ד. ילין

חקרי מקרא

ספר ישעיהו

Yellin, David.
"Hiḳre Miḳra'

חִקְרֵי מִקְרָא

באורים חדשים במקראות

ישעיהו

מאת
דוד יֶלין

הוצאת "דרום"

ירושלים, תרצ"ט

לזכר

אדוני אבי מורי ומדריכי בהבנת למודי

רבי יהושע ב״ר דוד טביא ילין ז״ל

מַגשים באורי אלה

ברגשי הערצה ואהבת בן

דפוס „ארץ־ישראל״, ירושלים. טלפ. 2013

הקדמה

בהוציאי לאור לפני שתים עשרה שנה את ספרי „חקרי מקרא" לספר איוב הִקְדַּמְתִּי לו את הדברים האלה:

דברים אחדים

הבאורים האלה שהנני מפרסם כיום לספר איוב, ועוד כאלה לספרים אחרים מספרי התנך שהנני מקוה לפרסם בעתיד — בית־המדרש הוא בית יצירתם, ושעורי הוראה עשום ויכוננום. מילדותי אהבתי לקרא בספרי קדשנו בצורתם כמו שהיא, מבלי עזרת מפרשים ומבארים; השתדלתי להבין בעצמי מה שאפשר להבין בהם, ומה שקשה להבין עזבתי בתור דבר בלתי מובן לי. ומנהג זה נהגתי גם בלַמדי אותם את תלמידַי בבית המדרש למורים בירושלם במשך עשרות בשנים: יחד ישבנו ולמדנו והתוכחנו על באור הדברים, ומתוך „פלפול התלמידים" קבלתי מה שחשבתי לנכון לקבלו; ומה שנתחדש לי, ולפעמים גם לתלמידי, בבית המדרש בשעת הלמוד, רשמתי לזכרון, דבר בשם אומרו; ורק לאחר הלמוד שבתי ועברתי על דברי המפרשים הקדמונים והמבארים החדשים ואשמח להִוָּכח כי במקומות שונים כִּוַנתי לדעת אחרים שקדמוני והשערותי מצאו סמוכים בדבריהם.

ועתה בבואי לפרסם באורי בקהל, השיבותי ידי על רשימותי, וָאצרפן שנית בכור־הבחינה, ומה שמצאתי לראוי לפרסום השארתי, אף רשמתי את שמות המפרשים והמבארים במקומות שמצאתי דבריהם מתאימים לדברי, ויש אשר מצאתי להעיר על דבריהם או להוכיח כי אין צרך בתקוניהם.

לא חפצתי לכתב באור לדברי הספר כלו כי ירא הנני מאד את „הקבלנות". קבלנות זו לבאר ספר בשלמותו אי אפשר לה שלא תביא את בעליה להכניס ראשו בפרושים דחוקים, ולהכניס אל תוך הדברים כונות ורעיונות אשר אומרם בוַדי לא חשב עליהם, ובאלה לא חפצתי, כי יותר מכֹּל קשה לי לתכנס בפרושים דחוקים וקשים הנמצאים בכמות לא קטנה בדברי רבים מהמבארים. במקומות כאלה חושב הנני כי מוטב לנו לתלות הקלקלה בהשגתנו אנו ולהודות כי קצרה דעתנו מהבין הדברים כמו שהם כתובים לפנינו, או למצא את התקון הנכון, מאשר לתלותה במחברי הדברים ולאמר כי דברו דברים אשר אין להם שחר.

אמנם כתוצאה מזה היא העֻבדה כי יש שדַּוְקה על הפסוקים הקשים

בספרי המפרשים או המבארים החדשים[1] כדי להגיש למתענינים בספרי קדשנו רק באורים חדשים אשר חנני ה׳ בהם, אני או תלמידי, ואם אחרי ההשמטות האלה ימצא מי שהוא בכל זאת איזה מבאורי בספרי אחרים אל נא יאשימני כי שמתי בכלי מכרמי אחרים, כי תהלה לאל איני נצרך לכך.

ואם הבאתי פה ושם שמות מבארים על יד אחד באורי עשיתי זאת במקום שרק חלק מאותו באור נמצא בבאורם.

גם בבאורי אלה התבררו כמה הוראות חדשות לשרשים שונים, והמעין בספרי ימצאם בנקל.

הרביתי להביא בהערותי מדברי המבארים החדשים המתקנים את הפסוקים בשנויים מפרזים, והוכחתי טעותם. חפצתי להראות כי הלהיטה אחרי סרוס הדברים מביאה פעמים רבות לדברים מגֻחכים, דברים כאלה צריכים לבוא בזהירות רבה, ורק במקומות שאין אפשרות מבלעדם.

ויהי רצון שאזכה לפרסם בקרוב גם את יתר באורי לספרי תהלים ומשלי, אלה הספרים אשר גם אותם הוריתי במשך שנים רבות בבית המדרש למורים שבירושלם, וכן באורים בודדים ביתר ספרי קדשנו לתועלת לומדיהם.

ירושלם, איר תרצ"ט.

ונקור באורים בודדים שמצאם באיזה ספרים שלא היו לנגד עיני התנפל על ספרי ופסל אותו לגמרי מזכות החדוש.

וכבה עשה גם במצאו בין 65 השרשים שבארתי בהם הוראות חדשות שנים שלשה שנתבארו כבר על ידי אחרים פסק כי כל רשימה זו פסולה.

1 פה מקום אתי להודות לתלמידי הותיק מר אנשיל ויזר שעזרני בזה שעבר על ספרי מפרשים ומבארים שונים לראות איזה מבאורי צריכים להשמט.

ביותר לא דברתי דבר. אך אמרתי: טובה התועלת המעטה והודאית מהתועלת המרבה והמספקת. הסמן היותר מבהק לפסוק בלתי מובן הוא כי רבו עליו הבאורים; וכל אשר ירבו הבאורים לפסוק כן הם עפי״ר כלם יחד רחוקים מהאמת, והפסוקים שהם משתדלים לבאר נשארים סתומים וחתומים כשהיו.

בבאורי לספר זה התבארו דרך אגב הוראות חדשות למספר ידוע של שרשים. במקומות כאלה השתדלתי לבסס את חדושי בראיות מהתנך ומהשפות השמיות, ויש אשר נגררתי ע״י הבאורים האלה לבאר גם פסוקים בספרים אחרים מספרי התנך, אך חושב הנני כי המשתמשים בספרי זה לא ישאו עלי עון בדבר הזה[1].

ועתה כי זכני יוצרי לפרסם עוד אחד משורת ספרי באורי לתנך, אמרתי להוסיף עוד „דברים אחדים״:

בספרי הקודם שזכה להערכות מצינות מצד רבים מחכמי ישראל העוסקים במקצוע התנך,[2] הבאתי במקומות שונים באורים אשר אמנם גליתים אנכי אך מצאתים אחרי כן גם בבאורי מבארים אחרים שקדמוני בזה, בחשבי כי בכל אפן יהיו לתועלת לקוראי הספר במצאם עוד מספר פסוקים מבארים לפניהם, ובהערותי צינתי כי גם פלוני ופלוני באר ככה. אך דבר זה פסל לדעת אחד המבקרים את הבטוי „באורים חדשים״ שבשער הספר;[3] ועל כן השמטתי הפעם מבאורי כל אלה שמצאתים אחרי כן

---

1 בסוף הקדמה זו באו גם השורות האלה: „וכלום אדם מודה לבנו ותלמידו? אך עבדה היא כי בני צעירי מר אבינעם עבר על עלי ההגהה של הספר, ובקרתו והערותיו היו לי לתועלת לברור הדברים״.

ומה אמר כיום אחרי עבר בדיוק שנה וחצי למיום הרצחו ביד נתעבה בין כל יתר חללי עמי? כל קירות לבי הומים וקוראים: כמה חסר אתה לי, הבן יקיר, אשר במעלות רוחך ובמשפטך הבהיר היית לי כל כך לעזור ולהועיל! תהי נפשך צרורה בצרור כל ספרי והגיוני.

2 וביחוד החוקר המנוח פליקס פרלס ז״ל בירחון Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums בשנת 1928 צד 546—549.

3 לו עמד מבקר זה (שלא הסתפק בבקרתו ברבעון אנגלי, ושב ופרסם אותה בקרת גם בשבועון עברי) על נקודה זו בלבד הייתי מקבל בקרתו ברצון והתחשבתי בה, כאשר עשיתי הפעם בספרי זה; אך הוא לא הסתפק בזה, וכאשר מצא בין המאות המרבות של באורי החדשים אחרי חטוט

א.

8. וְנוֹתְרָה בַת־צִיּוֹן כְּסֻכָּה בְכָרֶם כִּמְלוּנָה בְמִקְשָׁה כְּעִיר נְצוּרָה׃

שני הדמויים הראשונים מציגים לנו מקומות הנעזבים אחרי איזה מעשה: הסכה אחרי הבציר הנשארת ריקה מהיושב בה (השומר), וכן המלונה בשדה המקשה אחרי כריתת הקשואים. וכן הוא גם הדמוי השלישי „כעיר נצורה", עיר שעמדה במצור ונכבשה ונשארה ריקה מיושביה. (תלמידי נסים לוי).

24. לָכֵן נְאֻם הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת אֲבִיר יִשְׂרָאֵל הוֹי אֶנָּחֵם מִצָּרַי וְאִנָּקְמָה מֵאוֹיְבָי׃

אֲבִיר יִשְׂרָאֵל. את הכנוי „אֲבִיר יעקב" הננו מוצאים ארבע פעמים בתנ"ך (ברא׳ מט 24; ישע׳ מט 27, ס 16; תהל׳ קלב 5) ופעם אחת „אֲבִיר ישראל" (פה), וכלם כנוי לה׳, ולא השתמשו לה׳ בכנוי „אַבִּיר" כנראה מפני כי „אַבִּיר" הוא גם השור „אַפִּיס" אליל מצרים. (ור׳ דוהם).

25. וְאָשִׁיבָה יָדִי עָלַיִךְ וְאֶצְרֹף כַּבֹּר סִיגָיִךְ וְאָסִירָה כָּל־בְּדִילָיִךְ׃

בנוהג שבעולם אין מצרפין את הסיגים כי אם את הכסף מהסיגים המעטים אשר בו.

אך הענין הוא כך: הסיגים הם כל כך מֻרבים עד כי יִדָּרש לצרף אותם מהכסף המועט הנמצא בם. ואמר זאת בהתול.

ב.

2. וְהָיָה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים נָכוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית־יְהוָה בְּרֹאשׁ הֶהָרִים וְנִשָּׂא מִגְּבָעוֹת וְנָהֲרוּ אֵלָיו כָּל־הַגּוֹיִם׃

נבואה זו נאמרה מפני כי בית המקדש היה בנוי על הר (הר ה׳) שהוא למטה מכל ההרים המקיפים אותו, כהר הזיתים ובציעתא וגבעת גרב, ומכל עבר בעיר ירושלם צריך לרדת אליו, ולכן הוא אומר כי

רשימת מקום המאמרים הנזכרים בהערות לספר זה:

1 הוראות נשכחות לשרשים תנכיים,

לשוננו, כרך א, חוב' א, 5 — 26.

2 דרך ההשמטה בתנך,

ספר זכרון ליובל השבעים של א. ז. רבינוביץ, 1 — 9.

3 הצמוד השלם בתנך,

לשוננו, כרך ה, 276—294,

4 משנה ההוראה בתנך,

תרביץ, שנה ה, ספר א, 1—17.

5 דרך קצרה בתנך.

דוד ילין, כתבים נבחרים, ב, 67—85[1].

---

1 וכן נתפרסמו שם גם המאמרים 4,3,2, בתוספות.

לה 35, ועוד); ב) הוראת הסוד והלחישה, מל': חֶרֶשׁ (יהוש' ב 1), בהקבלה לתאר; ונבון לחש, הבא תכף אחריו.[1]

6. כִּי־יִתְפֹּשׂ אִישׁ בְּאָחִיו בֵּית אָבִיו שִׂמְלָה לְכָה קָצִין תִּהְיֶה־לָּנוּ וְהַמַּכְשֵׁלָה הַזֹּאת תַּחַת יָדֶךָ׃

וְהַמַּכְשֵׁלָה. במקום „והממשלה" הזאת תחת ידך, שהיו צריכים לאמר, בהמשך למאמרם: קצין תהיה לנו, מַּצּוּת הנביא שֵׂם זה לַ„מַּכְשלה" (אולי היתה הקריאה העקרית: והמֶכְשָׁלָה) בכונה לתת לזה הוראת בוז. כי הן לא יתכן שהם יאמרו לאיש שרוצים שיקבל איזו משרה כי יקבל מהם דבר של מכשול, ודרך זו הננו מוצאים בישע' במקומות אחדים. (ר' באורי להלן ל 10).

7. יִשָּׂא בַיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר לֹא־אֶהְיֶה חֹבֵשׁ וּבְבֵיתִי אֵין לֶחֶם וְאֵין שִׂמְלָה לֹא תְשִׂימֻנִי קְצִין עָם׃

חֹבֵשׁ. מלת „חֹבֵשׁ" הוראתה מי שאוסר בבית אסורים, מל': אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים (ברכות ה:). וכן הוראת שרש „חבש" حبس בערבית: שים בסֹּהר.

ופה עונה האיש ששואלים ממנו לקבל את השלטון: אינני חפץ להיות „חובש", איש אשר כל עסקו הוא רק לשים אנשים במאסר. ובזה הוא שם כל ענין הממשלה לבוז.

וצריך להעיר כי הרדק אומר כי כונת „חובש" היא „מושל"; והוא מוסיף כי הוא „נקרא כן לפי שחובש ואוסר העוברים על מצוותיו".

9. הַכָּרַת פְּנֵיהֶם עָנְתָה בָּם וְחַטָּאתָם כִּסְדֹם הִגִּידוּ לֹא כִחֵדוּ אוֹי לְנַפְשָׁם כִּי־גָמְלוּ לָהֶם רָעָה׃

עפ"י הטעמים יוצא כאלו היתה הכונה: כמו סדֹם גם הם הגידו חטאתם, ולא מצאנו כי אנשי סדם התפארו בחטאתם והגידוה בגלוי.

והכונה היא: את חטאתם הגדולה כחטאת סדם (ע"ד: ויגדל עון בת עמי מחטאת סדם — איכה ד 6) הגידו ולא התבישו.

ועפי"ז צריך לחבר את מלת „כסדם" אל „וחטאתם" שלפניה.

---

1 זוהי דגמה נוספת לאלה שבמאמרי „משנה ההוראה בתנך".

באחרית הימים לא יהיה כך, כי אם יעמד במקום גבוה אשר יראוהו מכל צד וינהרו אליו.

וכן בתָאֵר זכריה (יד 3, 4) את מלחמת ה׳ בגוים הוא קורא: ועמדו רגליו ביום־ההוא על־הר הזיתים אשר על פני ירושלם מקדם, שהוא הגבוה בהרי ירושלם.

9. וַיִּשַּׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל־אִישׁ וְאַל־תִּשָּׂא לָהֶם׃

השתמש ב„תִשָּׂא" בשתי הוראותיה („משנה הוראה"). הכונה העקרית היא הסליחה, אבל דרך אגב תזכירנו מלת „תשא" את ההוראה השניה לשרש זה, ההגבהה, בנגוד למלים „וישח" „וישפל" שלפניה; כאלו הוא אומר: הם שחו ושפלו, ואתה ה׳ הַשאירם בשפלותם ואל תרוממם.

וכן מתרגם רס״ג להדיא: ולא תסאגי להם = ואל תרומם אותם, ודוהם: Keine Erhebung für sie.[1]

11. עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם שָׁפֵל וְשַׁח רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׂגַּב יְהוָה לְבַדּוֹ בַּיּוֹם הַהוּא׃

עֵינֵי גַּבְהוּת אָדָם. המלים באו מסֹרסות, והכונה: גבהות עיני אדם, גאותו, שָפלה (תלמידי המנוח שמריה אלטשולר).

והשוה: „גְּבַהּ עינים" (תהלים קא 5).

ובאה מלת „שפל" בל׳ זכר מפני סמיכתה למלת „אדם", ע״ד: נסו ואין רדף רשע, וצדיקים ככפיר יבטח (משלי כח 1).

ואולי באה מלת „גַּבְהוּת" שהיא שם מפשט במקום התאר „גבוהים" (עיני הגבוהים שבבני אדם), ולא יהיה צרך לסרס את המלים, ותהיה „גבהות" על דרך: מְתיך בחרב יפלו וגְבוּרָתֵךְ במלחמה, שבפרק הבא (24), שהכונה במלת ו„גבורתך" היא „וגִבּוֹרַיִךְ" בהקבלה למלת „מתיך" שלפני זה, וכן להלן ה 15: ועיני גבוהים תשפלנה.

ג.

3. שַׂר־חֲמִשִּׁים וּנְשׂוּא פָנִים וְיוֹעֵץ וַחֲכַם חֲרָשִׁים וּנְבוֹן לָחַשׁ׃

וַחֲכַם חֲרָשִׁים. הנביא משתמש במלת „חרשים" בשתי הוראות: א) הוראת האמנות במלאכה ובחרשת, מל׳: מלאכת חָרָשׁ וחושב (שמות

[1] ור׳ בפרטות על ענין זה מאמרי: „משנה ההוראה בתנך".

ופה יש לנו ג"כ הופעה כזאת:

הנביא מתחיל בספור יפה ובמליצה נהדרה ע"ד דודו וכרמו, שעשה כל מה שאפשר כדי שיעשה ענבים טובים ולא הצליח, ולכן ענשהו בכל מיני ענשים; וכאשר מצדיק כל שומע דבריו את הענשים האלה, הוא מביא את הנמשל וקורא: כי כרם ה' צבאות [הוא] בית ישראל! ומפה הוא עובר לענינו האמתי בכל המאמרים הבאים המתחילים כלם במלת הקריאה: הוי!

ובפסוקים האלה הננו מוצאים שמושים בדרכי מליצה שונים: צמודים במלים: „כֶּרֶם" ו„קֶרֶן" באותיות קרובות במבטאן; וביחוד במאמרים:

וַיְקַו לְמִשְׁפָּט וְהִנֵּה מִשְׂפָּח
לִצְדָקָה וְהִנֵּה צְעָקָה.

ישנם פה גם מאמרים הבאים בהקבלה מְדיקת:

הָסֵר מְשׂוּכָּתוֹ וְהָיָה לְבָעֵר
פָּרֹץ גְּדֵרוֹ וְהָיָה לְמִרְמָס.

וכן במעשי עבודת הכרם הדרָגות במספר המלים מאחת לשתים ולשלש ולארבע:

וַיְעַזְּקֵהוּ
וַיְסַקְּלֵהוּ
וַיִּטָּעֵהוּ שֹׂרֵק
וַיִּבֶן מִגְדָּל בְּתוֹכוֹ
וְגַם יֶקֶב חָצֵב בּוֹ

דרך המורה על התפעלות ההולכת ונחלשת,[1] עד שהוא גומר במאמר הארך:

וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ—בְּאֻשִׁים.

וגם חזרה שלמה על המאמר הזה בתמיהה של התפעלות:

מַדּוּעַ קִוֵּיתִי לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים?!

[1] דבר כזה הננו מוצאים גם בשירת הים (שמות טו 9): אָמַר אוֹיֵב:

אֶרְדֹּף
אַשִּׂיג
אֲחַלֵּק שָׁלָל
תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי (במדת ג' מלים)
אָרִיק חַרְבִּי
תּוֹרִישֵׁמוֹ יָדִי (כנ"ל).

20. הַפְּאֵרִים וְהַצְּעָדוֹת וְהַקִּשֻּׁרִים וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ וְהַלְּחָשִׁים:

וּבָתֵּי הַנֶּפֶשׁ. השם „נֶפֶשׁ" בערבית (نَفَس) מורה על הנשימה, והשם „בתי הנפש" נתן לבקבוקים המכילים נוזלים ריחנים שמריחים אותם ושואפים אותם באף. (תלמידי ארנון).

25. מְתַיִךְ בַּחֶרֶב יִפֹּלוּ וּגְבוּרָתֵךְ בַּמִּלְחָמָה:

וּגְבוּרָתֵךְ, מלה זו כונתה „וגבוריך", ובא שם מפשט בל"י במקום תאר בל"ר; וזה בהקבלה למלת „מתיך" שבראש הפסוק.

וכן: כן ינהג מלך אשור את שְׁבִי מצרים ואת גלות כוש (להלן כ 4), שהכונה היא על השבויים והגולים.

רדק מבאר „וגבורתך" „ומְתֵי גבורתך", ואין צרך בהוספת מלה זו.

ד.

4. אִם רָחַץ אֲדֹנָי אֵת צֹאַת בְּנוֹת צִיּוֹן....:

אִם, למלה זו יש לפעמים הוראת „אכן" כמלת אִנַּ בערבית כשאין אחריה תשובת תנאי[1]. וכן גם פה.

5. וּבָרָא יְהוָה עַל כָּל־מְכוֹן הַר־צִיּוֹן וְעַל מִקְרָאֶהָ עָנָן יוֹמָם....:

מִקְרָאֶיהָ, הם הקְּרִיּוֹת, הכפרים הקרובים לציון, וחלוף „קרה" ב„קרא". נמצא במקומות שונים בתנך. (תלמידי צבי לבנון).

וכן בערבית מורה השם „קַרְיָה" (قَرْيَة) על „כפר".

ה.

1 — 7 והלאה.

במאמרי „מליצת ישמעאל בשדה ישראל" דברתי על מנהג משוררי הערבים ואחריהם המשוררים העברים בספרד להתחיל שירי תהלתם באחד העניגים האחרים המושכים את לב הקורא (תאורי טבע, אהבה, וכיו"ב), ואח"כ הם עוברים באפן מלאכותי לענין התהלה.

ושם הבאתי גם את שירו של ריה"ל בתאור סערת הים והנסיעה בו באותה שעה אחרי הקדימו דברי מוסר רבים שמהם הוא עובר לענינו, ז"א: הקדמה כזאת גם לא בשיר תהלה דוקה[2].

1 ר' דבר' לב 41, משלי ג 34, איוב יד 5, יז 13, 16, איכה ה 22.

2 דיואן ברודי ח"ב צד 160.

29. .... וְיִנְהֹם וְיֹאחֵז טֶרֶף וְיַפְלִיט וְאֵין מַצִּיל:

זה כמעשה החתול בעכבר לפני טרפו אותו שהוא תופשו בפיו ופולטו פעמים אחדות עד שהוא טורפו.[1]

ומלת „ויפליט" הוראתה כהוראת „פלט" התלמודית במאמר: כבולעו כך פולטו (פסח׳ עד).

30. .... וְנַבַּט לָאָרֶץ וְהִנֵּה־חֹשֶׁךְ צַר וָאוֹר חָשַׁךְ בַּעֲרִיפֶיהָ:

צַר וָאוֹר. אולי מורה המלה „צַר" על השמש, מהוראת שרשי: צהר—זהר—זרח; ע״ד: בַּר—בהיר; ובכן יהיה זוג השמות „צַר וָאוֹר" כנוי לשמש ולירח, ששניהם חשכו ע״י „עריפיה" של הארץ, ענניה העורפים ומטיפים מימיהם ארצה.

ו.

10. הַשְׁמֵן לֵב־הָעָם הַזֶּה וְאָזְנָיו הַכְבֵּד וְעֵינָיו הָשַׁע....:

הָשַׁע. צווי מבנין הפעיל מנל״י (שעה) ע״ד: „הַעַל" בשנוי פתח לקמץ בהפסק.

והוראת „שעה" פה היא „כסה", כהוראת „עשה" במקומות שונים בתנך (ישע׳ לב 6; תהל׳ ט 16; משלי יג 16, איוב כג 9; וגם בראש׳ כה 25). ופה הכונה: שים מסוה על עיניו לבל יראה. וכן בקוראן בשורת הפרה (פסוק 6) כמעט תרגום פסוק זה: ختم الله على قلوبهم وعلى سمعهم وعلى ابصارهم غشاوة (חָתַם האל על לבותם ועל שמיעתם ועל רואותיהם כְּסוּי. והשתמש למלת כסוי במלת غشاوة שהיא משרש غشا=עשה.[2]

1, 2 ... עָלָה רְצִין מֶלֶךְ־אֲרָם וּפֶקַח בֶּן־רְמַלְיָהוּ מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל יְרוּשָׁלַםִ
לַמִּלְחָמָה עָלֶיהָ וְלֹא יָכֹל [רצין] לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ: וַיֻּגַּד לְבֵית
דָּוִד לֵאמֹר נָחָה [=חנה] אֲרָם עַל [=עם] אֶפְרָיִם....:

המאמר „ולא יכל להלחם עליה" מספר את סוף הענין, והפסוק הבא נמשך אל מה שכתוב לפני מאמר זה.

ואולי בא פה מאמר זה בהשפעת מה שמְּסֻפר בספר מ״ב טז 5 בקצרה: אז יעלה רצין מלך ארם ופקח בן־רמליהו מלך־ישראל ירושלם

1 (וראה גם פרוש שדל).

2 (ור׳ להלן בבאורי לפרק לב 3, ובספרי „חקרי מקרא" לאיוב כג 9).

2. .... וַיְקַו לַעֲשׂוֹת עֲנָבִים וַיַּעַשׂ בְּאֻשִׁים:

בְּאֻשִׁים. בא פה שרש „באש" בהוראת „יבש" (ע"ד קרבת הגזרות), והכונה לענבים שמיצם יֻצא בעודם על הגפן בהבקעם וזגם מתיבש ומתכַוֵּץ ומשחיר. וכן הננו מוצאים ביואל (א 12): הגפן הובישה, שהכונה היא על הענבים המתיבשים.

וכן הננו מוצאים שרש זה בא בהוראת שרש „בוש", כגון: וכסיל יבאיש ויחפיר (משלי יג 5) שבאה מלת „יבאיש" על יד „יחפיר", וכן (ישע' ל 5): כֹּל הֹבְאִישׁ, בכתיב משרש „באש" ובקרי משרש „יבש" ובהוראה משרש „בוש", כמו שהוא גומר את המאמר: כי לבשת וגם לחרפה.

11. הוֹי מַשְׁכִּימֵי בַבֹּקֶר שֵׁכָר יִרְדֹּפוּ מְאַחֲרֵי בַנֶּשֶׁף יַיִן יַדְלִיקֵם:

גם פה ישנת הקבלה מְדיקת במלים כשלא נביא בחשבון את מלת „הוי" השיכת לשני המאמרים.

יַדְלִיקֵם. מלה זו היא בעִקרה בהוראת „יבעירם, יחממם", בהעברת הוראת חמום האש להדלקת המדורה. והשתמש פה במלה זו הנדירה גם בהוראה זו בתנ"ך, ולא במלת „יבעירם" השכיחה הרבה, מפני הוראתה השניה שהיא ענין הרדיפה, בהקבלה למלת „ירדפו" במאמר הקודם המקבילה לה, וכאלו הוא מכַוֵּן גם להוראה זו: הם רודפים אחרי השכר והיין רודף אחריהם.[1]

14. לָכֵן הִרְחִיבָה שְּׁאוֹל נַפְשָׁהּ וּפָעֲרָה פִיהָ לִבְלִי חֹק וְיָרַד הֲדָרָהּ וַהֲמוֹנָהּ וּשְׁאוֹנָהּ וְעָלֵז בָּהּ:

איננו אומר לאן ירדו כלם, אך הכונה היא: הדרה של עירם שהם יושבים בה (מבלי הזכיר את השם „עיר") וכל המונה (רעשה, משרש „המה" בהוראת: הֱמיה) ושאונה ועליזותה — ירדו בה, בשאול.

ועפי"ז צריך לחבר את מלת „ועלז" אל מה שלפניה, ובמלה זו צריכה לבוא נגינה מפסקת לא מחברת, אך אם נחבר מלת „ועלז" אל „בה" ונבאר „ועלז בה" בהוראת „והעליזים אשר בה" יחסר פה המקום אשר אליו ירדו כלם.

---

1 ור' בפרטות במאמרי „משנה ההוראה בתנך". וראה גם בפרוש „אור בהיר" שעמד על שתי ההוראות של שרש זה.

17. יָבִיא יְהוָה עָלֶיךָ וְעַל־עַמְּךָ וְעַל־בֵּית אָבִיךָ יָמִים אֲשֶׁר לֹא־בָאוּ
לְמִיּוֹם סוּר אֶפְרַיִם מֵעַל יְהוּדָה.....:

עד פסוק זה דבר הנביא אל אחז, ומפה והלאה הוא מְפנה את פניו לצד אפרים ומלכה פקח בן רמליהו, וקביעת הזמן „למיום סור אפרים מעל יהודה" מורָה ג"כ כי הדברים נאמרים לאפרים, ובדרך אגב הוא מוכיחם על אשר נפרדו מעל יהודה לפנים, בימי ירבעם, והוא אומר להם: הן מהעת ההִיא כבר סבלתם הרבה, בימי מלחמות בן הדד וחזאל ועוד, אך כצרה שתבוא עליכם עתה עוד לא באה עליכם עד כה.

ולוּ דבר אל יהודה כי אז היה צריך לדבר אחרת.

18, 19. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִשְׁרֹק יְהוָה לַזְּבוּב אֲשֶׁר בִּקְצֵה יְאֹרֵי מִצְרָיִם
וְלַדְּבוֹרָה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ אַשּׁוּר: וּבָאוּ וְנָחוּ כֻלָּם בְּנַחֲלֵי הַבַּתּוֹת
וּבִנְקִיקֵי הַסְּלָעִים וּבְכֹל הַנַּעֲצוּצִים וּבְכֹל הַנַּהֲלֹלִים:

בחר בציור הדבורה ומעשיה בקשר עם הדבש שיאכלו בארץ, ככתוב לפני זה (16) ולהלן (22).

20. בַּיּוֹם הַהוּא יְגַלַּח אֲדֹנָי בְּתַעַר הַשְּׂכִירָה בְּעֶבְרֵי נָהָר בְּמֶלֶךְ אַשּׁוּר
אֶת־הָרֹאשׁ....:

המלים „בעברי נהר, במלך אשור" הן באור לתער „השכירה", וכאלו באו במאמר מסגר, והעיקר: יגלח ה׳ בתער השכירה את הראש וכו׳.

21, 22. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יְחַיֶּה־אִישׁ עֶגְלַת בָּקָר וּשְׁתֵּי־צֹאן: וְהָיָה מֵרֹב
עֲשׂוֹת חָלָב יֹאכַל חֶמְאָה כִּי חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל כָּל־הַנּוֹתָר
בְּקֶרֶב הָאָרֶץ:

שני הפסוקים האלה באים בדרך אירוניה על המצב שיהיה בארץ מצד השממון וחסר עבודת האדמה מאפס אנשים לעֲבֹדה, וזה בא על דרך „ההִלּוּל הבא לשם גִּנּוּי" (المدح الذي يراد به الذم) שהוא אחד מקשוטי השירה הערבית, הדברים נראים כאלו באו לתאר את השפע הרב שיהיה בארץ שנאמר עליה (במד׳ יד 8) כי היא „ארץ זבת חלב ודבש", כי כל מי שישאר בארץ יאכל חמאה ודבש; ובאמת הכונה היא ההפך מזה:

את הצאן והבקר רועים עפי"ר במקומות שלא יצלחו לעבודת האדמה והם מצמיחים עשבים שהם למרעה, בא"י נקראים מקומות כאלה

למלחמה עליה ויצֻרו על אחז ו ל א יכלו להלחם. ובזה נ ג מ ר שם כל ענין מלחמה זו.

9..... אִם לֹא תַאֲמִינוּ כִּי לֹא תֵאָמֵנוּ:

הוראת „לא תֵאָמֵנוּ" היא: לא תהיו במנוחה, לבכם לא יהיה בטוח; כהוראת שרש أمن (אמן) בערבית שהיא: היה בבטחה.[1]

11. שְׁאַל־לְךָ אוֹת מֵעִם יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הַעְמֵק שְׁאָלָה אוֹ הַגְבֵּהַּ לְמָעְלָה:

באה מלת „שְׁאָלָה" בשתי הוראותיה: א) הוראת ה ש א ל ה בסמך אל „שְׁאַל" שלפני זה; ב) הוראת „שְׁ א וֹ ל" בסמך אל „הַעְמֵק" ואל המאמר המקביל „או הגבה למעלה".[2]

15. חֶמְאָה וּדְבַשׁ יֹאכֵל לְדַעְתּוֹ מָאוֹס בָּרָע וּבָחוֹר בַּטּוֹב:

לְדַעְתּוֹ, כמו: מדעתו, משעת דעתו של הנער הֵילד להבחין בין טוב לרע, יאכל כל אוכל — חמאה ודבש.

והנביא קובע פה מין זמן שאיננו טבעי ושכיח בדבור, מפני שהוא מדבר אל אחז ש א י נ נ ו יודע למאס ברע ולבחֹר בטוב; והוא רומז לו בדבריו על הנער עליו בעצמו, אבל להלן (ח 4) כשהוא קובע ג"כ זמן בקשר עם הנער, בשעה שה' איננו מדבר אל אחז, כי אם אל ישעיהו, הוא אומר: „כי בטרם ידע הנער קרֹא אבי ואמי", זוהי קביעת זמן טבעית השגורה בפי בני אדם.

ולהוראת המאמר „חמאה ודבש יאכל" ראה להלן בבאורי לפסוק 22, שאין זה ענין להורות כי המצב בארץ יהיה טוב כי אם להפך.

וכל הנבואה הזאת נאמרת על סופה של ממלכת אפרים וְחרבנה ע"י מלך אשור.

16. כִּי בְּטֶרֶם יֵדַע הַנַּעַר מָאֹס בָּרָע וּבָחֹר בַּטּוֹב תֵּעָזֵב הָאֲדָמָה....:

פה הוא מבאר הטעם למה יאכלו חמאה ודבש (דבר המודה על החרבן) מן העת שידע הנער להבחין בין טוב לרע? מפני כי עוד לפני הגיע זמן זה תהיה הארץ כבר עזובה ושוממה.

---

1 ור' בפרטות ובעוד דגמות אחדות בתנ"ך במאמרי „הוראות נשכחות לשרשים תנכיים".

2 ור' מאמרי „משנה ההוראה בתנך".

ח.

1. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֵלַי קַח־לְךָ גִּלָּיוֹן גָּדוֹל וּכְתֹב עָלָיו בְּחֶרֶט אֱנוֹשׁ לְמַהֵר שָׁלָל חָשׁ בַּז:

הכונה היא שיכתב על הגליון את המלים „למהר שלל חש בז״, שני השמות עם האות ל בראשם. כן הננו מוצאים על החותמות שנמצאו בארץ את שמות בעליהם חקוקים עם האות ל בראשם, כגון: ליאזניהו, לעבד ירבעם. וכן על אזן של כלי חרס שנמצא בעֹפל: למלך חברון, וכן במאמר: ונתן אהרן על שני השעירים גֹרלות, גורל אחד ליהוה וגורל אחד לעזאזל (ויקרא טז 8), הכונה היא כי על הגורל האחד (מאיזה חֹמר שיהיה) תהיה רשומה המלה „ליהוה״ ועל השני „לעזאזל״.[1]

5. וַיֹּסֶף יְהוָה דַּבֵּר אֵלַי עוֹד לֵאמֹר:

עד כה דבר ישעיה אל אחז לחזק לבו, ומפה והלאה הוא פונה אל מפלגה מדינית שהיתה כנראה ביהודה כנגד אחז, והיא התקשרה עם ישראל וארם, ואותה הוא קורא בשם „העם הזה״ בלשון בוז (בפסוקים: 6, 11, 12) כנגד „בית דוד״ (לעיל ז 13) לאחז וסיעתו, ואולי היה במפלגה זו „בן־טבאל״ הנזכר לעיל (ז 6). וממה שהוא אומר שם „ונמליך מלך בתוכה״ נראה שלא היה בעת ההיא בירושלם, ואולי בא יחד עם ישראל וארם; כי קשה בכלל לחשב כי אמרו להמליך על יהודה איש זר ולא יקחו הם בעצמם את הארץ. וכן עשו אח״כ גם פרעה נכֹה שהמליך על הארץ אחד מבני יהודה עצמם (מ״ב כג 34), ונבוכדנצר שהפקיד על הנשארים ביהודה את גדליה בן אחיקם מבני יהודה (שם כה 22).

ביזרא דחיל מן הָדין פרזלא, אף הָדֵין סערה דחיל מן הדין פרזלא (בפרוש פני משה: מה הזרע הזה נתירא הוא מן הברזל הזה שהוא קוצרו, אף השֵׂער הזה נתירא הוא מן הברזל שהוא מגלחו). וזה מראה כי גם הם קשרו מלת „יראת״ עם „מורָה״ של השער, רק שבדרך דרש דרשו כי זה מלשון פחד ויראה, ודרשה כזו ישנה גם במדרש רבה (פרשה י, סימן טז): למה נקרא שמו של תער מורה, שאין השֵׂער מתירא אלא מן תער שהוא מגלחו גילוח של השחתה, ומרטי אומר על מלה זו Name der Sense oder Hacke des Beiles.

[1] ור׳ להלן באורי למאמר „וזה יכתב ידו ליהוה״ מד 5; ור׳ גם מרטי למסוק זה.

„מדברות", כגון: מדבר יהודה, מדבר מעון, מדבר זיף, מדבר גבעון, מדבר עין גדי, ומדבר תקוע. ובמשה כתוב ומשה היה ר ֹעֶ ה את צאן יתרו חֹתנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר ה מ ד ב ר (שמות ג 1), ומקום כזה שלשם מוליכים את המקנה למרעה נקרה „דֹּבֶר" (כעדר בתוך הַדָּברו—מיכה ב 12; ורעו כבשים כְּדָבְרָם—לעיל ה 17, שהכונה היא: כִּבְדָבְרָם), ופה כונתו להגיד כי הארץ תהיה ריקה מיושביה, והאדמה תֵּשַׁם מבלי עובדים, ובמקום שהיה לפנים מצמיח עצים נותני פרי יעלו קוצים; ומקומות מְיֻשבים לפנים יהיו למקומות מרעה למקנה, והמרעה יהיה רב כל כך עד אשר אם יהיה לאיש רק עֶגלה אחת ושתי צאן תִּתֵּנה לו חלב רב לשתות ולהותיר לעשות ממנו גם חמאה, וכן תרבינה שם הדבורים עושות הדבש, ויהיה לאדם די דבש למאכלו, ובהתול הוא אומר: כי חמאה ודבש יאכל כ ל הנותר בקרב הארץ.

(ור' להלן באורי לכג 10, וגם שד"ל ודוהם ואורלי).

23 — 25. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה כָל־מָקוֹם אֲשֶׁר יִהְיֶה־שָּׁם אֶלֶף גֶּפֶן בְּאֶלֶף כָּסֶף לַשָּׁמִיר וְלַשַּׁיִת יִהְיֶה׃ בַּחִצִּים וּבַקֶּשֶׁת יָבוֹא שָׁמָּה כִּי־שָׁמִיר וָשַׁיִת תִּהְיֶה כָל־הָאָרֶץ׃ וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן לֹא־תָבוֹא שָׁמָּה יִרְאַת שָׁמִיר וָשָׁיִת וְהָיָה לְמִשְׁלַח שׁוֹר וּלְמִרְמַס שֶׂה׃

הפסוקים האלה ממשיכים לתאר את השממון שבארץ מבחינה אחרת:

המקומות שגדלו בהם אלפי גפנים שהיו שוים אלפי כספים יהיו נטושים לגִדול קוצים, והצַיָּדים יבואו שמה בקשתותיהם ובחציהם כמו ביערות, כי תרבינה שם חיות השדה, וכל הארץ תתכסה בשמיר ובשית, כי לא יהיה מי שיחרש את האדמה, ואגב החרישה לעקרם, וגם ההרים אשר במדרגותיהם קשה לחרש ועודרים אותם ביד במעדר — גם שם לא תבוא המאכלת הכורתת את הקוצים, והמקנה יבוא שמה לרעות (חוזר על ציורו הראשון).

„יראת" כמו: „מוֹרָא = מוֹרָה" (שופ' יג 5), תער, מאכלת [1].

1 מפי חותני הר' יחיאל מיכל פינס ז"ל, והזכיר את האמור בירושלמי (נזיר פ"ט, בגמרא להלכה ו') על הכתוב: ומורה לא יעלה על ראשו (ש"א א 11): א"ר ינאי: כתיב: וכל ההרים אשר במעדר יעדרון לא תבוא שמה יראת שמיר ושית, מה הָדֵין

4,3. כִּי אֶת־עֹל סֻבֳּלוֹ וְאֵת מַטֵּה שִׁכְמוֹ שֵׁבֶט הַנֹּגֵשׂ בּוֹ הַחִתֹּתָ כְּיוֹם מִדְיָן: כִּי כָל־סְאוֹן סֹאֵן בְּרַעַשׁ וְשִׂמְלָה מְגוֹלָלָה בְדָמִים וְהָיְתָה לִשְׂרֵפָה מַאֲכֹלֶת אֵשׁ:

במחנה סנחריב היתה המפלה בלילה (ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך יהוה ויך במחנה אשור—מ״ב יט 35). וכנראה היה הדבר ע״י התפרצות פתאומית של אש ולהבה מהאדמה[1], וזה דומה למערכת גדעון כנגד חיל מדין בלילה (ראש האשמרת התיכונה—שופ׳ ז 19), וע״י אור הלפידים שבכדים (שם, שם 20). וזהו הדמוי ל„יום מדין״, והמאמר „והיתה לשרפה מאכלת אש״.

6,5. כִּי יֶלֶד יֻלַּד־לָנוּ בֵּן נִתַּן־לָנוּ וַתְּהִי הַמִּשְׂרָה עַל־שִׁכְמוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פֶּלֶא יוֹעֵץ אֵל גִּבּוֹר אֲבִי־עַד שַׂר־שָׁלוֹם: לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין־קֵץ עַל־כִּסֵּא דָוִד וְעַל־מַמְלַכְתּוֹ....:

זו היא נבואה מיֻחדת בהִוָּלד חזקיהו. בשנה השביעית למלכות יותם, שעל הימים ההם כתוב במ״ב (טו 37): בימים ההם החל יהוה להשליח ביהודה רצין מלך ארם ואת פקח בן־רמליהו.

ולפי החשבון יוצא כי היה אחז בן י״ג שנה בהולד לו חזקיהו.

6. לְםַרְבֵּה הַמִּשְׂרָה וּלְשָׁלוֹם אֵין קֵץ....:

כנראה השתמש במלים האלה שיש בהם רמז לכנוי „שר שלום״ שבו נגמר הפסוק הקודם.

16. עַל־כֵּן עַל־בַּחוּרָיו לֹא־יִשְׂמַח אֲדֹנָי....:

אין מאמר זה תוצאה ממה שכתוב לפניו. והוראת „על כן״ היא פה „אכן״, וכן להלן ט 16; טז 4, ועוד.

י.

3. עַל־מִי תָּנוּסוּ לְעֶזְרָה וְאָנָה תַעַזְבוּ כְּבוֹדְכֶם:

לפי הענין יותר נכון סדר זה של המלים: על מי תעזבו כבודכם ואנה תנוסו לעזרה. (תלמידי אברהם לֵב).

ויהיה מבטא „על מי״ בהוראת „למי״, „בידי מי״.

1 ר׳ במאמרי הנ״ל בסוף אספר.

11. כִּי כֹה אָמַר יְהוָה אֵלַי כְּחֶזְקַת הַיָּד וְיִסְּרֵנִי מִלֶּכֶת בְּדֶרֶךְ הָעָם־הַזֶּה לֵאמֹר׃

וְיִסְּרֵנִי; אסר עלי. וכשם ששרשי „אסר" ו„יסר" מאֻחדים בהוראת הקשירה (ננתקה את־מוסרותימו — תהל׳ ב 3 —, מוסר מלכים פִּתֵּחַ — איוב יב 18), כן הם מאֻחדים גם בהוראה זו של לא־הרשאה לעשות דבר.

12. לֹא תֹאמְרוּן קֶשֶׁר לְכֹל אֲשֶׁר־יֹאמַר הָעָם הַזֶּה קָשֶׁר וְאֶת־מוֹרָאוֹ לֹא־תִירְאוּ וְלֹא תַעֲרִיצוּ׃

מוֹרָאוֹ; הדבר שהעם הזה מְיָרֵא אתכם מפניו.

21, 22. וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב וְהָיָה כִי־יִרְעַב וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו וּפָנָה לְמָעְלָה׃ וְאֶל־אֶרֶץ יַבִּיט וְהִנֵּה צָרָה וַחֲשֵׁכָה מְעוּף צוּקָה וַאֲפֵלָה מְנֻדָּח׃

וְעָבַר בָּהּ נִקְשֶׁה וְרָעֵב. השיירות העוברות בארץ שהיו רגילות לראות את ארץ יהודה פוריה לא ימצאו בה עוד מה לאכֹל, ויהיו נקשים ורעבים. (תלמידי נתן זוטא).

וְהָיָה כִי יִרְעַב — וְהִתְקַצַּף וְקִלֵּל בְּמַלְכּוֹ וּבֵאלֹהָיו. לדעתי זהו גמר פסוק 21, והמלים „ופנה למעלה" שאח"ז שייכות לפסוק הבא. והכונה היא: בין אם יפנה למעלה ובין אם יביט לארץ למטה — בכל מקום יהיה רק חשך ואפלה.

ואֶרליך ב„מקרא כפשוטו" חושב כי המלים „ואל ארץ יביט" מחֻברות אל מה שלפניהן; אך יותר נכון לפרש כי המלים „ופנה למעלה" שיכות למאמר שלאחריהן.

ט.

1. הָעָם הַהֹלְכִים בַּחֹשֶׁךְ רָאוּ אוֹר גָּדוֹל יֹשְׁבֵי בְּאֶרֶץ צַלְמָוֶת אוֹר נָגַהּ עֲלֵיהֶם׃

פסוק זה הוא רמז לגאֻלה במפלת סנחריב ומחנהו על ידי האש והאור [1].

1 ראה במאמרי „האש במחנה סנחריב" בסוף הספר.

מַדְמֵנָה יֹשְׁבֵי הַגֵּבִים הֵעִיזוּ: עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמֹד
יְנֹפֵף יָדוֹ הַר בֵּית-צִיּוֹן גִּבְעַת יְרוּשָׁלָיִם:

יפה לראות בפסקה זו איך הנביא מוצא לכל מקום מבטא מְיֻחד ומאמר קצר מיחד, ולא בדרך מונוטונית. והמאמרים המצטינים בקצורם מורים גם על המהירות בהליכתו ממקום למקום.

לרב השמות הוא מוצא גם צמודי מלים או אותיות: עברו מעברה, מלון לנו, נדדה מדמנה, עניה ענתות; חרדה הרמה (ר,ר,) צהלי קולך בת גלים (ל, ל, ל,), הקשיבי לישה (ש, ש).

לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו. אולי הוא משתמש בפעל „יפקיד" אחרי השם „מכמש" לקרבת שרש „כמש" לשרש „כמס" שהוראתו: שָׁמוּר, הֻחְבָּא.

יא.

1. וְיָצָא חֹטֶר מִגֵּזַע יִשָׁי וְנֵצֶר מִשָּׁרָשָׁיו יִפְרֶה:

יפה פה הנגוד בין אשור לישראל, אחרי דַבְּרוֹ על אשור בתור עצים „רמי הקומה" ו„סבכי היער" ו„הלבנון" היער הֶעָבֹת, — הוא מדבר על בית דוד בתור „חטר" ו„נצר" היוצאים מהשרש בהיותם עוד רכים וקטנים. ורמי הקומה האדירים יְכֹרָתו ויִנָּקפו ויפלו, וכנגד זה החטר הקטן והנצר הרך של בית דוד יפרו וישגשגו ויהיו לברכה.

חֹטֶר, גֶּזַע. ה„גזע" הוא החלק העליון של השרש הנראה לפעמים מעל להאדמה המְכַסָּה את השרש; ו„החֹטֶר" הוא החלק שבין הגזע והענפים. וכן בארמית „חוטרא" הוראתו מַקֵל.

ומלת „מגזע" מקבילה לנכון אל „משרשיו" שבמאמר הבא.

6. וְגָר זְאֵב עִם כֶּבֶשׂ וְנָמֵר עִם-גְּדִי יִרְבָּץ...:

הנמר דרכו להתהלך תמיד כה וכה בלי הרף (אפשר לראות זאת בנמרים הכלואים בכלובים בגני החיות), ופה הוא מתאר יפה איך נמר זה ירבץ במנוחה שאננה עם הגדי הקטן והחלש.

13. וְסָרָה קִנְאַת אֶפְרַיִם וְצֹרְרֵי יְהוּדָה יִכָּרֵתוּ אֶפְרַיִם לֹא-יְקַנֵּא
אֶת-יְהוּדָה וִיהוּדָה לֹא-יָצֹר אֶת-אֶפְרָיִם:

החצי השני של הכתוב מבאר את חציו הראשון: לְעֻמת „וסרה קנאת אפרים" בא: „אפרים לא-יקנא את-יהודה", ולְעֻמתו: „וצוררי יהודה

כְּבוֹדְכֶם, לפי קריאת המבארים החדשים בפסוק הבא תכף אחרי מלה זו: „בִלְתִּי כָּרַעַת, חַת אַסִּיר”. ש„בלתי” ו„אסיר” הם שמות האלילים שהנביא מהתל בם, — תהיה מלת „כבודכם” מוסבה ג״כ על האלילים שהם מכבדים ומעריצים[1]. ותהיה גם מלה זו אמורה בדרך אירוניה.

17. וּבָעֲרָה וְאָכְלָה שִׁיתוֹ וּשְׁמִירוֹ בְּיוֹם אֶחָד׃

עפ״י ט 17: כי בערה.... שמיר ושית תאכל, באה מלת „שִׁיתוֹ” בחירק במקום „שֵׁיתוֹ” בצירה, מהשם „שַׁיִת” ע״ד: בַּיִתוֹ, חֵילוֹ, וכל השמות אשר במשקלם, — כדי להשוותו אל „שְׁמִירוֹ” הבא בחירק.

23, 24. כִּי כָלָה וְנֶחֱרָצָה אֲדֹנָי יֱהוִֹה צְבָאוֹת עֹשֶׂה בְּקֶרֶב כָּל־הָאָרֶץ׃ לָכֵן כֹּה אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה צְבָאוֹת אַל תִּירָא עַמִּי יֹשֵׁב צִיּוֹן מֵאַשּׁוּר....׃

אין דברי פסוק 24 מְסֻבָּבִים מדברי פסוק 23, ולא תוכל מלת „לָכֵן” להיות בהוראתה הרגילה, והוראתה פה היא הוראתה בערבית: لَكِنْ = „אֲבָל”, ואחרי אָמרו כי ה׳ יעשה כלה בקרב כל הארץ, הוא אומר: אבל אתה עמי יושב ציון אל תירא, וכו׳.

ואולי זוהי הוראתה גם בירמיה ה 2, במאמר: ואם חי יהוה יאמרו, לכן לשקר יִשָּׁבֵעוּ.

26. וְעוֹרֵר עָלָיו יְהוָֹה צְבָאוֹת שׁוֹט כְּמַכַּת מִדְיָן בְּצוּר עוֹרֵב וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם׃

כְּמַכַּת מִדְיָן. ר׳ באורי לעיל ט 3.

וּמַטֵּהוּ עַל־הַיָּם וּנְשָׂאוֹ בְּדֶרֶךְ מִצְרָיִם. אחרי אָמרו בפסוק 24: „ומטהו ישא עליך” בהוראת: המַּטֶּה שלו ירים עליך, הוא משתמש פה במלת „ומטהו” בהוראת הבינוני (והוא מַטֶּה אותו), ובמלת „ונשאו” בהוראת: ויוליכהו.

28 — 32. בָּא עַל עַיַּת עָבַר בְּמִגְרוֹן לְמִכְמָשׂ יַפְקִיד כֵּלָיו׃ עָבְרוּ מַעְבָּרָה גֶּבַע מָלוֹן לָנוּ חָרְדָה הָרָמָה גִּבְעַת שָׁאוּל נָסָה׃ צַהֲלִי קוֹלֵךְ בַּת־גַּלִּים הַקְשִׁיבִי לַיְשָׁה עֲנִיָּה עֲנָתוֹת׃ נָדְדָה

1 ע״ד „מוראכם” (לעיל ח 13) שבא השם המפשט „מורא” בהוראת: הדבר שהנכם יראים מפניו.

או שבא זה ע״ד: אֲרֻכָּה מארץ מִדָּהּ (איוב יא 9) שהכונה היא: מִדָּתָהּ, ופה הכונה: דָּעְתָהּ. ואין צרך לשַׁנות מלה זו ל„רָעָתָהּ״ כמו שמציע לַגַרד, או „רָעָה״ כמו שמציע ארליך ב„מקרא כפשוטו״.

גְּאוֹן — וְגַאֲוַת. ע״ד משען ומשענה (לעיל ג 1). שְׁבִי — שביה (להלן נב 2). טֶרֶף — טְרֵפָה (נחום ב 13). במאמרים מקבילים.

12. אוֹקִיר אֱנוֹשׁ מִפָּז וְאָדָם מִכֶּתֶם אוֹפִיר:

כנראה מלת „אופיר״ היא פעל עתיד בהקבלה למלת „אוקיר״ שבראש הפסוק. (תלמידי חיים שֶׁלִי).

שרש „ופר = יפר״ בערבית (وفر) מורה על חסכון וקִמוץ, והנביא משתמש במלה „אופיר״ בשתי הוראותיה: הוראת שם העצם הפרטי למקום, המתאימה למלת „כתם״ שלפניה (כתם הבא מאופיר), והוראת הפעל בהקבלה ל„אוקיר״.

ובהקבלת „אוקיר״ — „אופיר״ ישנו צמוד שונה אות.

13. עַל־כֵּן שָׁמַיִם אַרְגִּיז......:

גם פה (כמו לעיל ט 16) אין פסוק זה תוצאה למה שכתוב לפניו, והוראת „על־כן״ היא: „אָכֵן״.

17. .... אֲשֶׁר כֶּסֶף לֹא יַחְשֹׁבוּ וְזָהָב לֹא יַחְפְּצוּ־בוֹ:

לֹא יַחְשֹׁבוּ: לא יתנו לו חשיבות, וזוהי ההוראה התלמודית למלת „חשוב״, דבר שמתחשבים בו.

19. וְהָיְתָה בָבֶל צְבִי מַמְלָכוֹת תִּפְאֶרֶת גְּאוֹן כַּשְׂדִּים כְּמַהְפֵּכַת אֱלֹהִים אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה:

הכונה היא: בבל תהיה כסדֹם ועמֹרה אשר הפך האלהים; כי מדמים עיר אל עיר אבל לא עיר אל דבר מפשט (מהפכה).

יד.

21. .... בַּל־יָקֻמוּ וְיָרְשׁוּ אָרֶץ וּמָלְאוּ פְנֵי־תֵבֵל עָרִים:

עָרִים: ברבוי „ים״ הוא כמו „עָרוֹת״ (להלן יט 7) ברבוי „ות״ שמבארים: מקומות חשופים וריקים מכל צמח, מלשון: עֵרֹם וְעֶרְיָה (יחז׳ טז 7). (תלמידי דר׳ משה שחיב).

יכרתו" בא: „ויהודה לא יצר את אפרים". ועפי"ז צריך לבאר כי כונת „וצוררי" היא „וצוררות", בהוראת שם מפשט, וכונת המאמר היא: וצוררות יהודה את אפרים תכרת, כי אין הכתוב מדבר פה כלל על אויבי יהודה; ושנית כי כמו בחציו השני של הכתוב הוא מביע הדדיות בין יחס אפרים ויהודה, צריך שתהיה הבעה כזאת גם בחלקו הראשון, ולא שיגיד שלש פעמים יחס אפרים ליהודה ורק פעם אחת יחס יהודה לאפרים.

וכבר ראינו לעיל (ב 9, ג 25) ההפך כי השתמש הנביא בשם מפשט במקום בינוני בל"ר.

יב.

3, וּשְׁאַבְתֶּם מַיִם בְּשָׂשׂוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה׃

זהו כנגד „שתית כוס" שהיא בתנך תמיד בהוראה לרעה, כגון: הנה אשר אין משפטם לשתות הכוס שתה ישתו (ירמ' מט 12), גם עליך תעבר כוס תשכרי ותתערי (איכה ד 21).

יג.

5, בָּאִים מֵאֶרֶץ מֶרְחָק מִקְצֵה הַשָּׁמָיִם יְהוָה וּכְלֵי זַעְמוֹ לְחַבֵּל כָּל־הָאָרֶץ׃

הנביא רואה באים מרחוק ואיננו יודע עדין מי, ורק אח"כ הוא מכיר את ה' וכלי זעמו, וכן בפסוק 2: הרימו קול להם, ואיננו אומר למי; ובפסוק 9 בראשונה: קול המון בהרים...., ורק בסוף הוא אומר: יהוה צבאות מפקד צבא מלחמה.

6, הֵילִילוּ כִּי קָרוֹב יוֹם יְהוָה כְּשֹׁד מִשַּׁדַּי יָבוֹא׃

הכף במלת „כְּשֹׁד" היא בעִיקרה „כי", והיא מקבילה ל„כי" שלפניה; כי אין טעם לאמר שיום ה' הוא כשד משדי.

11, וּפָקַדְתִּי עַל־תֵּבֵל רָעָה וְעַל־רְשָׁעִים עֲוֺנָם וְהִשְׁבַּתִּי גְּאוֹן זֵדִים וְגַאֲוַת עָרִיצִים אַשְׁפִּיל׃

במלת „רעה" צריך לבוא מפיק בהא (רָעָהּ): השם „רָע" עם כנוי הנסתרת החוזר ל„תבל" (הָרָע שלה).

„דִימון־דָם" מפני שהיא מלאה דם, וכמובן יש בזה גם הצמוד: דימון־דם.

ודימון היא דיבון הנזכרת לעיל בפסוק 2, אך החליף הבית במם למען יהיה פה לנע"ל עם מלת „דם".

טז.

1, שִׁלְחוּ־כַר מוֹשֵׁל־אֶרֶץ מִסֶּלַע מִדְבָּרָה אֶל־הַר בַּת־צִיּוֹן:

כַּר, לדעת המפרשים מלה זו בהוראת „צאן" היה צריך לאמר: „כרים" בל"ר.

אך שרש „כר" מהכפולים בערבית (كَرّ) הוראתו: רוץ, וכן הננו מוצאים גם במ"ב יא 4: לַכָּרִי וְלָרָצִים, ותהיה איפוא הכונה פה: שלחו רָץ אל מושל ארץ (כנוי גאוה למלך יהודה).

ודברי הרץ אשר יגיד למושל הארץ באים בפסוק 3.

וגם בפרק זה, כמו בזה שלפניו, בא צרוף „על־כן" פעמַים (9, 11) בהוראת „אכן".

יז.

1, מַשָּׂא דַּמָּשֶׂק הִנֵּה דַמֶּשֶׂק מוּסָר מֵעִיר וְהָיְתָה מְעִי מַפָּלָה:

מְעִי; לרבוי המֵמין בפסוק זה באה צורת „מְעִי" במקום „עִי". וגם לַדמותה אל „מעיר" שלפניה.

ור' גם להלן לפרק לב 1.

וכי ישנה פה בכלל נטיה לזווג אותיות (Alliteration) רואים באחדים מהפסוקים הבאים, כגון הפסוק הבא: עֲזֻבוֹת ערי ערער לעדרים תהיינה ורבצו ואין מחריד, שלש פעמים „ער", ו„ע" לפני זה, ופעמים „ר" אחרי זה.

11, בְּיוֹם נִטְעֵךְ תְּשַׂגְשֵׂגִי וּבַבֹּקֶר זַרְעֵךְ תַּפְרִיחִי נֵד קָצִיר בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ:

הוא מתאר יפה את מפח הנפש של האדם תרואה מעשי ידיו מצליחים ומתקדמים מרגע לרגע ופתאם קורֶה מקרה והכל אבד: באותו יום הנטיעה כבר משגשג המַטָע, ובבקר הוא פורח כבר, והנה פתאם בא הנחל העובר על גדותיו וסוחף את הכל.

נֵד; פעל עבר, על משקל: מֵת, בהוראת: נָדַד,

בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב אָנוּשׁ; אחרי השתמשו במלת „נַחֲלָה" בהוראת

טו.

1. מַשָּׂא מוֹאָב כִּי בְּלֵיל שֻׁדַּד עָר מוֹאָב נִדְמָה....:

כִּי. מלה זו הוראתה במקומות רבים בספר זה „אכן" לחזוק הדברים[1]. ודגמה להוראה זו, נוספת על הוראותיה השונות הננו מוצאים גם בערבית במלות: انّ כי, انّ אכן.

3. .... כֻּלֹּה יְיֵלִיל יֹרֵד בַּבֶּכִי:

בערבית אפשר להפך פעל עומד לפעל יוצא ע"י תוספת אות „ב" לפני הפעל, כגון جاءَ به = „בא בו" בהוראת: הביא אותו, ועל דרך זו תהיה כונת: ירד בבכי, מוריד בכי, דמעות.

במקומות אחדים הננו מוצאים אמנם את פעל „ירד" בבנין הקל בקשר עם דמעות בהוראת פעל יוצא, כגון: וְתֵרַדְנָה עינינו דמעה (ירמ' ט 17), עיני עיני יורדה מים (איכה א 16), פלגי מים תרד עיני (שם ג 48); אך באפן זה תהיה הבית במלת „בבכי" מְיֻתרת.

4. וַתִּזְעַק חֶשְׁבּוֹן וְאֶלְעָלֵה עַד־יַהַץ נִשְׁמַע קוֹלָם עַל־כֵּן חֲלֻצֵי מוֹאָב יָרִיעוּ נַפְשׁוֹ יָרְעָה לּוֹ:

אין החצי השני של הכתוב תוצאה מחציו הראשון, והמבטא „על־כן" בא גם פה, כמו לעיל ט 16, בהוראת „אָכֵן", וכן בפרק זה להלן בפסוק 7, ובפרק הבא בפסוקים 9, 11.

יָרְעָה. שד"ל בפרושו לפסוק זה מזכיר כבר כי בא פה חלוף אלף בעין, והכונה: יראה, וכן בערבית להדיא מורה שרש ורע־ירע (ورع) על פחד ואימה.

והשתמש במלה זו (יָרְעָה) בתור צמוד למלת „יָרִיעוּ" שלפניה.[2]

5. .... כִּי מַעֲלֵה הַלּוּחִית בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ....:

בִּבְכִי יַעֲלֶה־בּוֹ; זה כנגד „ירד בבכי" לעיל פסוק 3.

9. כִּי מֵי דִימוֹן מָלְאוּ דָם כִּי אָשִׁית עַל דִּימוֹן נוֹסָפוֹת....:

הכונה היא כי על השם „דימון" יוסיף את המלה „דם" ותקרא בשם

---

1 ר' בסוף הספר רשימת המקומות, ובפרק זה בלבד באה מלת „כי" בהוראה זו תשע פעמים (בכל אחד מהפסוקים 1, 5, 6, 9 פעמַים, ובפסוק 8 פעם אחת).

2 וכן Cheyne.

כא.

1. מַשָּׂא מִדְבַּר־יָם.....:

פרק זה הוא נבואה על מלחמת כרש בבבל ולכידתו אותה.

בדברי ימי בבל מְסֻפר כי כרש נכנס לבבל ע"י זה שהֵסֵב את מי פרת הנכנסים העירה לצד אחר, וכאשר יבש מקום כניסת המים העירה נכנס הוא וחילו דרך המקום המְיֻבש.

והנביא מכנה את בבל בהתול „מדבר ים", מִדְבר של ים, בזה שנהפך הים (הנהר) למדבר, ליבשה.

כב.

1. מַשָּׂא גֵּיא חִזָּיוֹן מַה־לָּךְ אֵפוֹא כִּי־עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת:

חִזָּיוֹן; כפשוטו: מקום שממנו רואים; וזה עפ"י ההמשך שמְתאר בו כי כל העיר עולָה לגגות לראות אם כבר נכנס האויב אל העיר ומה המרחק בינו ובין העיר.

עָלִית כֻּלָּךְ לַגַּגּוֹת: בארץ הקדם שֶׁגגות הבתים שטוחים בה, וגם באלה שיש כִּפּות עליהם נשאר עוד חלק שטוח בין הכפה וקצות הגג, עולים, בכל עת שישנה איזו תהלוכה של שמחה ברחובות, אל הגגות כדי להביט משם.

והשתמש במלת „גיא" לסבת היות ירושלים (העתיקה) נמוכה מההרים סביבותיה במזרח, בצפון ובדרום.[1] ואולי היתה פה כונה כלפי „כי עלית כלך" מהגיא הנמוך אל הגגות כדי שתוכלי לראות.

2. תְּשֻׁאוֹת מְלֵאָה עִיר הוֹמִיָּה קִרְיָה עַלִּיזָה חֲלָלַיִךְ לֹא חַלְלֵי־
חֶרֶב וְלֹא מֵתֵי מִלְחָמָה:

הוא ממשיך לתאר רעש גדול ברחובות, רעש של מקרה שמחה בתהלוכה חגיגית — ופתאם הוא עובר לצד האֵבל שבָענין, ואומר כי חללי עיר זו אינם כאלה שנפלו חללים במלחמה, כ"א חללי הפחד, שרוחם נפלה בם עוד לפני המלחמה.

(ור' גם פרוש שד"ל)

---

1 וארליך בבאוריו Glossen פוסק כנגד המציאות: ועיר, וביחוד ירושלם שמקומה גבוה, לא תוכל להקרא בשם „גיא".

„נחל" (כמו בתהלים קכד 4)[1], עולה על דעתו ההוראה השניה למלה זו משרש „חלה" (נחלה מכתי—ירמ', י' 19: מכה נחלה מאד—שם יד 17; ועוד), והוא מוסיף בהתאם לזה: ו כ א ב אָנוּשׁ.

יח.

4, 5.....כְּעָב טַל בְּחֹם קָצִיר: כִּי־לִפְנֵי קָצִיר כְּתָם־פֶּרַח וּבֹסֶר גֹּמֵל יִהְיֶה נִצָּה וְכָרַת הַזַּלְזַלִּים בַּמַּזְמֵרוֹת וְאֶת־הַנְּטִישׁוֹת הֵסִיר הֵתַז:

את הגפנים מזמרים זמן רב אחרי בציר הענבים (בסוף החרף), ופה הוא אומר כי עוד ל פ נ י הקציר, וגם עוד לפני גְמל הענבים, כשאך יפלו הפרחים הקטנים של הגפן, והנִצה תתחיל להיות בֹסר המתחיל לגמל ענבים —יבוא כבר האויב ויכרת את הגפן.

והשתמש פה פעמַים במלת „קציר" הכוללת במקום „בציר" המְיחד לענבים.

יט.

5. וְנִשְּׁתוּ מַיִם מֵהַיָּם וְנָהָר יֶחֱרַב וְיָבֵשׁ:

למלת „ונשתו" ר' להלן מא 17.

11. אַךְ־אֱוִלִים שָׂרֵי צֹעַן חַכְמֵי יֹעֲצֵי פַרְעֹה עֵצָה נִבְעָרָה....:

הכונה היא: חכמי פרעה ויועציו יועצים עצה נבערה. וחסרה מלת „יועצים" ב„דרך קצרה" לרבוי המלים משרש „יעץ", או כדי שלא להכפיל „יועצי – יועצים", כמו להלן (מד 12) „חָרַשׁ ברזל מעצד" שהכונה בו היא: חָרשׁ־הברזל חָרשׁ ותקן מעצד.[2]

כ.

2,.... וַיַּעַשׂ כֵּן הָלֹךְ עָרוֹם וְיָחֵף:

ב„דרך קצרה" במקום: ו י ל ך הלך ערום ויחף.

1 שם באה מלת „נחלה" מלעיל, כדין בהא נוספת; ופה היא מלרע. ואולי באה פה מלרע מפני כונת ההוראה השניה.

2 ר' מאמרי „דרך ההשמטה בתנך"; ומאמרי „דרך קצרה בתנך".

מֵזַח לה שיעצר בעד המים השוטפים מֵעֵבֶר גבולם[1].

ובאו הדברים גם פה (כמו לעיל ז 21, 22) בדרך „ההלול שהכונה בו הַגִּנּוּי", כי הדברים נראים כאלו הוא מנבא לתרשיש טובות, ובאמת הוא מְכֻוָּן להגיד כי ירבו הבורחים אליה מצֹר שנתרוקנה.

11. יָדוֹ נָטָה עַל־הַיָּם הִרְגִּיז מַמְלָכוֹת.....:

הִרְגִּיז. לשרש „רגז" בהפעיל ישנה גם הוראת ההעתקה ממקום מנוחה למקום אחר, כהוראת שרש „זעג" زعج בערבית בבנין הפעיל أزعج וכאן הכונה על ממלכות צֹר וצידון שטֻלטלו לתרשיש.

וכן: למה הרגזתני להעלות אֹתי (ש"א כח 15) בדברי שמואל אל שאול בבית בעלת האוב.

12. וַיֹּאמֶר לֹא תוֹסִיפִי עוֹד לַעֲלוֹז הַמְעֻשָּׁקָה בְּתוּלַת בַּת־צִידוֹן.....:

הַמְעֻשָּׁקָה. הוראת שרש „עשק" בערבית عشق היא כהוראת שרש „חשק" בערבית, שהיא: אהבת אשה אהבה עזה. והכונה: אתְּ, בתולת בת צידון, החשוקה.

13. הֵן אֶרֶץ כַּשְׂדִּים זֶה הָעָם לֹא הָיָה.....:

כנגד מה שאמר על צֹר (7) שהיא „מימי קדם קדמתה", הוא אומר על אשור הכובש אותה ומחריבה כי העם הזה אשר לא היה עד כה במציאות כלל, הוא הוא השָׂם אותה למַפֵּלָה.

וגם זה בא באירוניה כמו רב דברי פרק זה.

18. וְהָיָה סַחְרָהּ וְאֶתְנַנָּהּ קֹדֶשׁ לַיהוָה לֹא יֵאָצֵר וְלֹא יֵחָסֵן.....:

יֵחָסֵן. הוראת „יֵחסן" היא כהוראת „יֵאצר". וכן מורה שרש خزن (ח'זן) בערבית על גניזה, ומזה השם خزن (מַחְ'זָן) לאוצר ולחנות שאוצרים בה את הסחורות, שעבר אל הלשונות האירפיות בצורת „מַגָזִין" (Magasin).

כד.

11. ..... עָרְבָה כָּל־שִׂמְחָה גָּלָה מְשׂוֹשׂ הָאָרֶץ:

עָרְבָה. בהוראת שרש „ע'רב" غرب בערבית, שהיא: היה לזר.

(בני המנוח אבינעם ז"ל).

1 ע"ד: פרזות תשב ירושלם מרב אדם ובהמה רבה (זכר' ב 3) ששם נאמרו הדברים בתאור גֹדֶל ירושלם והתרחבותה.

וגם פה באו הדברים בדרך קצרה בחסר גמר המשפט (כי אם חללי הפחד), ובחסרון המלה "מֵתַיִךְ" לפני „לא מתי מלחמה" בהקבלה ל„חלליך".

10. .... וַתִּתְצוּ הַבָּתִּים לְבַצֵּר הַחוֹמָה:

לא בא דגש חזק באות ת השניה כדי שלא להכפיל אות זו ארבע פעמים במבטא.

18. .... שַׁמָּה תָמוּת וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ קְלוֹן בֵּית אֲדֹנֶיךָ:

וְשָׁמָּה מַרְכְּבוֹת כְּבוֹדֶךָ, בדרך קצרה, וחסר הפעל „תְּשָׁבַרְנָה" או פעל דומה לו.

שלש המלים האחרונות הן בקריאה: אתה שהנך קלון בית אדונך,[1] ויפה הכנוי „קלון" אחרי מלת „כבודך".

21. וְהִלְבַּשְׁתִּיו כֻּתָּנְתֶּךָ וְאַבְנֵטְךָ אֲחַזְּקֶנּוּ....:

„אֲחַזְּקֶנּוּ". אהדק את אבנטך אל מתניו[2].

כג.

1. מַשָּׂא צֹר הֵילִילוּ אֳנִיּוֹת תַּרְשִׁישׁ כִּי־שֻׁדַּד מִבַּיִת מִבּוֹא....:

שֻׁדַּד, להלן כד 10 כתוב: „סֻגַּר כל בית מבוא". ואולי גם פה ישנה למלת „שֻׁדַּד" אותה ההוראה של „סֻגַּר" כהוראות שרש „שדד" سدّ בערבית „סתם", וכן אומרים בערבית ההמונית سدّ الباب בהוראת: סגר הדלת.

(בני המנוח אבינעם ז"ל).

10. עִבְרִי אַרְצֵךְ כַּיְאֹר בַּת־תַּרְשִׁישׁ אֵין מֵזַח עוֹד:

מֵזַח, חגורה; וכן „מְזִיחַ" (איוב יב 21) ובערבית בסרוס האותיות, حزام אחרי אמרו לעיל (6): „עברו תרשישה" על גלות צֹר ובריחת יושביה ממנה עד תרשיש, הוא קורא לתרשיש: „עברי ארצך כיאֹר" שתתרחב ותתפשט כיאֹר העובר על כל גדותיו, לרבוי הבורחים אליה, ולא יהיה עוד

1 כן גם המבארים החדשים.

2 ור' מאמרי: חקרי לשון, א, מקור הוראת שרשי החזק והגבורה בעברית, בהצופה לחכמת ישראל שנה י' ע' 164 והלאה.

7, וּבִלַּע בָּהָר הַזֶּה פְּנֵי־הַלּוֹט הַלּוֹט עַל־כָּל־הָעַמִּים....:

וּבִלַּע, הוראת בנין פִּעֵל משרש „בלע" היא ההפך מהוראת הקל בשרש זה, והכונה: יעקר, יסיר, וכן „דִּשֵּׁן" בפעל הוראתו: הֵסֵר את הדשן.

8, בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח....:

בִּלַּע, גם פה הכונה: האלהים יעקר את המות לנצח, יסירהו, וכן הוא אומר להלן בפסוק זה: וחרפת עמו יסיר.

כו.

בשיר הבא בראשית הפרק ישנן חזרות בין סוף חלק א של הפסוקים וראשית חלק ב:

יֵצֶר סמוך תצור שָׁלוֹם	שָׁלוֹם כי בך בטוח (3),
כי בך בָּטוּחַ:	בִּטְחוּ ביהוה עדי עד (4,3).
קריה נשגבה יַשְׁפִּילֶנָּה	יַשְׁפִּילָהּ עד ארץ (5).
תרמסנה רָגֶל	רַגְלֵי דַלִּים (6)
ארח לצדיק מֵישָׁרִים	יָשָׁר מעגל צדיק תפלס (7).

ועפי"ז יוצא כי מלת „ישפילנה" (5) שיכת למה שלפניה ולא (כנראה מטעמי הכתוב) לאחריה,[1] והמאמר: „קריה נשגבה ישפילנה" מקביל למאמר „כי השח ישבי מרום" שלפניו.

10, יֻחַן רָשָׁע בַּל־לָמַד צֶדֶק בְּאֶרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל....:

בְּאֶרֶץ, העִקר: בָּאָרֶץ, והכונה: בָּאָרֶץ יְעַוֵּל את הַנְּכֹחוֹת, וכן להלן 19: וָאָרֶץ רפאים תפיל. והטעמים צריכים להיות: בָּאָרֶץ נְכֹחוֹת יְעַוֵּל.

13. יְהוָה אֱלֹהֵינוּ בְּעָלוּנוּ אֲדֹנִים זוּלָתֶךָ לְבַד־בְּךָ נַזְכִּיר שְׁמֶךָ:

המאמר „לבד בך נזכיר שמך" בא בדרך קצרה, והכונה היא: לבד בך בטחנו (בטחנו רק בך בלבד) ונזכיר רק שמך.

וזה עפ"י: כי בך בטוח (לעיל ד).

14, מֵתִים בַּל־יִחְיוּ רְפָאִים בַּל־יָקֻמוּ....:

רְפָאִים, כמו رفات (רֻפאת) בערבית: עצמות בלות.

1 גם ארליך בבאוריו Glossen מוצא כי כן צריך להיות, ומטעמים אחרים.

ולזה מתאימה גם ההקבלה „גלה״.

15, 16. עַל־כֵּן בָּאֻרִים כַּבְּדוּ יְהוָה בְּאִיֵּי הַיָּם שֵׁם יְהוָה אֱלֹהֵי
יִשְׂרָאֵל׃ מִכְּנַף הָאָרֶץ זְמִרֹת שָׁמַעְנוּ צְבִי לַצַּדִּיק וָאֹמַר
רָזִי־לִי רָזִי־לִי אוֹי לִי....׃

כנראה נגמר ענין פסוק 15 בסוף חצי 16 (צבי לצדיק), ומשם ואילך (וָאֹמר....) מתחיל ענין חדש שהוא אולי המשך פסוק 13.

עַל כֵּן. הוראת מבטא זה היא גם פה, כמו ברב המקומות שבישעיה: אָכֵן, כי אין פסוק 15 תוצאה מדברי פסוק 14 כי אם המשך להם.

לַצַּדִּיק; בהוראת „לַמושיע״, וכן הוראת שרש „צדק״ ביחוד בחלק השני מספר זה.[1]

19, 20. רֹעָה הִתְרֹעֲעָה הָאָרֶץ פּוֹר הִתְפּוֹרְרָה אֶרֶץ מוֹט הִתְמוֹטְטָה
אָרֶץ׃ נוֹעַ תָּנוּעַ אֶרֶץ....׃

„רֹעָה״, בעקר: „רֹעַ״, כמו: פּוֹר, מוֹט, ונוֹעַ, שבמאמרים הקצרים הבאים, וההא היא כפל ההא הראשונה במלת „התרֹעעה״ הבאה תכף אחריה.[2]

וכן ההא של „הארץ״ היא כפל ההא שלפניה, ובעקר: ארץ, כמו בכל שלשת המאמרים הקצרים הבאים אחרי כן.

רֹעָה הִתְרֹעֲעָה, בהוראת „ערער התערערה״ בהפוך האותיות.
(תלמידי ברוך בינה).

וכמו: עָרוּ עָרוּ עד היסוד בה (תהל׳ קלז 7), בלי הכפלת שתי אותיות השרש.

כה.

3, עַל־כֵּן יְכַבְּדוּךָ עַם עָז קִרְיַת גּוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ׃

קִרְיַת, מלה זו היא מְיֻתּרה גם עפ״י ההקבלה למה שלפניה וגם עפ״י „יירָאוּךָ״ (בל״ר) שלאחריה[3]; והיא רק הכפלת מלת „קריה״ שבפסוק שלפני זה.

ואם נקים מלת „קרית״ אז יתכן כי באה מלת „יִיראוך״ ת׳ „תיראך״ בל״ר לקרבתה למלים „גוים עריצים״ שבאו בל״ר, ע״ד: נ ס ו ואין רֹדף ר ש ע (משלי כח 1).

1 ר׳ להלן מא 2. 10, מה 8, 13. מו 13, מט 24, נו 1, ויסב 1.

2 וכן ארליך ב„מקרא כפשוטו״.

3 קרויס בפרושו אומר: אי אפשר להלמו.

כח.

1. הוֹי עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכֹּרֵי אֶפְרַיִם וְצִיץ נֹבֵל צְבִי תִפְאַרְתּוֹ אֲשֶׁר עַל־רֹאשׁ גֵּיא שְׁמָנִים הֲלוּמֵי יָיִן׃

עֲטֶרֶת.... וְצִיץ נֹבֵל... אֲשֶׁר עַל רֹאשׁ...

גם פה ישנה (כמו בפסוק 12 בפרק הקודם) הוראה כפולה במלת "וציץ": בקשר עם "עטרת" ו"אשר על ראש" הכונה היא לקשוט המושם על מצנפת הראש (כמו: ציץ נ ז ר הקדש — שמות לט 30), ובקשר עם "נֹבל" הוראתו "פרח"[1].

3. בְּרַגְלַיִם תֵּרָמַסְנָה עֲטֶרֶת גֵּאוּת שִׁכּוֹרֵי אֶפְרָיִם׃

תֵּרָמַסְנָה = תֵּרָמֵס, עם נון החזוק.

(ר' לעיל כז 11).

6,5. בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יְהוָה צְבָאוֹת לַעֲטֶרֶת צְבִי וְלִצְפִירַת תִּפְאָרָה לִשְׁאָר עַמּוֹ׃ וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיּוֹשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט וְלִגְבוּרָה מְשִׁיבֵי מִלְחָמָה שָׁעְרָה׃

וּלְרוּחַ מִשְׁפָּט לַיֹּשֵׁב עַל־הַמִּשְׁפָּט...., הכונה: הוא יַשְׁרֶה רוח המשפט הצודק על השופט היושב על כִּ סֵּ א המשפט, והוא יַשְׁרֶה גבורה לנלחמים בשער. והלמד שבמלת „לַיֹּשֵׁב" שַׁיכת גם ל„משיבי", ע"ד: „מושך עצמו ואחֵר עמו".

שָׁעְרָה, בהוראת "בשער", ע"ד: כי ידברו את איבים בשער (תהל' קכז 5). וההא שבסוף המלה משמשת לפעמים במקום הבית בראשה, כגון: הֵקים לנו יהוה נביאים בבלה (ירמ' כט 15) בהוראת: בבבל.

האתנח שבא במלת "משפט" הוא לא במקומו. והוא צריך לבוא[2] על מלת „המשפט".

11. כִּי בְּלַעֲגֵי שָׂפָה וּבְלָשׁוֹן אַחֶרֶת יְדַבֵּר אֶל־הָעָם הַזֶּה׃

בְּלַעֲגֵי = בְּעִלְּגֵי, ושנה בכונה: א) בחַקותו את דרך דבורם שהם מסרסים בו את האותיות במלים; ב) להכניס גם הוראת הלעג: שפה מגֻחכת. (ור' להלן ל 12).

1 ור' מאמרי "משנה ההוראה בתנך".

2 וראה בתנ"ך קיטל שמובא שם כי כן הוא נמצא בארבעה כתבי־יד.

19. יְחְיוּ מֵתֶיךָ נְבֵלָתִי יְקוּמוּן....:

רצה לאמר: „נְבֵלוֹתֶיךָ" ושִׁנָּה מפני כבוד ה' שלא ליחס אליו „נבֵלות".

ואולי צריך לנקד המלה: „נְבֵלֹתַי", להתאימה עם „יקומון" ולהקבלה ל„מֵתֶיךָ".

כז.

11. בִּיבֹשׁ קְצִירָהּ תִּשָּׁבַרְנָה.... כִּי לֹא עַם־בִּינוֹת הוּא....:

תִּשָּׁבַרְנָה = תִּשָּׁבֵר, עם נון־החִזּוּק نون التوكيد כמו: י ד ה ליתד ת ש ל ח נ ה (שופ' ה 26), אל ת ב ו א בשער עמי.... ואל ת ש ל ח נ ה בחילו (עוב' א 13).

כִּי לֹא עַם בִּינוֹת הוּא. הכונה: כי עם לא בינות הוא.

12. וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא יַחְבֹּט יְהוָה מִשִּׁבֹּלֶת הַנָּהָר עַד־נַחַל מִצְרָיִם וְאַתֶּם תְּלֻקְּטוּ לְאַחַד אֶחָד בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:

יַחְבֹּט יְהוָה; אמר „יחבט" ולא באר מה יחבט, ומהמבטא „חֹבט חטים בגת" (שופ' ו 11), שהכונה בו היא: חובט שבלים כדי להוציא מהן גרגרי החטה, נבין כי הכונה היא: יחבט את העמים להוציא מהם את בני ישראל. וכן מורה ע"ז המבטא: „ואתם ת ְ ל ֻ ק ְ ט ו לאחד אחד בני ישראל", המקביל אל המבטא: „כמלקט שבלים בעמק רפאים" (לעיל יז 5).

ומכיון שעמד להשתמש במלת „שבלים" עלתה על דעתו ההוראה השניה של מלה זו. הוראת: זרם מים; ומכיון שסִּמְלָה של אשור הוא הנהר (פרת) וסמלה של מצרים הוא היאר,—המשיך בדרך קצרה: משבלת (=מזרם) הנהר ועד נחל (=יאר) מצרים. ותפש „נחל מצרים" במקום „יאר מצרים" בהיות נחל מצרים גבולה של ארץ ישראל, ואחרי גמרו משפט זה חזר לרעיונו הראשון וגמר: ואתם תְּלֻקְּטוּ לאחד אחד (=אחד לאחד) בני ישראל.

ועקר הכתוב היה: „יחבט ה' ש ב ל י ם מ ש ב ל ת הנהר ועד נחל מצרים" וקצר במקום שהיו צריכות לבוא שתי מלים כמעט דומות זו לזו, וסמך על „שבלת" שהֻכנסו בה שתי הוראותיה.[1]

1 ור' מאמרי „דרך ההשמטה בתנך" ומאמרי „משנה ההוראה בתנך".

שהוא חושב ומנבא, ועפ״י התוצאה מהבטחון הזה,[1] והכונה: כלם בטחו, נשענו, על עם אשר לא יועיל להם.

12, ...יַעַן מָאָסְכֶם בַּדָּבָר הַזֶּה וַתִּבְטְחוּ בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז וַתִּשָּׁעֲנוּ עָלָיו:

בְּעֹשֶׁק וְנָלוֹז. המלה ״ונלוז״ מראה כי המלה שלפניה שהיא מחֻברת אליה מורה ג״כ על עקמימות, והיא בעקרה ״בְּעֹקֶשׁ״[2], ע״ד: ארחֹתיהם עקשים, ונלוזים במעגלותם (משלי ב 15), והנביא מסרס את האותיות בכונה, להורות גם על ״עֹשֶׁק״, כמו שעשה לעיל (כח 11) במאמר: כי בלעגי שפה, וכו׳, ולהלן (לג 19) במלים: עמקי שפה נלעג לשון.

14, ... וְלֹא יִמָּצֵא בִמְכִתָּתוֹ חֶרֶשׂ לַחְתּוֹת אֵשׁ מִיָּקוּד וְלַחְשֹׂף מַיִם מִגֶּבֶא:

וְלַחְשֹׂף, הוראת מלה זו פה היא: לקחת מים בחתיכת שֶׁבֶר־חֶרֶשׂ מתוך הגבא, מלשון: רגלוהי די פרזלא וחֲסַף (דניאל ב 34).
(מפי חותני המנוח ר׳ יחיאל מיכל פינס ז״ל).

15, 16, כִּי כֹה־אָמַר אֲדֹנָי יֱהוִֹה קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל בְּשׁוּבָה וָנַחַת תִּוָּשֵׁעוּן....: וַתֹּאמְרוּ לֹא־כִי עַל־סוּס נָנוּס....:

הפסוק הראשון בא ב״דרך קצרה״, והכונה היא: כי כה אמר אדני.... אנכי אמרתי לכם בשובה ונחת תושעון.

24 .... בְּלִיל חָמִיץ יֹאכֵלוּ אֲשֶׁר־זֹרֶה בָרַחַת וּבַמִּזְרֶה:

בא ״זֹרֶה״ תחת ״זֹרָה״ להתאמה עם ״ובמזרֶה״ הבא אחריו, ע״ד: ויקרא יוסף את שם הבכור מְנַשֶּׁה כי נַשַּׁנִי אלהים את כל עמלי (בראי מא 51) בנון פתוחה במלת ״נַשני״ ת׳ חירק.

בָּרַחַת, המלה: רָחַת راحة בערבית מורה על כף היד השטוחה ועל מרדה הדומה לה מבלי שִׁנים.

---

1 זה ע״ד: הבונים חרבות למו (איוב ג׳ 14) על שם סופם, וכן הנני מבאר את הפסוק הקשה בתהלים ט 7: האויב תמו חרבות לנצח וערים נתשת אבד זכרם המה, כי הכונה היא: האויב! (=אתה האויב!) תמו חרבות לנצח, הבנינים המפארים שבנית תמו לנצח, וערים נתשת, הערים אשר הקמת אבד זכרם המה.

2 כן גם הוביגן ודוהם ואחרים; ושרש ״עקש״ הוא מחמשה השרשים המורים על עקמימות, ועקר שרשם הוא ״עק״: עקב, עקל, עקם, עקף, עקש.

15. .... כִּי שַׂמְנוּ כָזָב מַחְסֵנוּ וּבַשֶּׁקֶר נִסְתָּרְנוּ:

לא יתכן כי הם יאמרו כי שמו מחסהם בכזב ונסתרו בשקר, אך הנביא שם בפיהם מה שהוא חושב. הם אומרים בודאי כי שמו אמת מחסהם, אך הוא משנה לפי דעתו הוא. וכן לעיל ג 6 במלת ו„המכשלה".

22. וְעַתָּה אַל־תִּתְלוֹצָצוּ פֶּן־יֶחְזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם....:

יֶחֶזְקוּ מוֹסְרֵיכֶם. החבלים שהנכם קשורים ואסורים בהם יתהדקו עוד יותר לגופכם.

(ור׳ לעיל כב 20).

כט.

5. וְהָיָה כְּאָבָק דַּק הֲמוֹן זָרָיִךְ וּכְמֹץ עֹבֵר הֲמוֹן עָרִיצִים....:

זָרָיִךְ = צָרָיִךְ, ובא בצורה זו לקרבתו אל „כאבק דק" שהוא זָרוּי לכל רוח.

ואולי הכונה במלת „זָרָיִךְ" היא בעקרה: „זוֹרָיִךְ", אלה הזורים אותך יהיו בעצמם כאבק דק הזרוי לכל רוח, ושנה את הצורה להשוותה למלת: צָרָיִךְ.

כְּאָבָק דַּק... וּכְמֹץ עֹבֵר. בהקבלה ל„דק" באה המלה „עֹבֵר" הלקוחה משרש „עבר" בהוראת: היה לעפר, והכונה: וכמץ שהתפורר והיה כגרגיר עפר קטן.

(ור׳ להלן לא 9).

22. .... לֹא־עַתָּה יֵבוֹשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עַתָּה פָּנָיו יֶחֱוָרוּ:

הכונה: עתה לא יבוש יעקב ועתה פניו לא יחורו, ובאו המלים מסֹרסות כמו במאמר: כי לא עם בינות הוא (כז 11).

ל.

5. כֹּל הֹבְאִישׁ עַל־עַם לֹא יוֹעִילוּ לָמוֹ...:

מלת „על" קשה לבארה לפי כל הפֵּרושים שנִתנו לפסוק זה.

ולדעתי השתמש הנביא פה במלת „הֹבְאִישׁ" (= הוביש, בהוראת התאכזב, כמו: בֹּשׁוּ כי בטח — איוב ו 20) במקום „בָּטַח, נִשְׁעַן", לפי מה

(בדרך „משנה ההוראה״): א) בהוראת: עובד בהכרח עפ״י פְקֻדה כמו: ויהי ל מ ס ע ו ב ד — (ברא׳ מט 15)[3]; ב) בהוראת: „תְּמִסה״, כי לבם ימס (וימס לבבנו — יהוש׳ ב 11), כהקבלה אל „יעבר״ בפסוק הבא (ר׳ להלן).

9, וְסַלְעוֹ מִמָּגוֹר יַעֲבוֹר.....:

יַעֲבֹר, קשה לבאר כי הסלע יעבר ממקום למקום, ולדעתי הכונה היא כי יהיה לעפר, לאבק, הסלע הכביר יתפורר מרב מגורו ויהיה לאבק.

בערבית מורה השם „עֻ׳בָּר״ غبار על אבק ועפר (עבר — עפר) ואותה הוראה ישנה בערבית גם למלת „רַבְעְ״ ربغ ומזה בברכרת בלעם (במד׳ כג 10): „ומספר (= ו מ י סָ פַ ר) את ר בַ ע ישראל״ בהקבלה אל: מ י מ נ ה ע פ ר יעקב, שלפני זה.

לב.

1, הֵן לְצֶדֶק יִמְלָךְ־מֶלֶךְ וּלְשָׂרִים לְמִשְׁפָּט יָשֹׂרוּ:

וּלְשָׂרִים, לרבוי הלמדים בפסוק זה באה גם מלה זו בלמד מְיֻתֶּרֶת.

2, וְהָיָה־אִישׁ כְּמַחֲבֵא־רוּחַ וְסֵתֶר זָרֶם כְּפַלְגֵי־מַיִם בְּצָיוֹן כְּצֵל סֶלַע־כָּבֵד בְּאֶרֶץ עֲיֵפָה:

כונת כל הפסוק היא: כל איש יהיה בצל המלך והשרים המושלים בצדק ובמשפט בטוח מֵרעה, כמו מי שנמצא במקום המחביאהו מפני הרוח הסוערת (כמחבא = כִּבְמַחֲבֵא), ובמקום סתר מזרם הגשמים היורדים.

ועפ״י דרך שִׁתּוּף־הרעיונות (association) הוא ממשיך כי האיש יהיה אז כמוצא פלגי מים במקום היבש (כנגד: וסתר זרם) וכנמצא בצל סלע כבד בשעת חֹם (כנגד; ומחבא רוח).

ועפ״י הענין יותר נכון: כפלגי מים בארץ עיפה (עפ״י: בארץ ציה ו ע י ף ב ל י מ י ם — תהל׳ סג 2) כצל סלע כבד בצָיון (עפ״י: בארץ צ י ה — שם).

וְסֵתֶר זָרֶם, הכונה לזרם הגשם הנִּתָּך ארצה.

---

1 כ ל מס בתנך הוראתו: עבודה בהכרח עפ״י פְקֻדת השלטון, כגון: ויט שכמו לסבל ויהי למס־עֹ ב ד (ברא׳ מט 15), ויהי המס שלשים אלף איש (מ״א ה 27, ועוד) — ולא תשלום בספים.

2 ור׳ מאמרי „הוראות נשכחות לשרשים תנכיים״, ולעיל ו 10, ולהלן 5.

לא.

2. וְגַם־הוּא חָכָם וַיָּבֵא רָע וְאֶת־דְּבָרָיו לֹא הֵסִיר וְקָם עַל־בֵּית מְרֵעִים וְעַל־עֶזְרַת פֹּעֲלֵי אָוֶן:

וְגַם הוּא חָכָם. באירוניה על „חכמתם" כביכול של היורדים מצרימה לעזרה. כאלו הוא אומר: הם חכמים אבל גם הוא חכם.

עֶזְרַת. השתמש במלת „עזרת" בשתי הוראותיה (משנה הוראה): א) הוראתה הרגילה: סעד ועזר; ב) החדר או המקום הפנוי שלפני אולם (ר' יחזקאל מג 14, 17). ותהיה הקבלה שלמה במבטאים: בית מרעים — עזרת פעלי און.

בהוראתה הרגילה היא מקבילה אל: הירדים מצרים לעזרה בפסוק שלפני זה, ובהוראתה השניה היא מקבילה אל „בית" שלפניה [1].

4. .... כַּאֲשֶׁר יֶהְגֶּה הָאַרְיֵה וְהַכְּפִיר עַל־טַרְפּוֹ אֲשֶׁר יִקָּרֵא עָלָיו מְלֹא רֹעִים ....:

מְלֹא, מלה זו דומה פה בהוראתה למלת: מלא ملا בערבית: קבוץ אנשים רבים.

ואולי מזה גם: גם המה קראו אחריך מָלֵא (ירמ' יב 6). כלומר: אספו המון אנשים שירדפו אחריך.

8. וְנָפַל אַשּׁוּר בְּחֶרֶב לֹא־אִישׁ וְחֶרֶב לֹא־אָדָם תֹּאכְלֶנּוּ (כי אם חרב האלהים) [2] וְנָס לוֹ מִפְּנֵי חֶרֶב וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ:

לֹא־אִישׁ. לֹא אָדָם. ישעיה משתמש בדרך שלילה זו גם באמרו (י 7): ולהכרית גוים לא־מעט, בהוראת: הרבה; כהרים מטה לא עץ (שם 15) שהכונה כהרים את המטה לא עץ כי אם בן־אדם.

וְחֶרֶב לֹא־אָדָם, בנגוד למה שאמר בפסוק 3 לעיל: ומצרים אדם ולא־אל.

(תלמידי דר' משה שחיב).

וּבַחוּרָיו לָמַס יִהְיוּ, השתמש הנביא במלת „לָמס" בשתי הוראותיה

1 על הוראת „עזרת" בתור חלק מהבית עמד הח' פרלם בספרו Analekten שקראתי אחרי כתבי הדברים האלה.

2 וכן המבארים, ובדומה לצורה זו השתמש גם לעיל כב 2.

לג.

4. וְאֻסַּף שְׁלַלְכֶם אֹסֶף הֶחָסִיל כְּמַשַּׁק גֵּבִים שֹׁקֵק בּוֹ׃

גֵּבִים. מלה זו באה בשתי הוראותיה: א) ארבה (עפ״י: יוצר גֹבַי... והיה אם כִּלה לאכול את עשב הארץ – עמוס ז 1, 2), בהקבלה ל„החסיל״, ומלת „משק״ היא עפ״י: בעיר יָשֹׁקּוּ (יואל ב 9) על הארבה; ב) מקום אסף מים (עשה הנחל הזה גֵבים גֵבים – מ״ב ג 16), ומלת „משק״ היא עפ״י: והשיקו היקבים תירוש ויצהר (יואל ב 24), השיקו היקבים (שם ד 13).

6. וְהָיָה אֱמוּנַת עִתֶּיךָ ....:

אֱמוּנַת = אֱמוּנוֹת. עתיך תהיינה בטוחות מכל רע. כי שרש „אמן״ בא לפעמים בהוראת: היה בטוח, כהוראת שרש „אמן״ أمِنَ בערבית. (ור׳ באורי לעיל ז 9)

ואולי הנקוד בעקרו: אֱמוּנֹת.

12. וְהָיוּ עַמִּים מִשְׂרְפוֹת שִׂיד קוֹצִים כְּסוּחִים בָּאֵשׁ יִצַּתּוּ׃

דבר זה אפשר לראות בכפרים בארץ ישראל כי כשרוצים לשרף אבנים בכבשן לסיד מאספים בראשונה צבורים גדולים של קוצי הנֶּתֶּס (نَتْش)[1] המכסים את ההרים, ואח״כ הם משמשים להצית ולַלבות את האש במשך כל ימי שרפת האבנים.

ופה הכונה: העמים יהיו כקוצים שכסחו (קצצו) אותם למשרפות השיד, ויִצַּתּוּ באש זו.

16. הוּא מְרוֹמִים יִשְׁכֹּן מְצָדוֹת סְלָעִים מִשְׂגַּבּוֹ לַחְמוֹ נִתָּן מֵימָיו נֶאֱמָנִים:

אחרי אשר תאר שיהיה נשגב במצודה בראש הסלעים, הוא מבאר כי לא יהיה שם כמו נָצוּר במצור שאין לו מה לאכל, בהיותו סגור ומֻסגר, כי אם לחמו ינתן לו ומימיו נאמנים.

ואולי יש במבטא „מימיו נאמנים״ רמז לנִקבה שעשה חזקיה למימי השלוח להכניסם העירה.

19. אֶת־עַם נוֹעָז לֹא תִרְאֶה עַם עִמְקֵי שָׂפָה מִשְּׁמוֹעַ נִלְעַג לָשׁוֹן אֵין בִּינָה׃

1. ר׳ באורי לאיוב ל 13 בחקרי מקרא.

3. וְלֹא תִשְׁעֶינָה עֵינֵי רֹאִים וְאָזְנֵי שֹׁמְעִים תִּקְשַׁבְנָה׃

תִשְׁעֶינָה = תְּשֻׁעֶינָה. (וכן ארליך במקרא כפשוטו).

ושרש "שעה" פה הוא סרוס שרש "עשה" בהוראת "כִּסָּה"[1]. והכונה: עיני הרואים לא תְכסינה עוד כי אם תראינה, ועפ"ז ההקבלה: ואזני שומעים תקשבנה.

וכל הפסוק הזה הוא בנגוד לפסוק ו 10.

5. לֹא־יִקָּרֵא עוֹד לְנָבָל נָדִיב וּלְכִילַי לֹא יֵאָמֵר שׁוֹעַ׃

לפי הענין צ"ל: לא יקרא עוד לנבל שוע, ולכילי לא יאמר נדיב.

6. כִּי נָבָל נְבָלָה יְדַבֵּר וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה אָוֶן....׃

וְלִבּוֹ יַעֲשֶׂה אָוֶן, הכונה במלת "יעשה" היא: יְכַסֶּה, יסתיר. (ור' לעיל 3).

7. וְכֵלַי כֵּלָיו רָעִים הוּא זִמּוֹת יָעָץ....׃

כֵּלָיו, מלה זו באה פה בהוראת: "כליותיו", ובאה בצורה זו לשם צמוד: "כֵּלַי—כֵּלָיו", ואולי לשם זה נשתנתה צורת "כִּילַי" שבפסוק 5 בחירק ל"כֵּלַי" (בצירה ובלי יוד).

ובקשר עם "יעץ" שלאחריו הוא עפ"י המבטא התלמודי (ברכות סא.): כליות יועצות.

10. ....כִּי כָּלָה בָצִיר אֹסֶף בְּלִי יָבוֹא׃

בְּלִי, מלה זו באה כמעט תמיד לפני שם ולא לפני פעל, וכנראה היוד של "בלי" היא רק הכפלת היוד שלאחריה (יבוא), והעקר: אסף בַּל יבוא. וכן בהושע (ח 7): צמח בלי יעשה קמח.

18. וְיָשַׁב עַמִּי בִּנְוֵה שָׁלוֹם וּבְמִשְׁכְּנוֹת מִבְטַחִים וּבִמְנוּחֹת שַׁאֲנַנִּים׃

וּבִמְנוּחֹת. השם המפשט "מנוחה" מורה לפעמים (כמו פה) על מקום המנוחה והמם היא מם — המקום, וכן: זאת מנוחתי עדי עד, פה אשב (תהל' קלב 14); וירא מְנֻחָה כי טוב ואת הארץ כי נעמה (בראי מט 15), ועוד. וכן גם השם "מנוח" כגון: ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה (בראי ח 9), הלא אבקש לך מנוח אשר ייטב לך (רות ג 1), ועוד. והמלה "שאננים" היא תאר ל"מנוחות" שהוא אולי הרבוי מהשם "מנוח" בל"ז.

---

1 ור' מאמרי "הוראות נשכחות לשרשים תנכיים", ולעיל ו 10, ולהלן 6.

אִ ם מָאֹס מאסתנו, קצפת עלינו עד מאד, שהכונה היא: אכן מָאוֹס מאסתנו וקצפת עלינו, כי אם נשארו בהוראתן הרגילה חסרה פה תשובת התנאי והדברים שבאו בסוף הספר יֵצאו מְקֻצָּצים.

וכוָנת הדברים פה: אכן שׁ ם בציון ובירושלם אדיר ה׳ לנו, ואהלנו חזק ואמיץ ועומד איתן במקומו.

ופה נפסקו הדברים על ציון וירושלם, ומכאן והלאה הוא מתאר את אשור [1] ארץ הנהרים רחבי הידים, וכאלו הוא אומר: אבל מקום הנהרים רחבי הידים (פרת וחדקל), שם לא תוכל להתקים אנית שיט קטנה, ואפילו הצי האדיר לא יוכל לעבר בם, כי המים יתגעשו והאניות לא תוכלנה להחזיק מעמד, וזהו סמל לאי השקט והמנוחה שם.

23. נִטְּשׁוּ חֲבָלָיִךְ בַּל־יְחַזְּקוּ כֵן־תָּרְנָם בַּל־פָּרְשׂוּ נֵס.....:

זהו המשך פסוק 21. והוא מתאר את האניה העוברת בנהרים האלה הסוערים, כי הרוח נִתְּקה את חבליה שמקשרים בם את הקלעים אל התרן, והחבלים מרחפים באויר לכל צד (נִטשׁוּ), ואין אפשרות להדק את הבסיס של התרן, שלא יתנועע, ואי אפשר לפרשׂ את הקלעים להוליך את האניה.[2]

יְחַזְּקוּ; גם פה שרש „חזק" בהוראת: הַדֵּק.

(ר׳ לעיל כב 20).

23, 24. ..... אָז חֻלַּק עַד־שָׁלָל מַרְבֶּה פִּסְחִים בָּזְזוּ בַז: וּבַל־יֹאמַר שָׁכֵן חָלִיתִי.....:

הוראת המלה „שָׁכֵן" ساكن בערבית ובסורית היא: נוּחַ, לא התנועע, וכנראה נשמרה הוראה זו בעברית בצורת התאר „שָׁכֵן", שמלבד הוראתו הרגילה היתה לו גם הוראת אי היכלת לנוע לסבת מחלת הגוף, השִׁתּוּק.

והוא מתאר פה את הלהיטה לרוץ לִשְׁלֹל השלל, שאפלו הפסחים בזזו בז, ואפִלו המְשֻׁתָּק הולך לשלל ואיננו אומר שהוא חולה ואיננו יכול להניד אבר [3].

---

1 וכן ברמן בפרושו "אור בהיר".

2 ר׳ מרטי בפרושו עד כמה המבארים החדשים מרסקים ומותקים את הכתוב, ולבסוף "אין נחת".

3) ור׳ מאמרי: הוראות נשכחות לשרשים תנכיים.

בפסוק זה באו שלש מלים מסרסות בכונה לחַקות את העלגים שהוא מדבר עליהם שקשה להם לבטא מלה באפן נכון והם מחליפים מקום האותיות:

א) עַם נוֹעָז, תחת „עַם לוֹעֵז". עם זר, עפ"י: בית יעקב מעם לועז (תהלים קיד 1)[1]; ושִנה ל„נוֹעָז" להראות על עַזותם וחצפתם, שהם מְעִזים לבוא על ירושלם.

ב) עִמְקֵי שָׂפָה, תחת: עִקְמֵי שָׂפָה, ששפתם מְעֻקמת ולא ישרה.

ג) נִלְעַג לָשׁוֹן, תחת: „נֶעֱלַג לָשׁוֹן", עפ"י „ולשון עלגים" בפרק שלפני זה (4), ושנה כדי להראות כי לשונם היא רק לשון לעג והבל.

וכן לעיל (כח 11): כי בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה.

20. .... נָוֶה שַׁאֲנָן אֹהֶל בַּל־יִצְעָן בַּל־יִסַּע יְתֵדֹתָיו לָנֶצַח וְכָל־חֲבָלָיו בַּל־יִנָּתֵקוּ׃

בַּל־יִצְעָן, שרש ظعن (ט'ען=צען) מורה בערבית על הנסיעה[2], שבעקרה היא עקירת הנוסע ממקומו, וכמו שרש „נסע" יש לו הוראת העברה ממקום למקום, ועקירת דבר ממקומו (ויאחז בדלתות שער־העיר ובשתי המְזזות וַיִּסָּעֵם עם הבריח — שופ' טז ד).

ופה הכונה: אהל שלא יעקרוהו ממקומו.

ולמֻשג זה ישנה קבוצה של שרשים: נסע, נסח, נזח; ובסרוס האותיות: צען.

וההפך מזה: „נעץ" בתלמוד, שהוראתו: תחוב וקבוע דבר באפן שלא יֵעָקֵר.

יִצְעַן=יִצָּעֵן: יִסַּע=יִסָּעַ.

21. כִּי אִם־שָׁם אַדִּיר יְהוָה לָנוּ מְקוֹם יְאֹרִים יְאֹרִים רַחֲבֵי יָדָיִם בַּל־תֵּלֶךְ בּוֹ אֳנִי־שַׁיִט וְצִי אַדִּיר לֹא יַעַבְרֶנּוּ׃

„כִּי אִם". שתי המלים יחד בהוראת „אכן". המלה „כִּי" נמצאת הרבה פעמים בספר זה בהוראת החזוק (ר' לעיל פרק טו). ו„אִם" היא כמו إنّ (אִנְּ) בערבית שבאה ג"כ לחִזוק הדברים[3]. וכן באיכה (ח 22): כִּי

1. ע"ז כבר עמד רש"י בפרושו.

2 וכן גם שולטֶנס.

3 ור' לעיל ד 4, ורדק אומר: זה אם פירושו כמו אמת.

לה:		ממ׳ והלאה:	
(פסוק) 2:	יראו כבוד יהוה	(מ 5):	ונגלה כבוד יהוה
״ 4:	הנה אלהיכם נקם יבוא	(מ 10):	הנה יהוה אלהיכם בחזק יבוא
״ 8:	והיה שם מסלול ודרך	(מ 3):	במדבר פנו ד ר ך יהוה ישרו בערבה מ ס ל ה לאלהינו
״ 5:	אז תפקחנה עיני עורים	(מב 7):	לפקח עינים עורות
״ 6:	נבקעו במדבר מים ונחלים בערבה	(מג 19):	אשים במדבר דרך בישימון נהרות
״ 7:	והיה השרב לאגם וצמאון למבועי מים	(מא 18):	אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים
״ 10:	ופדויי יהוה ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחת	(נא 11):	ופדויי יהוה ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגון נסו יגון ואנחה.

4. אִמְרוּ לְנִמְהֲרֵי לֵב חִזְקוּ אַל־תִּירָאוּ.....:

לְנִמְהֲרֵי לֵב, אלה שאין להם סבלנות לחכות, ומבטא זה מקביל ל„קֹצר רוח".

7 ,.... בִּנְוֵה תַנִּים — רִבְצָהּ, חָצִיר — לְקָנֶה וָגֹמֶא:

הכונה: בנות התנים תהיה רִבְצָה, והמקום אשר בו צמח החציר (שהוא בתנך סמל הצמח המתיבש מהר) יהיה מקום לקנה וגמא הצומחים רק במקום מים[1].

רִבְצָה, שם בל״נ מהשם „רֵבֶץ" בל״ז, ע״ד: סֵפֶר סִפְרָה בהוראת מקום רבץ צאן.

חָצִיר, „בדרך קצרה" תחת „מקום חציר".

9. לֹא יִהְיֶה שָׁם אַרְיֵה וּפְרִיץ חַיּוֹת בַּל יַעֲלֶנָּה לֹא תִמָּצֵא שָׁם...:

תִּמָּצֵא, בל״נ וביחיד, מוסב על ה ח י ה. ואף שלא הזכיר שמה רחפה לפני דמיונו.

---

1 וראה כל הפלפולים והמחיקות וההוספות בפסוק זה בבאורו של דוהם, שאחרי הכל אינם מניחים את הדעת.

לד

4. .... וְכָל־צְבָאָם יִבּוֹל כִּנְבֹל עָלֶה מִגֶּפֶן וּכְנֹבֶלֶת מִתְּאֵנָה׃

וּכְנֹבֶלֶת. בערבית המְדֻברת קוראים לפגי התאנה הקשים עדין ונופלים ארצה לפני בשילתם בשם „נַפְּל" (نَفْل)؛ וכנראה קראו לזה בעברית „נובלת" בהוראת „נופלת"[1].

ויש פה „צמוד גזרי" בין „יבול כנבֹל" ובין וכ„נובלת" בבוא השרש „נבל" בשתי הוראות.

6. חֶרֶב לַיהוָה מָלְאָה דָם הֻדַּשְּׁנָה מֵחֵלֶב....׃

הֻדַּשְּׁנָה. יתכן שמלה זו הזרה בנקודה היא מבנין הֻפעל, והיתה צריכה להנקד „הֻדְשְׁנָה", אך כדי למנֹע מבטא דְשְׁ הוסיפו את הפתח בדלת, ובהשאר ע״ז הֻקבוץ בתור הברה פשוטה נדגשה הדלת.

16. .... כִּי פִי הוּא צִוָּה וְרוּחוֹ הוּא קִבְּצָן׃

בא פה השמוש ב„דרך קצרה" במקום שהיתה צריכה לבוא הברה כפולה, ובעקר: כי פיהו הוא צוה, כמו שכתוב תכף אחרי כן ורוחו הוא קבצן, בכנוי נסתר.

ואולי צריכה ההא במלת „צוה" להיות במפיק (צִוָּהּ), והכונה: צוה את הדבר הזה.

לה.

פרק זה מְחֻבר בתכנו ובסגנונו לפרק מ, והפרקים הספוריים לו—לט היו צריכים לבוא לפניו. ואולי נקבע מקומו פה אחרי כל דברי נבואות ההרס והחרבן על אדום, כדי לְסַיֵּם חלק זה של הספר בטוב שעל זה הקפידו המסדרים מאד[2].

ולחלק גדול מדברי פרק זה מקבילים הדברים בעקר בפרק מ, וגם בפרקים שלאחריו:

---

1) גם רד״ק אומר „כתאנה הפרי שנופלת מעץ התאנה" אך הוא משאיר ההוראה הרגילה של שרש „נבל" אף כי שרש זה בא תמיד על העלה ולא על הפרי.

2) וראה מאמרי על „תפארת החתימה" בספרי התנ״ך וגם בחלקיהם ולפעמים גם בפרקיהם, בחלק השני מן „הכתבים הנבחרים" שלי.

מ.

1. נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹהֵיכֶם:

יפה היא הפתיחה בקריאה סתם מבלי הגיד למי הוא פונה; הוא פונה לכל שומע, כל באי עולם צריכים לנחם את העם הסובל. מלבב הוא גם השם „עַמִּי" בפי ה׳, וגם הקריאה הכפולה: נַחֲמוּ, נַחֲמוּ!

2. דַּבְּרוּ עַל־לֵב יְרוּשָׁלַםִ — וְקִרְאוּ אֵלֶיהָ
כִּי מָלְאָה צְבָאָהּ — כִּי נִרְצָה עֲוֺנָהּ
כִּי לָקְחָה מִיַּד יְהוָה — כִּפְלַיִם בְּכָל־חַטֹּאתֶיהָ:

אחרי דרישתו לנחם את העם עַמו, הוא זוכר את ירושלם אשר ממנה גלה עַמו, ודורש במבטאים מלאים רֹך וחבה שינחמו גם אותה.

ובזה נגמרה ההקדמה היפה לכל החלק הזה של ספר ישעיהו המלא דברי נחומים.

מָלְאָה צְבָאָהּ. מָלְאָה, בהוראת מִלְּאָה, כמו: ושוליו מלאים את ההיכל (לעיל ו 1), בהוראת ממלאים, ו„צבאה" הוא הפעול; כי לולא זאת היה צריך לאמר: מָלֵא צְבָאָהּ.

3. קוֹל קוֹרֵא בַּמִּדְבָּר פַּנּוּ דֶּרֶךְ יְהוָה.....:

קוֹל קוֹרֵא. באו הדברים ב„דרך קצרה", והכונה: שומע אנכי קול קורא, או: הנה קול קורא.

4. כָּל־גֶּיא יִנָּשֵׂא וְכָל־הַר וְגִבְעָה יִשְׁפָּלוּ וְהָיָה הֶעָקֹב לְמִישׁוֹר.....:

הֶעָקֹב, שרש „עקב" הוא מחמשת השרשים (עקב, עקל, עקם, עקף, עקש) המורים על עקמימות, ובדַברו פה על „הר וגבעה" תהיה הוראת „העקב": הדרך ההולכת ומתפתלת בסבובים לעליה בהר כדי להקל על העגלות את זקיפות העליה והירידה [1], והכונה: אחרי אשר „כל־הר וגבעה ישפלו" ילכו בדרך ישר מבלי צרך לסבובים עקלקלים.

---

1 ור׳ להלן (מב 16): ומעקשים למישור; וביחוד להלן (מה 2): והדורים אישר, שמלת „והדורים" באה משרש „הדר" הארמי בהוראת „חזר": הדרך החוזרת הנה והנה במעלה ההרים.

לח.

7.8. וְזֶה־לְּךָ הָאוֹת מֵאֵת יְהוָה....: הִנְנִי מֵשִׁיב אֶת־צֵל הַמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרְדָה בְמַעֲלוֹת אָחָז בַּשֶּׁמֶשׁ אֲחֹרַנִּית עֶשֶׂר מַעֲלוֹת וַתָּשָׁב הַשֶּׁמֶשׁ עֶשֶׂר מַעֲלוֹת בַּמַּעֲלוֹת אֲשֶׁר יָרָדָה:

בְּמַעֲלוֹת אָחָז. במעלות של אותו אחז אשר אותו נביא אמר אליו ג״כ: שאל־לך אות מעם יהוה אלהיך, העמק שאלה או הגבה למעלה (לעיל ז 11), והוא ענהו ברגז: לא אשאל ולא אנסה את יהוה (12)—במעלותיו הוא הראהו הנביא את האות בשמש שבשמים ממעל ששבה ועלתה במעלות שירדה.

ופה המקום למלא מה שנשמט שם לעיל (ז 13) בתשובת ישעיה אל אחז:

הַמְעַט מִכֶּם הַלְאוֹת אֲנָשִׁים
כִּי תַלְאוּ גַּם אֶת אֱלֹהָי:

במלת „אֲנָשִׁים" הוא חושב על עצמו, כמו שהוא גומר במלת „אֱלֹהָי" בכנוי המוסב אליו, ושרש „לאה" פה ובעוד מקומות אחדים אין הוראתו כהוראת „עָיֵף ויָגֵעַ", כי אם הוראת אי היכלת;[1] כהוראת שרש عجز (עג׳ז) בערבית, והנביא אומר לו: לא די לך שאתה חושב עלי שאני אינני יכול לעשות דבר כי גם על ה׳ הנך חושב שאיננו יכול לעשות דבר?

וכן גם הכונת במלת: נלאיתי נשא (לעיל א 14) אחרי „לא אוכל" בפסוק שלפני זה.

17. הִנֵּה לְשָׁלוֹם מַר לִי מָר.....:

מַר — מָר; לפי המבארים כי „מַר" הראשונה היא עבר מבנין הקל משרש „מור", והוראתה: המיר, והכונה היא: את המרירות החליף לי לשלום[2]—צריך לנקד „מר" הראשונה ג״כ בקמץ, ויהיה פה „צמוד שלם".

---

1 ראה באורי לאיוב ד 2 בחקרי מקרא (מצאתי כי גם ראבע ורדק מבארים ככה), ובהוראה זו משתמשים המשוררים הספרדים בשרש זה בשיריהם.

2 כן לוית ועוד.

הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ, ההא במלת „הַפֶּסֶל", אחרי שתי השאלות שבפסוק הקודם, היא הא השאלה והתמיהה [1] הבאה בפתח וד"ח אחריה גם אם האות שאחריה היא בתנועה ולא רק בשוא נע כדעת המדקדקים (כגון: הַלָּבָן — ברא' יז 17, ועוד), והיא מתאימה למלת هَلْ (הל) הערבית, ולכן בא הדגש אחריה כמו בהא הידיעה המקבילה ל־ اَلْ (אַל) הערבית [1].

והכונה: אל מי תוכל לדַמות את האל ולערֹך לו? האף אמנם תדמו אליו את הפסל אשר חרש מבני האדם נסכהו?, וכו'.

הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ, השתמש בפעל „נסך" במקום „פָּסַל" על שם רקועי הזהב המצפים אותו אח"כ שנוסכים אותם, והפסל הוא פסל עץ שפוסלים אותו כדי לתת לו את הצורה שרוצים, ולמה שנוסכים ויוצקים ממתכת קוראים „מסכה".

יְרַקְּעֶנּוּ, בהוראת: יְצַפֶּנּוּ ברִקועי זהב, וכן: רִקֻּעֵי פחים צִפּוי למזבח (במד' יז 3).

וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף. פה יש „צמוד שלם" במלת צורף. הראשון הוא שם העושה, והשני הוא בינוני פועל.

23. הַנּוֹתֵן רוֹזְנִים לְאָיִן שֹׁפְטֵי אֶרֶץ כַּתֹּהוּ עָשָׂה׃

לְאָיִן... כַּתֹּהוּ, בהקבלה אל: „כְּאַיִן... וָתֹהוּ" לעיל בפסוק 17.

24. אַף בַּל־נִטָּעוּ אַף בַּל־זֹרָעוּ אַף בַּל־שֹׁרֵשׁ בָּאָרֶץ גִּזְעָם....׃

זֹרָעוּ... שֹׁרֵשׁ, שני פעלים אלה הם בנין פֻּעַל תולדת בנין הקל [2], ו„שֹׁרֵשׁ" בעקרו „שֹׁרַשׁ" [3] ואחרי כי באה אחריו „בְּ" הוראתו: נשרש.

26. שְׂאוּ־מָרוֹם עֵינֵיכֶם וּרְאוּ מִי־בָרָא אֵלֶּה הַמּוֹצִיא בְמִסְפָּר צְבָאָם לְכֻלָּם בְּשֵׁם יִקְרָא מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ אִישׁ לֹא נֶעְדָּר׃

---

1 ר' מאמרי Une denxième forme du hé interogative en Hébreu ברבעון R. d. E. J. חוברת XCIV צד 156 — 137.

2 וראה פרוש ראבע למלת "שֹׁרֵשׁ". וכן מאמרי "חקר בנין הקל ותולדתו" בקובץ "הגן" של ל. רבינוביץ (הוספה ל"המליץ").

3 כמו בתהלים צ 5 "יְמוֹלֵל" בהוראת "יְמוּלַל".

5. וְנִגְלָה כְּבוֹד יְהוָה וְרָאוּ כָל־בָּשָׂר יַחְדָּו כִּי פִּי יְהוָה דִּבֵּר׃

האתנח היה צריך לבוא תחת מלת „יַחְדָּו", כי הכונה היא כי כל בשר יחדו יראו את אותו „כבוד ה'" אשר יִגָּלֶה. ומלת „כִּי" הנפרדת ממה שלפניה הוראתה „אכן" כמו במקומות רבים בישעיה. והמשפט הזה (כי פי ה' דבר) הוא חתימה לכל שלשת הפסוקים 3 — 5 יחד, ולא למאמר „וראו כל בשר יחדו" שלפניו. וכן גם בישעיה א 20; כא 14; כח 14; מיכה 43. וזוהי אחת צורות חתימות הדברים.

6. ..... וְכָל־חַסְדּוֹ כְּצִיץ הַשָּׂדֶה׃

חַסְדּוֹ, מלה זו היא המלה הארמית „חִסְדָּא" שהוראתה „חן ויפי", ומהמבטא „חִנָּא וְחִסְדָּא" נעשה בעברית „חן וחסד" (אסתר ב 17). ובעזרא (ז 28): ועלי הטה חסד לפני המלך ויועציו. וכן שם (ט 9): ויט עלינו חסד לפני מלכי פרס. בהוראת: נתננו לחן בעיניהם[1]. ובערבית מורה המלה „חֹסֶן" (حُسْن) בנון על „יפי"[2]. והכונה: כל חִנּוֹ ויפיו יכלה ויחלף כציץ השדה הנובל מהר.

7. ..... אָכֵן חָצִיר הָעָם׃

הָעָם, מלה זו הוראתה פה: האנשים, בני האדם, כמלת قَوْم בערבית, והיא מקבילה למבטא „כל הבשר חציר" בפסוק שלפני זה.

15. הֵן גּוֹיִם כְּמַר מִדְּלִי וּכְשַׁחַק מֹאזְנַיִם נֶחְשָׁבוּ.....׃

מלת „נחשבו" שיכת גם למבטא „כמר מדלי", והיא באה ב„דרך קצרה" במקום „נחשבו לו", בהוראת: נחשבו בעיניו, או: „נחשבו בהשואה אליו", כמו בפסוק 17: מאפס ותהו נחשבו לו.

18, 19. וְאֶל־מִי תְּדַמְּיוּן אֵל וּמַה־דְּמוּת תַּעַרְכוּ־לוֹ׃ הַפֶּסֶל נָסַךְ חָרָשׁ וְצֹרֵף בַּזָּהָב יְרַקְּעֶנּוּ וּרְתֻקוֹת כֶּסֶף צוֹרֵף׃

---

1 ור' גם Cheyne ופרלס לפסוק זה האומרים להחליף „חסד" ב„חסן" ללא צרך.

ומרטי אומר: Die gewöhnlich angenommene Bedeutung Huldreiz, Grazie ist nicht nachweisbar, ז"א כי ההוראה המקבלת של חן (למלת חסד), אין למצא סמוכים לה (!).

2 וכן תרגום מלה זו בתרגום השבעים.

יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ. אין ספק כי הוא מדבר בכל הפסוק על גבורותיו והצלחתו, ובכן גם בשני המאמרים האלה הנראים כאלו מראים כי כלי מלחמתו יהיו כאין וכאפס, ועל כרחנו עלינו לאמר כי הנביא משתמש פה ב„דרך קצרה״, והכונה מתבררת בתוספת מלה בכל מאמר: „יתן כעפר [חֲלָלָיו] חרבו״, שיהיו הרוגי חרבו רבים כעפר הארץ, או כי יתנם כעפר לדוש לפני חרבו (כמו: כי אִבְּדם מלך ארם וישִׂמם כעפר לדוש — מ״ב יג 7); „כקש נדף [פְּלִיטָיו] קשתו״, ע״ד: כי אם כמֹץ אשר תדפנו רוח (תהלים א 4) על הרשעים. ועפי״ז יתאים ההמשך: „ירדפם״.

ואולי בעקר: יתנם כעפר לחרבו, כקש נדף לקשתו, וכן עפ״י ת״י.

4, מִי־פָעַל וְעָשָׂה קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ אֲנִי יְהוָה רִאשׁוֹן וְאֶת־אַחֲרֹנִים אֲנִי־הוּא׃

המלה „מי״ שיכת גם למאמר „קרא הדרות מראש״, וישנן פה שתי שאלות, והתשובה היא: אני יהוה, וכו׳.

קֹרֵא הַדֹּרוֹת מֵרֹאשׁ, הכונה היא, מי קורא (מגיד) ק ו ר ו ת הדורות מראש, מלפני בואן. והשתמש ב„דרך קצרה״ פעמַים: חסרון מלת „מי״ הכתובה כבר במאמר שלפניו והיא „מושכת עצמה ואחרת עמה״; ומלת „קורות״ אחרי „קורא״ לשויון המבטא בין „קורא״ ו„קורות״.

(ור׳ מאמרי הנזכרים לעיל מ 26).

5, רָאוּ אִיִּים וְיִירָאוּ קְצוֹת הָאָרֶץ יֶחֱרָדוּ קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן׃

קָרְבוּ וַיֶּאֱתָיוּן, הכונה היא לקורות הדורות שהזכיר לפני זה; אלה הקורות אשר הגדתי מראש הנן קרֵבות כבר ובאות, וכן הוא קורא להן להלן (23) „האֹתִיּוֹת״.

9 — 14

בפסוקים האלה ישנן שלש ח ז ר ו ת וכמעט כל אחת בשלש פעמים:

החזקתיך (9), אל תירא (10) עזרתיך (10)

מחזיק . . . . אל תירא . . . . עזרתיך (13)

— . . . . . אל תיראי . . . . עזרתיך (14).

15,14. אַל־תִּירְאִי תּוֹלַעַת יַעֲקֹב מְתֵי יִשְׂרָאֵל אֲנִי עֲזַרְתִּיךְ נְאֻם־יְהוָה וְגֹאֲלֵךְ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל׃ הִנֵּה שַׂמְתִּיךְ לְמוֹרַג חָרוּץ חָדָשׁ בַּעַל פִּיפִיּוֹת תָּדוּשׁ הָרִים וְתָדֹק וּגְבָעוֹת כַּמֹּץ תָּשִׂים׃

מִי בָרָא אֵלֶּה... צְבָאָם... לְכֻלָּם...., בדרך מליצה, מבלי הזכיר את „הכוכבים”, כאלו הוא מורה עליהם באצבע, ואין צרך להזכיר את השם שהם מוסבים עליו.

האתנח היה צריך להיות עפ״י הענין או במלת „אלה” או במלת „יקרא”. ובא לא במקומו כדי להשוות שני חלקי הפסוק במדתם.

מֵרֹב אוֹנִים. הכונה: מבעל רֹב אונים, או בעקרו: מֵרַב אונים, בפתח.

מֵרֹב אוֹנִים וְאַמִּיץ כֹּחַ. בא זה ב„דרך קצרה” מבלי לגמר ארת המאמר. והכונה היא: כי כלם מבעל רב אונים ומאמיץ כח ועד היותר חלש — איש מהם לא חסר.[1]

נֶעְדָּר. יצא מְשורת העדר, ושרש זה הוא מאלה שבבנין נפעל מורים על ההפך מהוראתם העקרית, כמו: יֵרָתֵק חבל הכסף (קהל׳ יב 6) שהוראתו יֻתַּר הרַתּוּק, הקשר.

(חותני המנוח הריי״מ פינס ז״ל).

מא.

1. .... יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ יַחְדָּו לַמִּשְׁפָּט נִקְרָבָה:

יִגְּשׁוּ אָז יְדַבֵּרוּ. אולי בעקר: אף ידברו.

2, 3. מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ יִתֵּן לְפָנָיו גּוֹיִם וּמְלָכִים יַרְדְּ יִתֵּן כֶּעָפָר חַרְבּוֹ כְּקַשׁ נִדָּף קַשְׁתּוֹ: יִרְדְּפֵם יַעֲבוֹר שָׁלוֹם אֹרַח בְּרַגְלָיו לֹא יָבוֹא:

מִי הֵעִיר מִמִּזְרָח צֶדֶק. שרש „צדק” מורה בחלק זה של ספר ישעיהו פעמים רבות הוראת שרש „ישע” (הושיע) ובמקומות אחדים הוא בא בהקבלה לשרש זה: תפתח ארץ ויפרו ישע, וצדקה חצמיח (מה 8), קרבתי צדקתי לא תרחק, ותשועתי לא תאחר (מו 13). וכן נו 1. וסב 1.

ופה הכונה: מי העיר ממזרח את איש צדק, את המושיע, ועפי״ז צריך לבוא שנוי בטעמים.

יִקְרָאֵהוּ לְרַגְלוֹ. יקראהו ללכת אחריו בכל אשר תלך רגלו.

---

1 ור׳ מאמרי ״דרך ההשמטה בישעיה״, ומאמרי ״דרך קצרה בתנך״.

„עֲצֻמוֹתֵיכֶם, בהוראת خَصْم (חַ׳צְם) בערבית שהיא „ריב בין שני בעלי דבר, טענות"[1].

22. יַגִּישׁוּ וְיַגִּידוּ לָנוּ אֵת אֲשֶׁר תִּקְרֶינָה.....:

יַגִּישׁוּ, את העֲצֻמות שאמר בפסוק הקודם: הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתיכם.

אך, עפ"י „ויגידו לנו" שכתוב תכף אחרי כן, אפשר שהכונה היא בעִקר: יִגְּשׁוּ וְיַגִּידוּ לנו, כמו שאמר בראש הפרק: יִגְּשׁוּ אז ידברו, אך באה המלה בצורת „יַגִּישׁוּ" להשואה עם „וְיַגִּידוּ" שבאה תכף אחרי כן, ע"ד: „ונפלל חלל" (יחז׳ כח 23)[2].

24. הֵן־אַתֶּם מֵאַיִן וּפָעָלְכֶם מֵאָפַע.....:

יש מהמבארים החדשים החושבים כי המם שבמלים „מאין" ו„מאפע" היא כפל המם שבסוף המלים שלפניהם, ובעיקר: הן אתם אין ופעלכם אפע; והם מביאים לראיה את הפסוק 29 שבפרק זה בחלוף „אין" ב„און".

ולדעתי זוהי מם היתרון, והכונה: אתם הנכם יותר אַיִן מאַיִן ופעלכם יותר אפע מאפע. אם דבר כזה אפשרי, והוא אומר זאת כמובן בהתול עליהם.[3]

25. הַעִירוֹתִי מִצָּפוֹן וַיַּאת מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ יִקְרָא בִשְׁמִי וְיָבֹא סְגָנִים כְּמוֹ־חֹמֶר וּכְמוֹ יוֹצֵר יִרְמָס־טִיט:

וְיָבֹא, וו ההפוך באת בחלק זה מספר ישעיה נקודה עפי"ר בשוא תחת פתח וד"ח אחריו, והכונה: וַיָּבֹא, ומלה זו מקבילה למלת „וַיַּאת" שבסוף המאמר הראשון:

העירותי מצפון ו י א ת
ממזרח שמש אקרא בשמו ו י ב א.

אלא שבעיקר היתה אחרי מלה זו המלה: „וְיָבֹס" (ויבס סגנים) בהקבלה ל„ירמס" שבמשפט השני ונשמטה מפני הכפל: „ויבא ויבס", ואחרי שבקריאת שתי המלים (ויבא־סגגים) י ח ד יוצא כאלו היה פה „ויבס־סגנים".[4]

---

1 רשי מבאר מלה זו מלשון: שנים ש נ ת ע צ מ ו בדין (סנה׳ לא:).

2 המבארים החדשים מתקנים פה עפ"י התרגומים של השבעים, והפשיטא, וטיאודוציון והוולגטה „יִגְּשׁוּ", אך לפי המבאר אין צרך בזה.

3 ר׳ להלן לפסוק 16 בפרק מד.

4 המבארים החדשים מתקנים „ויבס" ת׳ „ויבא", ולא התחשבו עם ההקבלה אל " ו י א ת ",

כמו שאחרי „תולעת יעקב" (בל"נ) הוא אומר: „עזרתִיךְ" „וגואלֵךְ" ו„שמתיךְ" בל"נ, ככה אחרי „מורג חרוץ חדש בעל וכו' (בל"ז) הוא אומר; „תָּדוש... תָּדֹק, וכו'" בל"ז.

(תלמידי נחום ירושלמי).

17. הָעֲנִיִּים וְהָאֶבְיוֹנִים מְבַקְשִׁים מַיִם וָאַיִן לְשׁוֹנָם בַּצָּמָא נָשָׁתָּה...:

נָשָׁתָּה, נפעל משרש „שתת" ע"מ נָסַבָּה, והשין בקמץ מפני ההפסק. השרש „שתת" בתלמוד מורה על נזילה וזרימה בלי הפסק[1], ובנין נפעל ממנו מורה על הפך הוראה זו, ז"א על החרב והיבש, כמו בשרשים אחדים אחרים,[2] והכונה: לשונם יבשה מצמאה.

וכן לעיל יט 5: וְנִשְּׁתוּ מים מהים, הכונה: ייבשו ויחרבו, וכן הוא אומר תכף אחרי כן; ונהר יחרב ויבש.

ונקוד המלה היא כאלו היה לפנינו נפעל משרש „נשת" ע"ד: נִגְּפוּ, נִכְּרוּ[3].

19, 20, אֶתֵּן בַּמִּדְבָּר אֶרֶז שִׁטָּה וַהֲדַס וְעֵץ שָׁמֶן אָשִׂים בָּעֲרָבָה בְּרוֹשׁ תִּדְהָר וּתְאַשּׁוּר יַחְדָּו: לְמַעַן יִרְאוּ וְיֵדְעוּ וְיָשִׂימוּ (אל לבם) וְיַשְׂכִּילוּ יַחְדָּו כִּי יַד־יְהוָה עָשְׂתָה זֹּאת....:

כנגד גבוב חשמות בפסוק 19 בא בפסוק 20 גבוב הפעלים.

21, קָרְבוּ רִיבְכֶם יֹאמַר יְהוָה הַגִּישׁוּ עֲצֻמוֹתֵיכֶם יֹאמַר מֶלֶךְ יַעֲקֹב:

---

1 במסכת נדה עא: „שדמו שותת לארץ" מפרש רשי: שותת לארץ, שאינו נוטף אלא שותת ואינו נפסק.

2 ר' לעיל לפסוק 26 בפרק מ.

3 אבן ג'נאח בספרו השרשים מביא מלה זו בשרש „נשת" (שלדברי גיזיניוס איננו נמצא בלשונות השמיות האחרונות). והוא מחברו עם: נשתה גבורתם (ירמ' נא 30) ועם פסוקנו זה: ולשונם בצמא נשתה, וחושב כי הדגש בתו הוא מפני ההפסק; וכן רדק והמבארים החדשים.

ומדברי רשי יוצא כי לדעתו מלת „וְנִשְּׁתוּ" היא נפעל משרש „שתה", באמרו: ונשתו מים מהים, ולא יחזיר הים את גילום לאחוריו, וירד גילום לתוכו.

וכן הוא חושב כי במלת „נָשָׁתָּה" באה התו בד"ח במקום „נִשְׁתְּתָה". (נפעל לנסתרת משרש „שתה").

5. כֹּה אָמַר הָאֵל יְהוָה בּוֹרֵא הַשָּׁמַיִם וְנוֹטֵיהֶם רֹקַע הָאָרֶץ וְצֶאֱצָאֶיהָ נֹתֵן נְשָׁמָה לָעָם עָלֶיהָ.....:

לָעָם עָלֶיהָ, מלת „לעם" הוראתה פה כמו לעיל מ 7: „בני האדם", וכן בפסוק הבא: ואתנך לברית ע ם לאור ג ו י ם, שהיה צריך לאמר „עמים" אם היתה הכונה להוראתה הרגילה.

7. לִפְקֹחַ עֵינַיִם עִוְרוֹת לְהוֹצִיא מִמַּסְגֵּר אַסִּיר מִבֵּית כֶּלֶא יֹשְׁבֵי חֹשֶׁךְ:

בשבת האדם זמן רב כלוא בחשך לא תוכלנה עיניו לסבל אור השמש, והוא כאיש עִוֵּר במשך זמן קצר. ווזהי השַׁיָּכוּת של שני המאמרים הכתובים בפסוק זה.

10. שִׁירוּ לַיהוָה שִׁיר חָדָשׁ תְּהִלָּתוֹ מִקְצֵה הָאָרֶץ.....:

מִקְצֵה הָאָרֶץ, הכונה היא: מקצה הארץ ועד קָצֶהָ, ובאו הדברים ב„דרך קצרה" כמו להלן נו 11 באותה מלה „מקצהו".[1]

11. יִשְׂאוּ [קולם] מִדְבָּר וְעָרָיו חֲצֵרִים תֵּשֵׁב קֵדָר (חצרים שבהן יושבת קדר).

חֲצֵרִים, מקום מֻקף, כמו حاضر (חָצֵר) בערבית.

13, 14. יְהוָה כַּגִּבּוֹר יֵצֵא כְּאִישׁ מִלְחָמוֹת יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ אַף יַצְרִיחַ עַל־אֹיְבָיו יִתְגַּבָּר: הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד:

יָעִיר קִנְאָה יָרִיעַ: באה „יריע" בתור צמוד הפוך ל„יעיר".

יָרִיעַ אַף יַצְרִיחַ... הֶחֱשֵׁיתִי מֵעוֹלָם אַחֲרִישׁ אֶתְאַפָּק, באו שלשת הפעלים האחרונים בנגוד לשנים שלפניהם.

כַּיּוֹלֵדָה אֶפְעֶה אֶשֹּׁם וְאֶשְׁאַף יָחַד. היולדת, כדי להחיש יציאת הוָלד, ש ו א פ ת הרוח אל פיה בחזקה משך זמן רב בלי הפסקה, ואח"כ

1 ר' מאמרי "דרך ההשמטה בתנך" ו"דרך קצרה בתנך" שנזכרו לעיל.

29. הֵן כֻּלָּם אָוֶן אֶפֶס מַעֲשֵׂיהֶם רוּחַ וָתֹהוּ נִסְכֵּיהֶם:

נִסְכֵּיהֶם. הוראת מלה זו היא: מחשבותם שהם אורגים ורוקמים, והיא מקבילה למלת „מעשיהם"; ולהוראה הרגילה של מלה זו אין כלל מקום פה.

וכן בא באותה ההוראה לעיל ל 1 המבטא „ולנסך מסכה" בהקבלה ל„לעשות עצה".

מב.

1. הֵן עַבְדִּי אֶתְמָךְ־בּוֹ בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי נָתַתִּי רוּחִי עָלָיו מִשְׁפָּט לַגּוֹיִם יוֹצִיא:

בְּחִירִי רָצְתָה נַפְשִׁי, הכונה: רצתה נפשי בּוֹ, ובאו הדברים ב„דרך קצרה", ביחוד אחרי „בו" שלפני זה, שלא יצא המאמר מונוטוני.

מִשְׁפָּט .... יוֹצִיא. המשפט נעלם, כי כל בעל דין חושב כי הצדק אתו, והשופט הוא המוציאו מחשכה לאורה. וכן להלן (3): לאמת יוציא משפט; ומשפטיך אור יֵצא (הוש' ו 5).

3. קָנֶה רָצוּץ לֹא יִשְׁבּוֹר וּפִשְׁתָּה כֵהָה לֹא יְכַבֶּנָּה....:

אין הכונה להראות חֻלשתו, כי אם צדקתו וישרו שלא ילחץ את מי שהוא חלש ונדכא, ולא ישתמש בחֻלשתו לרוצצו.

4. לֹא יִכְהֶה וְלֹא יָרוּץ עַד־יָשִׂים בָּאָרֶץ מִשְׁפָּט....:

לֹא יִכְהֶה, בהוראת שרש „כהה" (كَهِيَ) בערבית: לא ימס לבו. ולֹא יָרוּץ, בהוראת: לא יֵרוֹץ,[1] לא יִרוֹצֵץ, כמו: וְתִשָּׁבֵר כד על־המבוע וְנָרֹץ הגלגל אל הבור (קהלת יב 6).

והשתמש בשרש „כהה" זה כצמוד ל„ופשתה כהה" שבפסוק הקודם; ובמלת „ירוץ" כחזרה על „קנה רצוץ" שם.[2]

1 וכן להדיא בכ"י פטרסבורג משנת 916.

2. ארליך, המתקן (ב Randglossen) "לא יכבה ולא ירוץ עד" לא שם לב כי אי אפשר להתחיל תכף אח"ז פתאם במאמר: ישים בארץ משפט.

„וְיִצְדָּקוּ" הוראתה פה: ויגידו אמת. כאשר בא בהקבלה לה: ויאמרו אמת. וכן היא הוראת שרש זה (صدق) בערבית. וכן: משפטי יהוה אמת צדקו יחדו (תהל׳ יט 10).

12, אָנֹכִי הִגַּדְתִּי וְהוֹשַׁעְתִּי וְהִשְׁמַעְתִּי וְאֵין בָּכֶם זָר וְאַתֶּם עֵדַי.....:

הכונה: אנכי הגדתי והשמעתי מראש את הדברים שיקרו. ולא היה אתכם איש זר שתוכלו לאמר כי רק הוא שמע ולא אתם. ואתם הנכם עֵדַי על זאת.

13, גַּם מִיּוֹם אֲנִי הוּא.....:

בא פה השמוש ב„דרך קצרה", והכונה: מיום קדום ועד הֵנה (או: ועד אחרית הימים) אני הוא העושה הכל[1].

14, ... לְמַעַנְכֶם שִׁלַּחְתִּי בָבֶלָה וְהוֹרַדְתִּי בָרִיחִים כֻּלָּם וְכַשְׂדִּים בָּאֳנִיּוֹת רִנָּתָם:

שִׁלַּחְתִּי, מלשון: ושן־בהמות אֲשַׁלַּח בם (דבר׳ לב 24).

(תלמידי דר׳ אריה שְׁלמן).

בָּרִיחִים, רִיחִים הן אניות־רוח, כמו רִיח (ريح) בערבית שהוראתו: רוח.

וְכַשְׂדִּים, בהוראת: כַּשְׂדִימָה, בעדות „בבלה" המקבילה למלה זו.

רִנָּתָם = תְּרְנָם; באניות התרן שלהם, בסרוס האותיות[2].

(תלמידי צבי לבנון).

והכונה: רק למענכם שִׁלחתי את כרש בבבל, ואת כלם, כל חילו, הורדתי בריחים, באניות רוח קטנות העוברות בנהר, והן ירדו מתחת לחומת בבל יחד עם ירידת המים אשר הֱסַבָּם כֹּרֶשׁ לצד אחר, ולארץ כשדים באניות־התרן שלהם.

1 ר׳ מאמרי „דרך ההשמטה בתנך". מרטי תרגם „גם מהיום הזה והלאה" בשעה שלא כתוב לפני זה דבר בנוגע לעד היום הזה. פאול פולץ כותב: את המלים „גם מיום" אני מוחק בתור הוספה שבאה מהגליון, כי הן בלתי מובנות, ומפריעות את מהלך המחשבה.

2 וקיטל גורס עפ״י השבעים: בַּעֲנָקוֹת רֻתְּקוּ (?!). ובכלל מתחבטים המבארים החדשים בבאור מאמר זה.

היא צועקת ו נ ו ש מ ת החוצה את הרוח שנצטבר בעת השאיפה, ופֳעלות אלו מתֹארות פה.[1]

20. רָאוֹת רַבּוֹת וְלֹא תִשְׁמֹר פָּקוֹחַ אָזְנַיִם וְלֹא יִשְׁמָע׃

רָאוֹת רַבּוֹת, המלה „רָאוֹת" באה במקום „רָאוֹ" ובהרכבה עם צורת המקור הנסמך „רְאוֹת", ובאה בהרכבה זו כדי להִדַּמות למלת „רַבּוֹת", ע"ד: ונפלל חלל (יחז' כח 23), ובהקבלה לה בא המקור „פָּקוֹחַ"[2].

23. מִי בָכֶם יַאֲזִין זֹאת יַקְשִׁב וְיִשְׁמַע לְאָחוֹר׃

פסוק זה אין מקומו פה לפי המשך הדברים והוא רק מפסיק את הענין שמְדֻבר עליו פה, ואולי מקומו לפני פסוק 9 בפרק זה, ויצא ההמשך יפה: מי בכם ששמע מה שאמרתי מראש, הנה הראשונות. הדברים שאמרתי מראש, כבר באו ועתה אני מודיע מראש חדשות שלא השמעתי עדין.

לְאָחוֹר, אֲחורנית בזמן, לפני קרות המקרים.

מג.

9. .... מִי בָהֶם יַגִּיד זֹאת וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ וְיִשְׁמְעוּ וְיֹאמְרוּ אֱמֶת׃

וְרִאשֹׁנוֹת יַשְׁמִיעֻנוּ; מלת „רִאשֹׁנוֹת" באה פה בהוראת: בראשונה, מראש[3]; ודרך הנביא הזה להתפאר כי רק ה' או הוא יודעים את תקורות מלפני קרותם.

יִתְּנוּ עֵדֵיהֶם וְיִצְדָּקוּ, „עֵדֵיהֶם" בהוראת „עדויותֵיהֶם", כמו: לא תענה ברעך עֵ ד שקר (שמות כ 16) שהכונה שם היא: עֵדות שקר, ומלת

1 ארליך, המבאר (ב Randglossen) כמו פירסט את המלה „אֶשֹּׁם" משרש שמם, — לא שם לבו להמשך מלה זו „ואשאף" שאין כל קשר ביניהן.

2 גם צֻ'ינה ומדטי מבארים כך, אלא שהם משבשים כדרכם את הכתוב ומתקנים: „וראשון ישמיענו" בל"י בין כל המלים לפני זה ואח"ז הבאות בל"ר.

3 וארליך ומבארים אחרים אחד אחרי השני מתקנים „רָאִיתָ". וארליך אומר (ב Randglossen): Das keri רָאוֹת das Inf, absol, sein soll, ist eine Unform, ז"א: הקרי רָאוֹת בתור מקור נפרד היא צורה מְשֻׁנה. וכלם לא שמו לב כי אחרי „ראית" לא תוכל לבוא בתור הקבלה המלה „פקוח" שהיא מקור נפרד.

5. .... וְזֶה יִכְתֹּב יָדוֹ לַיהוָה....:

יִכְתֹּב יָדוֹ. במאמרי „הוראות נשכחות לשרשים עבריים" הוכחתי כי ההוראה הראשונה לשרש „כתב" היא החריתה והחציבה באבן בעדות הכתוב בנוגע ללוחות: לֻחֹת כְּתֻבִים משני עבריהם... והמכתב.. חָרוּת על הַלֻּחֹת (שמות לב 15, 16).

הוראה זו נמצאת גם במבטא „וכתבת קעקע" (ויקרא יט 28). הבא אחרי: ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם.

ואף כי התורה אסרה „כְּתֹבֶת קעקע", ז"א חריתת שמות או צורות או קשוטים על עור הגוף, נשאר בדבור המליצי הרעיון של ענין זה כשרוצים להביע כי פלוני דבק מאד לפלוני, מזה באה בקשת הרעיה לדודה (שה"ש ח 6): שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך כי עזה כמות אהבה, שהכונה היא: חֲרֹת שמי על לבך (=חזך) ועל זרועך כמי שחורת את שמו בחותמו.

וכן בהוראה אחרת, על התורה אומר ה': ועל לבם אכתבנה (ירמ' לא 32), וכן: כתבם על לוח לבך (משלי ג 3); ועל החטא: חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפֹּרן שמיר, חרושה (=חרותה) על לוח לבם (ירמ' יז 1).

וכן פה, אחרי אמרו כי: זה יאמר לה' אני וכו', הוא אומר: וזה יכתב ידו ליהוה, כלומר: יחרת על ידו את המלה „ליהוה" (הוא דבק בה'), ואולי צריכה הבית שבסוף מלת „יכתב" להיות כפולה בראשית המלה „ידו", ובעִקר „יכתב בידו".

וענין האות ל הבאה לפני שם ה' בארתי כבר לעיל ח 1.

7, וּמִי־כָמוֹנִי יִקְרָא וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ לִי מִשּׂוּמִי עַם־עוֹלָם וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה יַגִּידוּ לָמוֹ:

הפסוק הזה הוא אחד הפסוקים השונים בחלק זה של ספר ישעיה אשר בם מתפאר הנביא לפעמים הוא בעצמו כנגד נביאי חשקר, כי רק הוא יודע הדברים מראש ולא אחר, ופעמים הוא שם דברי ההתפארות בפי ה' כנגד האלילים, שהוא הוא קובע המאֹרעות והוא היודען מראש (מא 4, 22, 23, 26; מב 9; מה 21; מו 10; מח 3, 5—7, 14—16).

ופה אומר ה': מי כמוני היכול לקרא את המקרים מראש (ע"ד: קורא הדורות מראש — מא 4) ולהגידם ולעָרכם לפני? אלה המקרים

20 — 22. תְּכַבְּדֵנִי חַיַּת הַשָּׂדֶה תַּנִּים וּבְנוֹת יַעֲנָה כִּי־נָתַתִּי בַמִּדְבָּר מַיִם נְהָרוֹת בִּישִׁימֹן לְהַשְׁקוֹת עַמִּי בְחִירִי: עַם־זוּ יָצַרְתִּי לִי תְּהִלָּתִי יְסַפֵּרוּ: וְלֹא־אֹתִי קָרָאתָ יַעֲקֹב כִּי־יָגַעְתָּ בִּי יִשְׂרָאֵל:

אחרי הגיד ה׳ כי „ישים במדבר דרך, בישימון נהרות", הוא אומר כי לרגלי המארע החשוב הזה תכבדהו אפילו חית השדה ותנים ובנות יענה השוכנות במדבר, על אשר הזיל מים ונהרות במדבר כדי להשקות את עמו בחירו, זה העם אשר יצר לו, והן תספרנה תהלתו על זאת, ורק יעקב אשר למענו עשה את המופת הזה, רק הוא לא קרא את ה׳ ולא הודה לו, כי אם עוד יָגַע בו, בה׳.

שלשת הפסוקים האלה הם ענין אחד, והמאמר „עם זו יצרתי לי" הוא רק הרחבת המבטא „עמי בחירי" שלפניו, ואין מקום להפסיק בין שני הפסוקים, והמשפט „תהלתי יספרו" מקביל ל„תכבדני" שבראש המאמר והוא מוסב על „חית השדה תנים ובנות יענה".

והמבטא „לא כבדתני" שבפסוק הבא (23) הוא בנגוד אל „תכבדני חית השדה", כלומר: חית השדה וכו׳ מכבדות אותי ורק אתה אינך מכבדני, וכל המאמר הוא ע״ד: ידע שור קונהו, וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע (א, 3).

מד.

4. וְצָמְחוּ בְּבֵין חָצִיר כַּעֲרָבִים עַל־יִבְלֵי־מָיִם:

בין [1] החציר, המקומות היבשים שרק חציר יבש צומח בהם — יצמחו הם כערבים אשר על יבלי מים. (תלמידי משה א. דוקח).

החציר בתנ״ך הוא סמל הצומח המתיבש מהר (כחציר מהרה יִמָּלוּ — תהל׳ לז 2), ואינו מתקים, ופסוק זה דומה לקטע הכתוב לעיל לה 7: חציר — לקנה וגמא.

1) הבֵּית הראשונה במלת „בבין" היא כבית „בתוך" על יד המלה „תוך" (תוך הנחל — דבר׳ ג 16) ואין צרך לתקן כדעת המבארים החדשים עפ״י השבעים „כבין מים" שמלה זו חוזרת בסוף הפסוק ואין לה מקום פה; או: „כְּבֹץ (?) חציר" כדעת למברט REJ 50, p. 262, או: „כְּבֵין כְּחָצִיר" כתקון פולץ.

ואֶרליך במקרא כפשוטו מוצא שאין בתנ״ך הוספת בית במלות היחס, ושכח את „בתוך". ובבאורו Randglossen הוא מתקן „כְּיָוֵן חציר" (?) בהוראת כִּבְיָוֵן, והכונה: הם יצמחו כחציר במקום רוה מים. אך לא מצאנו „יון" כסמל למקום רוה מים.

מלה צריכה להִכָּפל, והכונה: יֹצְרי פסל כלם יֹצְרי תהו, והכנוי „תהו״ מוסב על הפסל ולא על יוצריו, וכן הוא מדבר תכף אחרי כן ג״כ על הפסילים, באמרו: וחמודיהם בל יועילו.

וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ. העד מעיד על דבר שראה או יודע בברור דבר על אודותיו, ואלה המעידים על האלילים וגְדֻלתם לא ראו ולא ידעו, ולוּ עשו כך וראו והתבוננו היטב היה להם לֵבוש להעיד עדותם.

12, חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד וּפָעַל בַּפֶּחָם וּבַמַּקָּבוֹת יִצְּרֵהוּ וַיִּפְעָלֵהוּ
בִּזְרוֹעַ כֹּחוֹ (= בכח זרועו) גַּם־רָעֵב וְאֵין כֹּחַ לֹא־שָׁתָה מַיִם וַיִּיעָף:

חָרַשׁ בַּרְזֶל מַעֲצָד. גם פה שמוש בדרך קצרה במקום שהיתה מלה צריכה להִכָּפֵל ועקרו: חָרַשׁ־הברזל חָרַשׁ מעצד, כלומר: חרַש ועשה את הפסל במעצד. „חרַש״ הראשון הוא שם בסמיכות, והשני פעל עבר כמו „וּפָעַל״ שלאחריו.

וכל הפסוק הוא אירוניה יפה כנגד האלילים. הכנות רבות נעשות לעשִׂיָּתם. כלים מכלים שונים פועלים, וכה־זרוע חזק דרוש לזה, ובינתים לעג מצד אחר: העבודה דורשת זמן, והעושה איננו מרשה לעצמו לאבד מזמנו לאכילה ולשתיה, ונעשה רעב וצמא.... ומה יוצא מכל זה?

וְאֵין כֹּחַ. ב„דרך קצרה״ ת׳: וְאֵין כֹּחַ לוֹ, וחסרה מלת „לו״ מפני שני טעמים: א) מפני כי המבטא הקצר: ואין כח! עושה רשם יותר חזק; ב) כדי שלא לכפל את המלה „לו״ עם „לא״ הבאה תכף אחרי כן.

„וַיִּיעָף״ משרש „יעף״ בחור׳: ויצמא, כמו: והיין לשתות הַיָּעֵף במדבר (ש״ב טז 2). וכן מורה גם שרש „עיף״ על צמא, כגון: הלעיטני... כי עיף אנכי (ברא׳ כה 30); וכאשר יחלם הצמא... והקמץ והנה עיף (ישעי׳ כט 8), צמאה... ועיף בלי מים (תהל׳ סג 2), ועוד [1].

.17—13

הפסוקים האלה ממשיכים באירוניה על עשית הפסילים, אחרי דבריו על חרש הברזל הוא מספר מה שעושה חרש העצים. ואח״כ הוא חוזר אל ראשית המלאכה, אל כריתת העצים ביער ועל ההשתמשות בעצים האלה לצרכים פשוטים לבני האדם בראשונה. העצים משמשים לו להתחמם בגחליהם, ולהסקה לאפית הלחם, ואח״כ כשגמר כבר כל צרכיו

1) ארליך בבאור Randglossen מתקן: „וַיָּעֵף״ משרש „עיף״, באמרו כי רק לשרש „עיף״ ישנה הוראת הצמא ולא: יעף, ושכח את הכתוב בש״ב טז 2.

אשר למן היום ששמתי עם עולם ועד היום, וכן המקרים הבאים מעתה והלאה.

וְיַגִּידֶהָ וְיַעְרְכֶהָ. סתם, מבלי שיבאר מה יגיד ומה יערך, וכן בא כל דבר סתמי בתנך בל׳ נקבה.

ואולי בעקר: וְיַגִּידָה וְיַעַרְכָה, עתידים מארכים; והפעול בא אח״כ: [המקרים] משומי עם עולם, וכו׳.

מִשּׂוּמִי עַם עוֹלָם. ב„דרך קצרה״: משומי עם עולם ועד היום הזה, או: ועד קץ הימים. אך יותר נכון „ועד היום הזה״, כי על העתיד הוא מדבר תכף הלאה: ואותיות ואשר תבאנה[1].

עַם־עוֹלָם, כנוי של שבח לעם ישראל שהוא ראשית גוים.

וְאֹתִיּוֹת וַאֲשֶׁר תָּבֹאנָה. המבטא „ואשר תבאנה״ הוא כעין באור ל„אותיות״ שלפניו.

יַגִּידוּ לָמוֹ. ר״ב המבארים החדשים מתקנים: יגידו לנו.

אך לדעתי אין צרך בתקון זה, כי מלה זו היא רק צורה מליצית ע״ד: הגשם חלף הלך לו (שה״ש ב 11), ואין לתרגם אותה.

8, ... הֲיֵשׁ אֱלוֹהַּ מִבַּלְעָדַי וְאֵין צוּר בַּל יָדָעְתִּי:

וְאֵין, אחרי מלת השאלה „היש?״ אין המלה השלילית „ואֵין״ מתאימה, ולכן מתקנים המבארים החדשים ומביאים במקומה את המלה „ואם״ הבאה ברגיל בשאלה כפולה.

אך מלה זו פה איננה לדעתי לשלילה כי אם ג״כ לשאלה, בהוראת: ואיה? כמו أَيْنَ = אַיִן, בערבית, וממנה נוצרו המלים „אן״ ו„אנה״. וכן ביחזקאל (יג 15): אֵין הקיר ואֵין הטחים אותו תפל, אחרי אמרו בפסוק השלישי שלפני זה (12): איה הטיח אשר טחתם?.

9, יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ וַחֲמוּדֵיהֶם בַּל יוֹעִילוּ וְעֵדֵיהֶם הֵמָּה בַּל־יִרְאוּ וּבַל־יֵדְעוּ לְמַעַן יֵבֹשׁוּ:

יֹצְרֵי־פֶסֶל כֻּלָּם תֹּהוּ. גם פה שמוש ב„דרך קצרה״ במקום שהיתה

1) ור׳ מאמרי על ההשמטה והדרך הקצרה בתנך. ודוהם אומר Ganz unverständlich sind die folgenden Worten: משומי עם עולם והוא מביא תקונו של Oort: מי השמיע מעולם.

ההוראה העקרית של שרש „פצח" היא כנראה: פתיחת דבר שיש בו סדק — לרוָחה, ופה הוא הסדק שבין השפתים הסגורות והמהֻדקות.

ובתלמוד מורה פִצוח האגוזים על שימת סכין דקה וחדה בסדק שבין שני חצאי הקלִפה כדי להרחיב את הסדק ולפתֹּח עי"ז את הקלִפה.

מה.

1. כֹּה־אָמַר יְהוָה לִמְשִׁיחוֹ לְכוֹרֶשׁ אֲשֶׁר הֶחֱזַקְתִּי בִימִינוֹ לְרַד לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם . . . . :

לְרַד לְפָנָיו גּוֹיִם וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם. עפ"י הענין היה צריך לאמר: ומתני מלכים אפתח לפניו, בהוראת: אֲפַתֵּחַ חגורות מתני המלכים לפניו, שלא יוכלו לעמוד בפניו; אך נשמטה מלה זו מפני שהיא נזכרת כבר לפני זה וגם לאחר זה.

וּמָתְנֵי מְלָכִים אֲפַתֵּחַ, לִפְתֹּחַ לְפָנָיו דְּלָתַיִם, אחרי אפתח בא „לִפְתֹּחַ" בהוראה אחרת לגמרי, בדרך אסוסיציה ולשון נופל על לשון.

2. אֲנִי לְפָנֶיךָ אֵלֵךְ וַהֲדוּרִים אֲיַשֵּׁר . . . . :

וַהֲדוּרִים, גם מלה זו, כמו „הֶעָקֹב" (לעיל מ 4), הוראתה על הסבובים בדרך העולה בהרים, ומלה זו מתאימה עוד יותר מהתיא לדבר זה בבואה בל"ר.

ומלה זו באה משרש „הדר" בארמית המורה על החזרה[1].

5, 6: . . . אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי: לְמַעַן יֵדְעוּ מִמִּזְרַח־שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה כִּי־אֶפֶס בִּלְעָדָי . . . . :

אֲאַזֶּרְךָ וְלֹא יְדַעְתָּנִי: לְמַעַן יֵדְעוּ . . . אחרי „ידעתני" בא „ידעו" בדרך אסוסיַצְיָה.

מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ וּמִמַּעֲרָבָה, המם הראשונה במלת „וממערבה" מראה כי הכונת היתה: ממזרח שמש עד מערבה וממערבה עד מזרחה; ובאו

1 וכן בתלמוד: „דזרע בהדורי" (ב"ב, יב ע"ב), ולוי במלונו אומר כי זוהי המלה הדורים שבישע' מה 2. וארליך בבאוריו Glossen אומר: הדורים ist ein rätselhaftes Wort כלומר: מלת הדורים היא חידה.

הוא חושב מה לעשות במה שנשאר? והנה עולה על דעתו כי הפסלת תוכל לשמש לעשית אל, והאירוניה טמונה במלת „אַף״ במאמר „אף יפעל אל״.

והאירוניה אינה עוזבתו והוא חוזר עליה בצורה אחרת: חצי העצים שרף באש להסקה, ועל החצי השני הוא צולה בשר ואוכל ושבע וחם לו — ובשאריתו (כאלו ישנה עוד שארית אחרי כלות שני החצאים!) הוא עושה לו אל ומשתחוה ומתפלל אליו[1].

13. חָרַשׁ עֵצִים נָטָה קָו יְתָאֲרֵהוּ בַשֶּׂרֶד יַעֲשֵׂהוּ בַּמַּקְצֻעוֹת וּבַמְּחוּגָה יְתָאֳרֵהוּ.....:

החרש לוקח את לוח העץ ועושה קוים בַשֶׂרֶד, כלי מלאכה הסורט וחורץ הקוים בעץ לדעת גֹדל הפסל ומה צריך להקציע במקצועה מהחלקים הצדדיים המיֻתּרים, ואחרי כן הוא מתאר במחוגה את הראש העגֹל.

15, ... אַף יִפְעַל־אֵל וַיִּשְׁתָּחוּ עָשָׂהוּ פֶסֶל וַיִּסְגָּד־לָמוֹ:

וַיִּשְׁתָּחוּ, הכונה: וישתחו לו, ובא ב„דרך קצרה״.

18, ... וְלֹא דַעַת וְלֹא תְבוּנָה.....:

גם פה צריך להשלים במלת „לו״, או: „בו״.

22. מָחִיתִי כָעָב פְּשָׁעֶיךָ וְכֶעָנָן חַטֹּאתֶיךָ.....:

אין מוחים את העב והענן. אך הכונה: מחיתי פשעיך וחטאותיך ולא נשאר כל רשם להם כמו שהעב והענן עוברים ואינם משאירים כל רשם[2], ובא המשל בקצרה מבלי הזכיר את הדמיון האמתי שבין המשל והנמשל.

23, ... פִּצְחוּ הָרִים רִנָּה....:

פִּתחו שפתותיכם ברנה.

---

1) ומַרטי אינו מבין כנראה את ההתול הזה ואומר: אחרי כי גם לעברים אין לדבר שלם מלבד שני חצאיו עוד שארית לכן צריך לתקן עפ״י השבעים במקום „על חציו״ „על גחליו״. ועפי״ז יוצא לנו: על גחליו בשר יאכל (?).

2) ור׳ הושע ו 5: מה אעשה לך אפרים? מה אעשה לך יהודה? וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הולך (ואינם משאירים רשם), וכן שם יג 3.

(צֶדק וישר) — משתמש הוא בהוראה שלישית נוספת לשרש זה, היא הוראת האמונה, כהוראת שרש זה בערבית בבנין פִּעֵל (صَدَّقَ = האמין), ותהיה הכונה: כל זרע ישראל יאמינו בה׳ [1] ויתהללו בישועתו.

ואולי ישנה כונה זו במה שכתוב על אברהם: והאמין ביהוה ויחשבה לו צדקה (בראי טו 6), אלהים חשב לו זאת לאמונה שלמה בו.

מו.

הפסוקים 1, 2 מתארים בהתול איך בל ונבו אלילי בבל הולכים וכושלים בדרך (כאלו אפשר להם ללכת!), שמו אותם על בהמות המשא — והנה הם מכבידים עליהן, והן כושלות, והבהמות עם האלילים שהרכיבו עליהן נופלים יחד, דבר זה גורם כי גם המנהיגים מתעכבים במנוסתם ועי״ז הם לקוחים בשבי („ונפשם״ מוסב על האנשים בעלי האלילים).

1, כָּרַע בֵּל קֹרֵס נְבוֹ הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה נְשֻׂאֹתֵיכֶם עֲמוּסוֹת מַשָּׂא לַעֲיֵפָה:

הָיוּ עֲצַבֵּיהֶם לַחַיָּה וְלַבְּהֵמָה, הוא משתמש במבטא זה בכונה: כי מלבד ההוראה שהוא מכַוֵּן לה: שימת האלילים על גב בהמות-המשא, ישנה גם הוראה שניה: הוראת בוז לאלילים, כאלו נִתנו פגריהם לחיה ולבהמה לאכלה, ע״ד: ונתתי פגר מחנה פלשתים היום הזה לעוף השמים ולחית הארץ (ש״א יז 46).

נְשֻׂאֹתֵיכֶם, משקל פָּעוּל בהוראת פּוֹעֵל, ע״ד: „יָקוּשׁ״ בתנך, ו— „רָכוּב, שָׁתוּי וְנָשׂוּי״ בתלמוד, והכונה: אלה הבהמות שהטלתם המשא עליהן. ובחר פה במשקל זה כדי לדמותו למשקל „עֲמוּסוֹת״ הבא תכף אחרי מלה זו.

ואין צֹרך לקרא „נְשֹׂאוֹתֵיכֶם״ כהצעת שדל.

לַעֲיֵפָה, שם פְּעֻלָּה מפשט בהוראת: עֲיֵפוּת, ע״ד: צנוף יצנפך צְנֵפָה (ישע׳ כב 18), והיה אדום יְרֵשָׁה (במד׳ כד 18).

1—7. בפסוקים האלה ישנן חזרות שונות: כָּרַע בֵּל קֹרֵס נבו (1) — קָרְסוּ כָּרְעוּ (2); עֲמוּסוֹת (1) — הָעֲמֻסִים (3); נְשֻׂאֹתֵיכֶם, מַשָּׂא (1) — מַשָּׂא (2) — הַנְּשֻׂאִים (3) — אֶשָּׂא (4) — יִשָּׂאֻהוּ (7); אֶסְבֹּל, אֶסְבֹּל (4) — יִסְבְּלֻהוּ (7).

2. „לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא״, וכנגד זה: וַאֲנִי אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל וַאֲמַלֵּט.

---

1) וכן ראבע: „שיהיו מאמינים בה׳״, מבלי השואה לערבית ורק מתוך הענין.

הדברים ב„דרך קצרה", כי לולא זאת היה צריך לאמר: ממזרח שמש עד מערבהּ (במפיק).

7. יוֹצֵר אוֹר וּבוֹרֵא חֹשֶׁךְ.....:

אחרי המאמר: „ממזרח שמש וממערבה" בא ג"כ בדרך אסוסיציה המאמר: יוצר אור ובורא חשך.

14. כֹּה אָמַר יְהוָֹה יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר־כּוּשׁ וּסְבָאִים אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ.... אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד אֶפֶס אֱלֹהִים:

בא בפסוק זה השמוש ב„דרך קצרה" ג' פעמים, וסדר הדברים וחלֻקת המאמרים כך הם:

יְגִיעַ מִצְרַיִם וּסְחַר כּוּשׁ וּסְבָאִים [אֵלַיִךְ יָבוֹאוּ]
אַנְשֵׁי מִדָּה עָלַיִךְ יַעֲבֹרוּ
... אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ [וְיֹאמְרוּ:]
אַךְ בָּךְ אֵל וְאֵין עוֹד
אֶפֶס אֱלֹהִים [מִבַּלְעֲדֵי אֱלֹהָיִךְ].

אֵלַיִךְ יִתְפַּלָּלוּ, הוראת: התפלל אל... היא לפעמים על העצם שאליו מתפללים (האלהים), כמו: והתפללו אל יהוה דרך העיר (מ"א ח 44); ולפעמים היא מורה על הכִּוון, על הצד שאליו מפנה המתפלל את פניו בשעת תפלתו, כגון באותו פרק: והתפללו אל המקום הזה (שם, שם 35), וכן פה.

21. .... אֵל צַדִּיק וּמוֹשִׁיעַ אַיִן זוּלָתִי:

צַדִּיק, בהוראת „מושיע" והוא נרדף לתואר „ומושיע" הבא תכף אחריו.

23. כִּי נִשְׁבַּעְתִּי יָצָא מִפִּי צְדָקָה.....:

צְדָקָה, בהוראת "דבר אמת", כהוראת השם, صدق (צֶדֶק) בערבית. ור' לעיל מח 9.

25. בַּיהוָֹה יִצְדְּקוּ וְיִתְהַלְלוּ כָּל־זֶרַע יִשְׂרָאֵל:

יִצְדְּקוּ, אחרי השתמשו בשני הפסוקים 21, 23 שלפני זה במלים „צדיק" ו„צדקה" בשתי הוראות נוספות על ההוראה העקרית של שרש זה

12, 13. שִׁמְעוּ אֵלַי אַבִּירֵי לֵב הָרְחוֹקִים מִצְּדָקָה: "קֵרַבְתִּי צִדְקָתִי לֹא תִרְחָק וּתְשׁוּעָתִי לֹא תְאַחֵר....:

צְדָקָה בסוף פסוק 12 הוראתה: צדק וישר. ו"צִדְקָתִי" בפסוק 13 הוראתה: תשועה, בעדות ההקבלה: "ותשועתי", ואחרי אָמְרוֹ: "הרחוקים מצדקה" הוא מביא: "קֵרַבְתִּי צדקתי לא תִרְחָק" בנגוד לזה כאלו היתה ל"צדקה" אותה הוראה של "וצדקתי".

(ור' ברמן בפרושו אור בהיר)

מז.

1 .... כִּי לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ רַכָּה וַעֲנֻגָּה:

לֹא תוֹסִיפִי יִקְרְאוּ־לָךְ, סגנון דחוק, כי אחרי "לא תוסיפי" היה צריך שתבוא למד ומקור למעשה שהיא עושה, כמו: לא תוסיפי לשתותה (להלן נא 22). ופה הכונה: לא תוסיפי להמשיך מצבך הקודם, זה שיקראו לך עוד רכה וענֻגה.

2 .... גַּלִּי צַמָּתֵךְ חֶשְׂפִּי־שֹׁבֶל גַּלִּי־שׁוֹק עִבְרִי נְהָרוֹת:

לנכון מתרגמים השבעים והפשיטא והרסג את המלה "צַמָּתֵךְ" "צעיפך" [1]: וכן המפרשים הקדמונים, כי מקביל לזה בא תכף אחרי כן: חֶשְׂפִּי שֹׁבֶל שהוא חלק הבגד העודף ונגרר לארץ [2], כסוי הפנים, החלק העליון של הגוף, כנגד כסוי השוקים, החלק התחתון של הגוף. הנשים הכבודות בארץ הקדם, בנגוד לכפריות, מכסות את פניהן בצעיף, ונכבדי־עם נושאים בגדים אֲרֻכִּים שחלקם התחתון נגרר על הארץ [3]. ופה הוא מבליט קלונה שאת צעיפה אשר בו כסתה פניה תגַלה אחרי שאיננה עוד כבודה וכן את החלק הנגרר על הארץ, ובהתול הוא נותן טעם חדש לגלוי השבל והשוק, והוא: כי עליה לעבר נהרותיה, נהרות בבל ולגלות מארצה.

1 וכן בשה"ש על חלק הלחי הבולט בפני הרעיה: כפלח הרמון רקתך מבעד לצמתך (ד 3): מבעד לצמתך (צעיפך) נראָה רקתך (החלק הבולט שבלחי מתחת לעין) והמלה כחצי הרמון עגל ואדמדם. "מבעד" מורה ע"ז.

2. חלוף "שוּל" ו"שֹׁבֶל" הוא כמו זה של: "שוט" ו"שבט", ושרש "שבל" سبل בערבית מורה על גרירת הלק הבגד על הארץ.

3. ור' פרושי רוזמילר וגזניום ששדל מביאם בפרושו.

וכן בפסוק 2: יִשָּׂאֻהוּ.... יִסְבְּלֻהוּ, כנגד: וַאֲנִי (ה') אֶשָּׂא וַאֲנִי אֶסְבֹּל, שבפסוק 4.

6. .... יִשְׂכְּרוּ צוֹרֵף וְיַעֲשֵׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אַף יִשְׁתַּחֲווּ:

יִסְגְּדוּ אַף יִשְׁתַּחֲווּ, צריך להשלים: „לו", כמו לעיל בפרק מד שלש פעמים.

7. יִשָּׂאֻהוּ עַל־כָּתֵף יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ תַחְתָּיו וְיַעֲמֹד מִמְּקוֹמוֹ לֹא יָמִישׁ אַף־יִצְעַק אֵלָיו וְלֹא יַעֲנֶה מִצָּרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֶנּוּ:

אחרי תארו בפרק מד (12—20) מעשה פסל מעץ בהתול, הוא מבאר בפסוק הקודם ובפסוק הזה ג"כ בהתול מעשה אליל מזהב ומכסף: לוקחים זהב או כסף ומביאים אל הצורף ומשלמים לו לעשות להם אליל, אחרי שעשהו הם באים אליו ורואים את האליל ביפיו והם סוגדים ומשתחוים לו, נושאים אותו על כתפם ומביאים אותו הביתה ומניחים אותו על הארץ והוא עומד... ולא יוכל לזוז ממקומו, צועקים אליו והוא אינו עונה.

יִשָּׂאֻהוּ ... יִסְבְּלֻהוּ וְיַנִּיחֻהוּ, שלשת הפעלים כתובים בלשון רבים בכונה להתול, כדי להורות על כבד משאו של האליל ואי תנועתו שדרושים לו אנשים רבים לשאתו, אך יתר הפעלים והכנויים שבפסוק זה (יצעק, מצרתו, יושיענו) באו בלשון יחיד.

(תלמידי יעקב נימן)

11. קֹרֵא מִמִּזְרָח עַיִט מֵאֶרֶץ מֶרְחָק אִישׁ עֲצָתִי....:

עַיִט, אין ספק כי המֻכון פה הוא העוף הנזכר בברית בין הבתרים (וירד העיט על הפגרים—ברא' טו 11), והכונה: האלהים קורא לעיט (לכרש) לבוא מהר ולהתנפל על פגרי בבל.

אך באמרו זאת נזכר בהוראה השניה שיש לשרשי „עיט", ההוראה הארמית, שהיא יעץ—עוץ, וגמר מאמרו בהקבלה לשם זה במבטא: „איש עצתי" לרמז על הוראה זו של שרש זה, וישנו פה משנה־הוראה.

וכן מחבר מנחם בן סרוק מלת „עיט" שבפסוק זה עם: התיב עטא (דניאל ב 14), ושבעת יעטוהי (עזרא ז 14), וגם רש"י מסכים בפרושו לדעת מנחם, אלא שהוא אומר: „וגם יש לפתרו בלשון עוף".

نقل = העביר) באמצע החדר ובני הבית יושבים מסביב לו להתחמם.

15. כֵּן הָיוּ לָךְ אֲשֶׁר יָגָעַתְּ סֹחֲרַיִךְ מִנְּעוּרַיִךְ...:

אֲשֶׁר יָגָעַתְּ... מִנְּעוּרַיִךְ, חוזה על המבטא שבפסוק 12, ובא פה ג"כ ב„דרך קצרה", והכונה: אשר יגעת להשיג אהבתם.

מח.

1. שִׁמְעוּ זֹאת בֵּית־יַעֲקֹב הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם יִשְׂרָאֵל וּמִמֵּי יְהוּדָה יָצָאוּ...:

וּמִמֵּי יְהוּדָה יָצָאוּ, מלת „מִמֵּי" הוראתה „מִמְּעֵי"[1], בהשמטת העין והעברת הצירה אל המם שלפניה, ע"ד: „זֶרֶת" מן „זְעֶרֶת", ו„בֵּי" מן „בְּעִי" לבקשה[2].

ומצאנו במקרא במקומות שונים את המבטא „יצא ממעי...", לא רק באם כ"א גם באב, כגון: אשר יצא ממעיך הוא יירשך (ברא' טו 4) שנאמר לאברהם, ודוד אומר: הנה בני אשר יצא ממַעי (ש"ב טז 11) ועוד.

8. ... כִּי יָדַעְתִּי בָּגוֹד תִּבְגּוֹד וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ:

וּפֹשֵׁעַ מִבֶּטֶן קֹרָא לָךְ, רמז ליעקב שעליו נאמר: בבטן עקב את אחיו (הושע יב 4).

(תלמידי דר' דוד כהן—רָיִז)

10. הִנֵּה צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר עֹנִי:

צְרַפְתִּיךָ וְלֹא בְכָסֶף, השתמש ב„דרך קצרה", והכונה: צרפתיך ולא במַצְרֵף כסף, במצרף שצורפים בו כסף, והמלה „בכור" מעידה על חסרון מלה זו[3].

1) כן מתקנים להדיא המבארים החדשים הנגררים אחרי Secker שהציע תקון זה שאין צרך בו.

2) עפי"ז חושב הנני כי עין כזאת נשמטה אחרי האות ב בשם "רְאוּ בֵן" שעפ"י האטימולוגיה של הכתוב בא מדברי לאה: כי ראה ה' בעניי (בראשית כט 32)

ובפרשת שמות בני יעקב הננו רואים השמטת אות א פעמים: במלה "בָּגָד" ת': בא גד. ועפי"ז הנני חושב כי אות זו נשמטה גם במלת "בְּאָשְׁרִי" שבאה במקום "בא אשרי" ממש בבטוי „בא גד".

3) פולץ אומר: "ולא בכסף", קשה מאד להבין.

8—11, בפסוקים האלה ישנם סבות ומְסֻבבים: א) יען כי חשבה שלא תשב אלמנה ולא תדע שְׁכוֹל — לכן באו עליה שני הדברים יחד; ב) יען כי לסבת רב כשפיה ועצמת חֲבָריה בטחה בעשותה מעשיה הרעים שאיש לא יראנה — לכן תבוא עליה רעה שהיא לא תוכל לראות אור בה, לא תדע איך להמלט ממנה, וחֲלֻקת הכתובים היא ככה:

8. וְעַתָּה שִׁמְעִי זֹאת עֲדִינָה הַיּוֹשֶׁבֶת לָבֶטַח הָאֹמְרָה בִּלְבָבָהּ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד לֹא אֵשֵׁב אַלְמָנָה וְלֹא אֵדַע שְׁכוֹל:

9. (לכן) וְתָבֹאנָה לָּךְ שְׁתֵּי־אֵלֶּה רֶגַע בְּיוֹם אֶחָד שְׁכוֹל וְאַלְמֹן כְּתֻמָּם בָּאוּ עָלַיִךְ:

10. (ויען כי) בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ בְּעָצְמַת חֲבָרַיִךְ מְאֹד וַתִּבְטְחִי (= בָּטַחַתְּ) בְרָעָתֵךְ (בשעת עשותך הרעה) אָמַרְתְּ אֵין רֹאָנִי חָכְמָתֵךְ וְדַעְתֵּךְ הִיא שׁוֹבְבָתֶךְ וַתֹּאמְרִי בְלִבֵּךְ אֲנִי וְאַפְסִי עוֹד:

11. (לכן) וּבָא עָלַיִךְ רָעָה לֹא תֵדְעִי שַׁחְרָהּ וְתִפֹּל עָלַיִךְ הֹוָה לֹא תוּכְלִי כַּפְּרָהּ וְתָבֹא עָלַיִךְ פִּתְאֹם שֹׁאָה לֹא תֵדָעִי:

וסוף פסוק 9 הוא „בָּאוּ עָלַיִךְ" והמאמר: בְּרֹב כְּשָׁפַיִךְ וכו׳ שיכים כבר לפסוק 10.

12. עִמְדִי־נָא בַחֲבָרַיִךְ וּבְרֹב כְּשָׁפַיִךְ בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרָיִךְ אוּלַי תּוּכְלִי הוֹעִיל אוּלַי תַּעֲרוֹצִי:

בַּאֲשֶׁר יָגַעַתְּ מִנְּעוּרָיִךְ, הכונה: באלה הדברים אשר יגעת ב ה ם להשיגם עוד בימי נעוריך.

אוּלַי תַּעֲרוֹצִי, סרוס אותיות: „תַּעֲצֹרִי", אולי תוכלי לעצר בעד הרעה מלבוא עליך.

14. הִנֵּה הָיוּ כְקַשׁ אֵשׁ שְׂרָפָתַם... אֵין גַּחֶלֶת לַחְמָם אוּר לָשֶׁבֶת נֶגְדּוֹ:

אוּר לָשֶׁבֶת נֶגְדּוֹ. כמנהג ארץ בני הקדם השמים את האור (כירה שאפשר להעבירה ממקום למקום ובערבית مَنْقَل — מַנְקַל—משרש „נקל"

מט.

2. וַיָּשֶׂם פִּי כְּחֶרֶב חַדָּה... וַיְשִׂימֵנִי לְחֵץ בָּרוּר...:

בָּרוּר, שרש „ברר״ הוראתו פה כהוראת שרש „ברא״ (כי — יער הוא ובֵרֵאתוֹ — יהוש׳ יז 18), ובערבית מורה שרש „ברי״ برى על שנינת החצים או העטים. ומזה—המבטא: „חץ ברור״ הדומה ל„חציך שנונים״. (תהל׳ מה 6). ומבטא זה מקביל ל„כחרב חדה״ שלפניו. וכן נמצא שרש זה בקשר עם חץ בירמ׳ נא 11 במאמר: הָבֵרוּ החצים.

3. וַיֹּאמֶר לִי עַבְדִּי אָתָּה יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר־בְּךָ אֶתְפָּאָר:

האלהים אמר לי: עבדי אתה, ישראל אתה, דומה אתה לישראל (= יעקב). ופה רמז להוראת שם ישראל: כי שָׂרִיתָ עִם אלהים ועם אנשים ותוכל (בראשית לב 29).

11. וְשַׂמְתִּי כָל־הָרַי לַדָּרֶךְ וּמְסִלֹּתַי יְרֻמוּן:

וּמְסִלֹּתַי יְרֻמוּן, אין טעם להגבהת המסלות. אך מלת „יְרֻמוּן״ כתובה בחסרון וו אחרי הריש. וכנראה היה צריך להיות דגש חזק במם, משרש „רמם״ (ולא: „רום״) הדומה בהוראתו לשרש رمّ (רמ̃ = רמם) בערבית: תקן בנין. והכונה: את מסלותי יתקנו ויבנו. כי אין מקום להוראת שרש „רום״ על דרך ומסלה. ועל כן בא הפעל בל״ז כי הוא מוסב על המתקנים והסוללים.

ור׳ מאמרי: הוראות נשכחות לשרשים עבריים,

16. הֵן עַל־כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָּמִיד:

עַל כַּפַּיִם חַקֹּתִיךְ, חקקתי את שמך על כפי.

(ור׳ לעיל מד 5)

חוֹמֹתַיִךְ נֶגְדִּי תָמִיד, אולי בעקר: „חוֹתָמַיִךְ״ ע״ד שימני כחותם על לבך, כחותם על זרועך (שה״ש ח 6) שהכונה: חקק אותו על לבך ועל זרועך כמו שחוקקים את השם. (תלמידי א. אלקלעי).

והכונה: החותמות שעליהם חקקתי שמך הם לנגד עיני תמיד.

17. מִהֲרוּ בָּנָיִךְ מְהָרְסַיִךְ וּמַחֲרִיבַיִךְ מִמֵּךְ יֵצֵאוּ:

בפסוק זה ישנו השמוש ב„דרך קצרה״ במקום שהיתה צריכה להיות

בְּחַרְתִּיךָ בְּכוּר עֹנִי, השתמש ב„בחרתיך" הארמית במקום „בחנתיך" להשואת הצלצול עם ״בְּכוּר״ [1].

12—14. שְׁמַע אֵלַי יַעֲקֹב וְיִשְׂרָאֵל מְקֹרָאִי אֲנִי הוּא אֲנִי רִאשׁוֹן אַף אֲנִי אַחֲרוֹן: אַף יָדִי יָסְדָה אֶרֶץ וִימִינִי טִפְּחָה שָׁמָיִם קֹרֵא אֲנִי אֲלֵיהֶם יַעַמְדוּ יַחְדָּו (=כלם): הִקָּבְצוּ כֻלְּכֶם וּשְׁמָעוּ...:

המאמר „אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים" הוא המשך הפסוק הקודם; והמאמר קרא אני אליהם, וכו׳, הוא מְצֹרָף לפסוק 14. ושניהם יחד הם המשך החצי הראשון של פסוק 12. (שמע אלי יעקב וישראל מקראי, קורא אני אליהם, וכו׳). ובכנוי הנסתרים במלת „אליהם" הכונה לבני ישראל ולא לשמים ולארץ כי אין טעם שיקרא ה׳ לשמים ולארץ ויעמדו לפניו.

(תלמידי עמיהוד גרזובסקי)

19. וַיְהִי כַחוֹל זַרְעֶךָ וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעֹתָיו...:

וְצֶאֱצָאֵי מֵעֶיךָ כִּמְעוֹתָיו, במלת: ״כִּמְעוֹתָיו״ הוא מכֻון לביצים המְרֻבּוֹת מאד שבמעי הדגים שֶׁבַּיָּם. והכנוי שאחרי השם חוזר אל הים הנזכר לפני מאמר זה (וצדקתך כגלי הים).

(תלמידי עמיהוד גרזובסקי)

20, ... הַגִּידוּ הַשְׁמִיעוּ זֹאת הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב:

הפסוקים באים בהדרגה במאמרים של מלה אחת, שתים, שלש, ארבע, כמו לעיל (21):

הַגִּידוּ
הַשְׁמִיעוּ זֹאת
הוֹצִיאוּהָ עַד־קְצֵה הָאָרֶץ
אִמְרוּ גָּאַל יְהוָה עַבְדּוֹ יַעֲקֹב:

---

1) וארליך ב״מקרא כפשוטו״ אומר: ...ולי נראה שטעות סופר כאן, והעיקר בחנתיך, בגו״ן, וכן המבארים החדשים האחרים.

נ.

3,2. .... הֵן בְּגַעֲרָתִי אַחֲרִיב יָם אָשִׂים נְהָרוֹת מִדְבָּר תִּבְאַשׁ דְּגָתָם מֵאֵין מַיִם וְתָמֹת בַּצָּמָא: אַלְבִּישׁ שָׁמַיִם קַדְרוּת וְשַׂק אָשִׂים כְּסוּתָם:

פסוק 3 הוא נגוד לזה שלפניו, כי כמו שיכול ה׳ לְיַבֵּשׁ הכל כן הוא יכול לכסות את השמים בעננים כבדים מריקי המטר.

ומליצת „ושק אשים כסותם״ איננה לאבל (שמבטא זה לקוח מהוראה זו) כי אם לשפעת המים הצרורים בהם. ובא ציור זה בצורה מורה על אֵבל בהשפעת „קדרות״ שלפניו שיש בה מלבד הוראת התכסות השמים בעבים (והשמים התקדרו עבים — מ״א יח 45) גם הוראת עצב ויגון (כל היום קֹדר הִלָּכְתִּי — תהל׳ לח 7).

4. אֲדֹנָי יֱהֹוִה נָתַן לִי לְשׁוֹן לִמּוּדִים.... בַּבֹּקֶר יָעִיר לִי אֹזֶן לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים:

לְשׁוֹן לִמּוּדִים... לִשְׁמֹעַ כַּלִּמּוּדִים, במלת „לִמּוּדִים״ הבאה פה פעמַיִם ישנו צמוד שלם, הראשונה הוראתה: [לשון של] חכמה ומדע; והשניה הוראתה: תלמידים, לומדים (כמו לעיל ח 16, ולהלן נד 18), ו„לִמּוּד״ הוא תאר (ולא שם מפשט!), כמו „עִזּוּז״ מאותו משקל.

11,10. מִי בָכֶם יְרֵא יְהוָֹה שֹׁמֵעַ בְּקוֹל עַבְדּוֹ אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים וְאֵין נֹגַהּ לוֹ יִבְטַח בְּשֵׁם יְהוָֹה וְיִשָּׁעֵן בֵּאלֹהָיו: הֵן כֻּלְּכֶם קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם וּבְזִיקוֹת בִּעַרְתֶּם:

אֲשֶׁר הָלַךְ חֲשֵׁכִים, הנושא במלת „הלך״ הוא „עַבְדּוֹ״ שלפניו ולא „יְרֵא יְהוָֹה״, כי גם בפסוקים הקודמים, מפסוק 4 והלאה, הוא מדבר על עצמו ועל נביאי השקר מתנגדיו, וכן בפסוק זה. והכונה היא: מי ביניכם ירא ה׳ השומע בקול עבדו (הנביא) אשר הלך בחשך בלי אור (ראה פסוק 6 בנוגע לסבלותיו), — האיש הזה יבטח בה׳ השולח אותו לבשר ישועות; אבל אתם נביאי השקר שהתפארתם כי הנכם כלכם קודחי אש ומפזרי זיקות וניצוצות (כנגד: אשר הלך חשכים ואין נגה לו), הבה נראה איך תוכלו ללכת לאור אשכם וניצוציה אשר הדלקתם.

מלה מתנגדת למלה הכתובה, ובאמרו על המהרסים ומחריבים כי יֵצאו ממנה אז עלינו לאמר כי בניה (או: בֹּניה, מהרו לבוא[1])
(ור' מאמרי „דרך ההשמטה בתנך").

19. כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ כִּי עַתָּה תֵּצְרִי מִיּוֹשֵׁב וְרָחֲקוּ מְבַלְּעָיִךְ:

חלק א של פסוק זה (עד „הריסותך") וכן סופו: „ורחקו מבלעיך" מְכֻוָּנים כנגד: מהָרסיך ומחריביך ממך יצאו, שבפסוק 17, והמאמר „כי עתה תצרי מיושב" והפסוק שלאחרי זה, מְכוּנים אל „מהרו בניך [לבוא]" שבראש הפסוק ההוא.

כִּי חָרְבֹתַיִךְ וְשֹׁמְמֹתַיִךְ וְאֶרֶץ הֲרִסֻתֵךְ, מאמר זה בלתי נגמר[2], כי בא ב„דרך קצרה" והיה צריך לאמר: תִּבָּנֶינָה.

22. וְהֵבִיאוּ בָנַיִךְ בְּחֹצֶן וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה:

בְּחֹצֶן=בחיק, ע"ד: בזרעו יקבץ טלאים ובחיקו ישא (לעיל מ 11); וכן: שאהו בחקך כאשר ישא האמן את היֹּנק (במד' יא 12) החיק הוא המקום שבין הגוף והכתנת במקום הפתוח בכתנת מעל לחגורה, ושם מניחים הכפריים מה שהם נושאים אתם. ובערבית מורה השם حُضْن =חֵצן על חיק ולא על כנף הבגד[3]. ומה שכתוב בנחמיה ה 13: גם חצני נערתי, הוא עפ"י המנהג בארץ המזרח לתפש בבהן ובאצבע הימניים בשפת חלק הבגד השמאלי שממול לחזה ולנענע אותו כשרוצים להראות כי אין חלק לעושה זאת עם העצם המְדבר עליו.

וּבְנֹתַיִךְ עַל־כָּתֵף תִּנָּשֶׂאנָה, כן דרך הכפריות הערביות לשאת את ילדיהן על כתפיהן כששתי רגליהם לשני עברי הכתף לפנים ופניהם מוסבים לצד ראשן.

---

1) „מהרו בניך לשוב" (רש"י) ופולץ מתקן (?) תקון חסר טעם: מהרו מפניך מהרסיך.

2) פה מאמר בלתי נשלם (שדל). וכן דוהם ומרטי החושבים כי פה חסר החלק השני ממאמר זה והחלק שלפני „כי עתה תצרי מיושב".

3) וכן גיזניום במלונו.

„מַקֶּבֶת" בל"נ להורות על שרה כמו שמלת צור מֻכְוֶנֶת לאברהם[1].

3 ..... שָׂשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִמָּצֵא בָהּ תּוֹדָה וְקוֹל זִמְרָה:

לדעתי באה פה מלת „תּוֹדָה" בהור׳: ואעמידה שתי תּוֹדוֹת גדולות וְתַהֲלֻכֹת (נחמ׳ יב 31), ז"א: הקפה בהמון ובשירה, ועפי"ז ההמשך: וקול זמרה, וכן: ויצא מהם תודה וקול משחקים (ירמ׳ ל 19).

6,7. שְׂאוּ לַשָּׁמַיִם עֵינֵיכֶם וְהַבִּיטוּ אֶל־הָאָרֶץ מִתַּחַת כִּי שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ וְהָאָרֶץ כַּבֶּגֶד תִּבְלֶה וְיֹשְׁבֶיהָ כְּמוֹ־כֵן יְמוּתוּן וִישׁוּעָתִי לְעוֹלָם תִּהְיֶה וְצִדְקָתִי לֹא תֵחָת: שִׁמְעוּ אֵלַי רֹדְפֵי צֶדֶק....:

שָׁמַיִם כֶּעָשָׁן נִמְלָחוּ. קשה באורו של המבטא „כעשן נמלחו", איך הם נמלחים כעשן? והעשן — האם הוא נמלח?

לדעתי ישנה פה הכפלה של אות בסופה של מלה מזו שבראש המלה שלאחריה[2], והיא הנון שבסוף מלת „כעשן" שבאה מהנון שבראש „נמלחו"[3]. והעקר: כי שמים כָּעָשׁ נמלחו, ז"א: היו למלחים וסחבות כאלו אֲכָלָם עָשׁ, וכן בפסוק 8 בפרוש: כי כבגד יאכלם עָשׁ. ועפי"ז יפה ההקבלה: והארץ כבגד תבלה.

ומלת „כָּעָשׁ" הוראתה „כְּבְעָשׁ", כאלו ע"י עש, ע"ד: ואצרף כַּבֹּר סִגָיִךְ (ישע׳ א 25) שהכונה במלת כַּבֹּר היא „כְּבַבֹּר".

ואין כל צרך בתקון Cheyne: כעש נדכאו (?), עפ"י: ידכאום לפני עש (איוב ד 19), שאין לו כל ענין לכאן.

---

1 וארליך בשני באוריו מוצא כי „מקבת" היא רק ט ע ו ת ולכן הוא מתקן „מַקֶּרֶת" שאיננה במקרא להשוותה לפעל „נֻקַּרְתֶּם" שבסוף הפסוק, ואין צרך בתקון זה, כי „מקבת" שהוא משרש „נקב" מורה לפי שרשה על חלל נקוב, והן מזה גם השם „נְקֵבָה", וגם השם אשר אולי צריך לקראו „נִקְבָּה" בכתבת השלוח המתחילה במלים: וזה ד ב ר „ה נ ק ב ה", וזה בודאי מתאים לפסוק זה.

2 ואולי היתה מלת „כעש" בסוף השורה ונשאר רֶוַח של אות אחת ושמו שם את הנון שבהתחלת השורה הבאה, כאשר עשו כן בכתבי היד ובדפוסים העתיקים הראשונים, ואח"כ נדבקה אל מלת „כעש".

3 אין להקשות כי פה נון סופית ואחריה נון כפופה כי בכתב העברי העתיק לא היו אותיות כנפצ פשוטות ואות מ סתומה בסוף המלים, וע"ז בא הדרוש בתלמוד (שבת, קד ע"א): מנצפך (= מן צֹפֶךָ) צופים (הנביאים) אמרום, בלומר: הנביאים חדשו זה.

והאתנח בפסוק 10 צריך להיות במלת „לו״ (ואין נגה לו).

ובשני הפסוקים האלה בא אותו מבטא כנגד מתנגדיו: „הֵן כֻּלָּם״ „הֵן כֻּלְּכֶם״.

קֹדְחֵי אֵשׁ מְאַזְּרֵי זִיקוֹת, יש מבארים (ברמן, באור בהיר) מלת „מאזרי״ בהוראת „מְזָרֵי״.

וזה מתאים למלת „קדחי״, כי בערבית מורה שרש „קדח״ (قدح) הכאה בחתיכת פלדה על דבר הנדלק מהר המושם על אבן חלמיש להדליקו ע״י הניצוצות הנפוצים מאבן החלמיש ע״י ההכאה[1].

ומזה בא לדעתי המבטא: קול־יהוה חֹצֵב לַהֲבוֹת אֵשׁ (תהל׳ כט 7), כאלו קול ה׳ חוצב מאבני חלמיש להבות אש ע״י חזק דפיקת הקול עליהן.

נא.

פרק זה, כמו מו 1—7 לעיל, מלא חזרות: שמעו אלי רֹדפי צדק (1), שמעו אלי יודעי צדק (7); הביטו אל... (1), הביטו אל... (2); נִחם..., נִחם... (3); עורי עורי לבשי עז (9), עורי עורי לבשי עזך (נב 1); הלא אַתְּ היא ה... (9), הלא אַתְּ היא ה... (10); שתית..., שתית... (17); מיד יהוה את כוס חמתו את־קֻבעת כוס התרעלה (19), מידך את כוס התרעלה את־קֻבעת כוס חמתי (22).

וכן באו חזרות במלים בודדות בזו אחר זו: עורי עורי (9, נב 1); אנכי אנכי (12); התעוררי התעוררי (17).

2,1..... הַבִּיטוּ אֶל־צוּר חֻצַּבְתֶּם וְאֶל־מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם: הַבִּיטוּ אֶל־אַבְרָהָם אֲבִיכֶם וְאֶל־שָׂרָה תְּחוֹלֶלְכֶם....:

צוּר חֻצַּבְתֶּם.... מַקֶּבֶת בּוֹר נֻקַּרְתֶּם. חסרות מלות „מִמֶּנּוּ״ ו„מִמֶּנָּה״ אחרי שני הפעלים עפ״י „הדרך הקצרה״ במלות היחס והכנוי אחריהן, והעקר היה במאמר השני: ואל בור נֻקרתם [ממנו]; אבל מכיון שהוא מכֻון לאברהם ולשרה כמו שהוא אומר בפסוק 2 לכן הוסיף מלת

---

1 קנובל ואחריו יתר המבארים מתקנים „מאירי״ במקום „מאזרי״, ושכחו כי מאירים איזה מקום או איזה עצם שהוא ולא את „הזיקות״, ואין מובן ל„מאירי זיקות״ ואוּלי מבאר: השמים את החצים (זיקות?) באזורם (?).

למלת „שתית"[1], וכן: יִמְצוּ יִשְׁתּוּ (תהל' ע"ה 9); ע"ד: צְאֶינָה וּרְאֶינָה (שה"ש ג 11), ועוד.

19. שְׁתַּיִם הֵנָּה קֹרְאֹתַיִךְ מִי יָנוּד לָךְ הַשֹּׁד וְהַשֶּׁבֶר וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ:

שְׁתַּיִם, כנראה הכונה לשני זוגות של פגעים, והם הארבעה הנזכרים אח"כ.

בירמיה וביחזקאל נזכרים פעמים רבות שלשה הפגעים: חרב ורעב ודבר (ירמ' יד 12; טו 2; כא 9; כז 8, 13; כט 17, 18; לב 24, 36; לח 2; מב 17, 22; מד 13. — יחז' ה 12; ו 11, 12; ז 15; יב 16). וכן בדוד הננו מוצאים בפי גד הנביא: שלש אנכי נוטל עליך... שבע שנים רעב בארצך ואם שלשה חדשים נֻסך לפני צריך (חרב)... ואם היות שלשת ימים דבר בארצך (ש"ב כד 13); ורק לפעמים נוסף גם רביעי והוא „החיה", או „חיה רעה" כגון: יחז' ה 17; יד 13—15—17—19; יד 21. ופה בא במקום הדֶבר והחיה „השוד והשבר".

וְהָרָעָב וְהַחֶרֶב מִי אֲנַחֲמֵךְ, בעקרו: בְּמִי אֲנַחֲמֵךְ[2], למי קרה כדבר הזה שאוכל לנחמך בו, שאינך יחידה שבאו עליה כל הרעות האלה, והבית הסופית של „והחרב" משמשת לכאן ולכאן. (תלמידי ישראל שוחט)

ואולי באה „מִי" פה בהקבלה אל „מִי ינוד לך" שבראש המאמר.

20. בָּנַיִךְ עֻלְּפוּ.... הַמְלֵאִים חֲמַת יְהוָה גַּעֲרַת אֱלֹהָיִךְ:

חֲמַת יְהוָה, המלה „חמת" באה בדרך משנה ההוראה בשתי הוראותיה: עפ"י המבטא „גערת אלהיך" הסמוך לה היא בהוראת: כעס וחמה, אך עפ"י המאמר בפסוק השני שלאחרי פסוק זה: הנה לקחתי ממך את כוס התרעלה, את קֻבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד, היא באה גם פה בהורעת רעל (תרעלה) עפ"י המאמר: חמת תנינים יינם (דבר' לב 33).

1 וכן יחזקאל כג 34: וְשָׁתִית אותה וּמָצִית.

2 וראבע הרגיש בדבר ואמר על מלת „מי": חסר בית, והמבארים החדשים מתקנים: מי ינחמך.

וְצִדְקָתִי, גם פה וגם בפסוק 8 באה מלת ו„צדקתי” בהקבלה למלת „וישועתי”, כמו במקומות אחרים בספר זה. ואחרי „וצדקתי” בפסוק זה שהוראתה: וישועתי, בא בפסוק הבא בצורת צמוד „רדפי צדק” בהוראה הרגילה.

9. עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֹז זְרוֹעַ יְהוָה.... הֲלֹא אַתְּ הִיא הַמַּחְצֶבֶת רַהַב מְחוֹלֶלֶת תַּנִּין:

הַמַּחְצֶבֶת... מְחוֹלֶלֶת, שתי המלים האלה שהוראתן „הורגת ומפילה חָלָל” באו פה כנגד „חֲצַבְתֶּם” ו„תחוללכם” שבפסוקים 1, 2 לעיל שבאו שם בהוראות אחרות.

(תלמידי נהוראי מזרחי ז"ל).

בהקבלה למליצת „המחצבת רהב” בא באיוב (כו 12) המבטא „מחץ רהב”, ופה בא השנוי להתאמה אל „חֻצבתם” [1], וכן נמצא שם בפסוק השני (13), חוללה ידו נחש בריח.

וכן נמצא שרש „חלל” על יד „רהב” בתהלים פט 11: אתה דכאת כחָלָל רָהַב, מה שמורה על נכונות פרוש מלת: „מחוללת” פה.

16. וָאָשִׂים דְּבָרַי בְּפִיךָ וּבְצֵל יָדִי כִּסִּיתִיךָ לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עַמִּי אָתָּה:

הפסוק הזה איננו פה ענין למה שלפניו ולא למה שלאחריו, ורק המליצה „לִנְטֹעַ שָׁמַיִם וְלִיסֹד אָרֶץ” באה אחרי „נוֹטֶה שָׁמַיִם וְיֹסֵד ארץ” בפסוק 13, — ובפסוק זה ישנן הקבלות לראשית פרק מט.

„ואשים דברי בפיך” מקביל ל„וישם פי כחרב חדה (שם 2); המאמר „ובצל ידי כסיתיך” מקביל למאמר „בצל ידו החביאני”, (שם) והמאמר „וליסד ארץ” למאמר „להקים ארץ” (שם 8).

וכל אלה הם דברי האל לכרש.

17. .... אֶת־קֻבַּעַת כּוֹס הַתַּרְעֵלָה שָׁתִית מָצִית:

מָצִית. במקום „מַצּת” מגזרת הכפולים באה „מָצִית” מנל"י לקרבתה

1 הוביגן ואחריו מרטי ואֶרליך ואחרים מציעים לגרס פה כמו באיוב „המוחצת רהב”, ולא התחשבו עם ההתאמה אל „חֻצבתם”.

גם פה צריך להשלים: מה לי פה יושב בחבוק ידים ואינני עושה דבר להושיע את עמי? [1].

6. לָכֵן יֵדַע עַמִּי שְׁמִי לָכֵן בַּיּוֹם הַהוּא כִּי־אֲנִי־הוּא הַמְדַבֵּר הִנֵּנִי׃

מלת „לָכֵן" השניה היא רק כפל הראשונה, ובעקר: לכן ידע עמי שמי ביום ההוא.

7, 8. מַה־נָּאווּ עַל־הֶהָרִים רַגְלֵי מְבַשֵּׂר מַשְׁמִיעַ שָׁלוֹם מְבַשֵּׂר טוֹב מַשְׁמִיעַ יְשׁוּעָה אֹמֵר לְצִיּוֹן מָלַךְ אֱלֹהָיִךְ׃ קוֹל צֹפַיִךְ נָשְׂאוּ קוֹל יַחְדָּו יְרַנֵּנוּ כִּי עַיִן בְּעַיִן יִרְאוּ בְּשׁוּב יְהוָה צִיּוֹן׃

הוא מתאר מצד אחד את המבשר הבא מבבל לבשר את הבשורה הטובה, בשורת מפלת בבל והכרזת כרש, ומצד שני את הצופים בירושלם העומדים על ההרים ומצפים לבשורה, והנה, אך ראו את המבשר מרחוק החלו כבר להרים קולם ברנה ובצהלה.

וזה תאור יפה מאד, כאלו זה לעֻמת זה (יחדו) משמיעים קול רנה.

ובראותנו כי כדי לחזק את מהירות הבשורה הוא משתמש במאמרים קצרים בני שתים שתים מלים (משמיע שלום — מבשר טוב — משמיע ישועה — אמר לציון: — מלך אלהיך!) — נבין כי מצד שני, בדברו על הצופים שבהרי ירושלם הוא משתמש ג"כ במאמרים קצרים וגם „בדרך קצרה": קול צֹפַיִךְ! — נשאו קול — יחדו ירננו, שהכונה ב„קול צפיך" היא: קול צֹפיך נשמע. וכן במאמר השני „נשאו קול" איננו גומר אפלו את המלה „קולם" [2].

11. סוּרוּ סוּרוּ צְאוּ מִשָּׁם טָמֵא אַל תִּגָּעוּ צְאוּ מִתּוֹכָהּ הִבָּרוּ נֹשְׂאֵי כְּלֵי יְהוָה׃

גם פה באו מאמרים קצרים בצוויים שונים לצאת מבבל, ולפעמים גם ב„דרך קצרה": „סורו! — סורו!" מבלי גם להזכיר מאַיִן לסור, „צְאו

1 מרטי מבאר פה באור מוזר: ועתה מה יש לי פה, בבבל, כלומר: מה קבלתי בעד זה שֻׁלקח עמי לבבל?

2 מרטי חושב כי לא יפה שתבוא מלת „קול" פעמים בזא"ז ומציע למחקה כי אין צרך בה אחרי „נשאו" או לשנות „קול" זו ב„כל" כהצעת גריץ.

נב.

1. עוּרִי עוּרִי לִבְשִׁי עֻזֵּךְ צִיּוֹן לִבְשִׁי בִּגְדֵי תִפְאַרְתֵּךְ יְרוּשָׁלַםִ עִיר הַקֹּדֶשׁ כִּי לֹא יוֹסִיף יָבֹא־בָךְ עוֹד עָרֵל וְטָמֵא׃

שרש „עז" הדגוש מורה גם על חזק גם על יפי, וכן מורה גם השם „עִזּ" (عِزّ) בערבית על תפארת והוד. ובתנך הננו מוצאים „עז" ו„תפארת" בהקבלה, כגון: מטה עֹז מקל תפארה (ירמ' מח 17), ויתן לשבי עזו ותפארתו ביד־צר (תהל' עח 61)[1].

וכן הננו מוצאים את הוראות היפי והחזק מאֻחדות בשרש „אדר" (אדיר) ו„הדר", וכן השרש „חסן" המורה בעברית על החזק (וחסן הוא כאלונים—עמוס ב 9) מורה בערבית (حسن) על היפי.

לֹא יוֹסִיף יָבֹא, לסגנון זה ר' לעיל מז 1.

2. הִתְנַעֲרִי מֵעָפָר קוּמִי שְׁבִי יְרוּשָׁלָםִ הִתְפַּתְּחִי מוֹסְרֵי צַוָּארֵךְ שְׁבִיָּה בַּת צִיּוֹן׃

שְׁבִי. במלה זו יש „משנה הוראה": א) בהקבלה ל„קוּמִי" היא צווי משרש ישב, והכונה: קומי מישיבתך על הארץ ושבי על כסאך; וההפך מזה (לעיל מז 1): רדי ושבי על עפר, שהכונה היא: רדי מכסאך ושבי על הארץ, כעדות „שבי לארץ, אין כסא" באותו פסוק; ב) ובהקבלה ל„שְׁבִיָּה" „בת ציון" היא שֵׁם בל"ז מאותו שרש, כמו: לקחו בניך בשבי ובנותיך בשביה (ירמ' מח 46). —

(ור' מאמרי „משנת ההוראה בתנך").

4. .... מִצְרַיִם יָרַד־עַמִּי בָרִאשֹׁנָה לָגוּר שָׁם וְאַשּׁוּר בְּאֶפֶס עֲשָׁקוֹ׃

יש בחלק הראשון של פסוק זה שמוש ב„דרך קצרה", וצריך להשלים „והתעמר בו ימים רבים" בהקבלה ל„עשקו" הנאמר בחלק השני על אשור[2].

5. וְעַתָּה מַה־לִּי פֹה נְאֻם יְהוָה כִּי לֻקַּח עַמִּי חִנָּם...׃

---

1 הרגישו בזה גם גזניוס וארליך.

2 וצ'ינה חושב גם הוא כי חסר אצל מצרים מה שאפשר להוציא ממה שנאמר בפסוק זה על אשור.

נג.

3, אִישׁ מַכְאֹבוֹת וִידוּעַ חֹלִי וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ נִבְזֶה וְלֹא חֲשַׁבְנֻהוּ׃

וִידוּעַ חֹלִי, מְעֻנֶּה ע״י מחלתו, מל׳: וַיֹּדַע בהם את אנשי סֻכּוֹת (שופ׳ ח 16).

וּכְמַסְתֵּר פָּנִים מִמֶּנּוּ, כטמא שכתוב בו: ועל שפם יעטה (ויק׳ יג 45) והכנוי במלת „ממנו״ הוא למדברים[1].

נִבְזֶה וְלֹא חֲשַׁבְנֻהוּ, לֹא נָתַנּוּ לו חשיבות, ובאה מלה זו בתור צמוד שלם ל„ואנחנו חשבנֻהו נגוע״ שבפסוק הבא ששם היא בהוראתה הרגילה.

7, נִגַּשׂ וְהוּא נַעֲנֶה וְלֹא יִפְתַּח־פִּיו כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה.....׃

נִגַּשׂ = נִגָּשׂ, תאר בהוראת „טמא״ (כאמרו לעיל: וכמסתר פניו ממנו), כהוראת שרש „נגש״ (نجس) בערבית.

(תלמידי עמיהוד גרזובסקי).

כַּשֶּׂה לַטֶּבַח יוּבָל וּכְרָחֵל לִפְנֵי גֹזְזֶיהָ נֶאֱלָמָה, אחרי אמרו בפסוק 6: „כלנו כצאן תעינו״ בא המאמר: כצאן לטבח יובל וכו׳, בדרך אסוסיַציה של המחשבות.

10, ... אִם תָּשִׂים אָשָׁם נַפְשׁוֹ יִרְאֶה זֶרַע יַאֲרִיךְ יָמִים.....׃

הנון של „נפשו״ שיכת גם למלה שלפניה, ובעקר: „אם תשים אַשְׁמָן נפשו״, כלומר: גם אם תושם נפשו בקבר[2] ישוב ויראה זרע (יקומו בניו אחריו) ויאריך ימים (ע״י זרעו).

ובאה „תָּשִׂים״ במקום „תוּשַׂם״, או שהוא מדבר אל מי שהוא.

---

1 ומרטי ודוהם מבארים: "הוא דומה למי שכל הפוגש בו מסתיר (מכסה) פניו מפניו" מגֹעל נפשו, ובלי התחשב שכל הכתוב פה הוא על האיש הזה ולא על אחרים; ומבלי התחשב עם תרגום השבעים, והוולגטה, ורש״י („כאדם מנוגע שמסתיר פניו וירא מהביט״), ואחדים מהמבארים החדשים.

2 את מלת באשמנים כמתים (להלן נט 10) מתרגם יונתן: קבריא.

מִשָּׁם!" מבלי להזכיר מאיזה מקום בברור, „טמא!" כל אשר בה הוא טמא (במלה אחת!), „אַל תִּגָּעוּ" [בו], „צְאוּ מִתּוֹכָהּ!" מבלי להודיע למי מְכֻוָּן כנוי הנסתרת,[1] וכל זה להורות על המהירות ביציאה מבבל, ועל רגש השנאה והבוז לבבל שאיננו חפץ גם להזכיר שמה.

וכנגד יציאת מצרים אשר שם צֻוּו לשאל מהמצרים כלי כסף וזהב, בא פה הצווי: אל תגעו!, לא לנגע בשום דבר של בבל.

12. כִּי לֹא בְחִפָּזוֹן תֵּצֵאוּ וּבִמְנוּסָה לֹא תֵלֵכוּן כִּי הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃

כנגד החפזון שביציאת מצרים (כי בחפזון יצאת מארץ מצרים—דבר' טז 3), נאמר פה כי לא ילכו בחפזון.

ואחרי כל החפזון המֻבע במאמרים הקצרים והמְקֻצרים שבפסוק הקודם — הוא נח. וכאלו הוא מתנחם על חפזון זה ואומר: כי לא בחפזון תצאו, וכו'.

הֹלֵךְ לִפְנֵיכֶם יְהוָה וּמְאַסִּפְכֶם אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, היה צריך לאמר „וּמֵאַחֲרֵיכֶם" בהקבלה אל „לִפְנֵיכֶם", אך מפני כבוד ה' שִׁנה, והשתמש במלת „וּמְאַסִּפְכֶם" בהוראת „המאסף" ההולך בסוף המחנה בנגוד לְ„חלוץ" ההולך לפניו. וכן להלן (נח 8): והלך לפניך צדקך, כבוד ה' יאספך.

15. כֵּן יַזֶּה גּוֹיִם רַבִּים עָלָיו יִקְפְּצוּ מְלָכִים פִּיהֶם....׃

יַזֶּה - - - יִקְפְּצוּ, מלת „יַזה" הוראתה: יגרם שיקפצו ממקומם להשתוממותם, כי כל הזאה מְקֻשרת עם זריקת נוזל במהירות[2], ואחרי השתמשו במלה זו הוא מקביל למלה זו מלה אחרת מהוראתה (יקפצו) אבל בהוראה השניה של המלה ההיא, והיא: סגירת הפה. וזה מעין „משנה הוראה".

ור' מאמרי „משנה ההוראה בתנך".

---

1 ודוהם אומר: מכיון שהכנוי של „בתוכה" מורה על „בבל" ששמה היה צריך להיות נזכר לפני זה, נראה כי חסר פה פסוק שלם (!), וכן מפרש ראבע: „כל אחד ואחד ממקום גלותו, כי אין בכל הפרשיות למעלה זכר בבל", ומרטי (מבלי הזכיר את הראבע).

2 וכן גם בגרמנית Sprengen — Springen.

ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים: [ובכן] תִּסָּגֵר שבעת ימים! בא שרש „כלם" בהוראת „כלוא".

אַלְמְנוּתַיִךְ, היה צ"ל: אַלְמְנוּתֵךְ, ובא „אַלְמְנוּתַיִךְ" להשואה עם „עלומיך".

או כי היתה המלה צריכה להנקד: „אַלְמְנוּתַיִךְ", תנון בחולם, ע"מ: בְּחוּרוֹתֶיךָ (קהלת יב 1) לנכח בל"ז.

6, כִּי־כְאִשָּׁה עֲזוּבָה וַעֲצוּבַת רוּחַ קְרָאָךְ יְהוָה וְאֵשֶׁת נְעוּרִים כִּי תִמָּאֵס אָמַר אֱלֹהָיִךְ׃

פה ישנו שמוש ב„דרך קצרה", והחסר מובן מתוך הנמשל בפסוק הבא, והכונה: כמו שאשה עזובה ועצובת רוח יש שתשוב לשמחַ, ואשת נעורים שנמאסה יש שישוב בעלה אליה ויאהבנה,[1] כן גם אני עזבתיך לרגע ואח"כ אשוב לְקָרבך.

9, כִּי־מֵי נֹחַ זֹאת לִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי־נֹחַ עוֹד עַל הָאָרֶץ כֵּן נִשְׁבַּעְתִּי מִקְּצֹף עָלַיִךְ וּמִגְּעָר־בָּךְ׃

חסרה פה כף הדמיון פעמַים: כי כמי־נח... כַּאשר נשבעתי....

ואולי באה פה מלת „כי" בהוראת כף הדמיון לפני שם כהוראתה בבואה לפני פעל (ישע' נח 9; סב 5).

מֵי נֹחַ, אולי משתמש הנביא בכונה בכנוי „מי נֹחַ" (המים שהיו בימי נֹחַ) תחת „מי המבול" לרמז גם על המנוחה, כי נחו המים ולא יוסיפו עוד לֶהֱמוֹת, ויש במלה זו מעין „משנה הוראה".

11, עֲנִיָּה סֹעֲרָה לֹא נֻחָמָה הִנֵּה אָנֹכִי מַרְבִּיץ בַּפּוּךְ אֲבָנַיִךְ וִיסַדְתִּיךְ בַּסַּפִּירִים׃

עֲנִיָּה סֹעֲרָה, כנראה בא מבטא זה מ„אֳנִיָּה סערה" באלף.

וכמו שבראש פרק זה (2) מתארים חלקי האהל כן מתארים בפסוק זה והבא אחריו חלקי הבית הבנוי:

---

1 קרוב לזה מבאר צ'ינה שהרגיש בחסרון הנשוא.

12,11, מֵעֲמַל נַפְשׁוֹ יִרְאֶה יִשְׂבָּע בְּדַעְתּוֹ יַצְדִּיק צַדִּיק עַבְדִּי לָרַבִּים
וַעֲוֺנֹתָם הוּא יִסְבֹּל׃ לָכֵן אֲחַלֶּק־לוֹ בָרַבִּים וְאֶת־עֲצוּמִים
יְחַלֵּק שָׁלָל.....׃

לְעֻמַּת עמל נפשו ששבעה מכאובים ויסורים — ירוה [1] וישבע טוב, ובגלל שעל ידי דַּעְתּוֹ (= יסוריו ומכאוביו, כמו לעיל 3: וִידוּעַ חלי) הִצְדִּיק עבדי הַצדיק את רבים, וסבל עונותיהם, — אחלק לו חלק טוב בין גדולי העם [2], ויחד עם העצומים (בעלי כח וָעָצְמָה) יחלק שלל.

ובא פה „צמוד שלם" במלת „רבים" הראשונה („לָרַבִּים") בהוראת הכמות, והשניה („בָּרַבִּים") בהוראת החשיבות.

נד.

2, הַרְחִיבִי מְקוֹם אָהֳלֵךְ וִירִיעוֹת מִשְׁכְּנוֹתַיִךְ יַטּוּ אַל תַּחְשֹׂכִי הַאֲרִיכִי
מֵיתָרַיִךְ וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי׃

הזכיר את האהל וכל חלקיו: יריעותיו, מיתריו ויתדותיו.

וִיתֵדֹתַיִךְ חַזֵּקִי, בא „חזק" בהוצאת „הדק": הַדְּקִי את המיתרים ביתדות ויהיו מתוחים היטב.

(ור' ב„חקרי מקרא" באורי לאיוב ד 3).

4, אַל־תִּירְאִי כִּי־לֹא תֵבוֹשִׁי וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי לֹא־תַחְפִּירִי כִּי בֹשֶׁת
עֲלוּמַיִךְ תִּשְׁכָּחִי וְחֶרְפַּת אַלְמְנוּתַיִךְ לֹא תִזְכְּרִי־עוֹד׃

וְאַל־תִּכָּלְמִי כִּי־לֹא תַחְפִּירִי, לשרשי „כלם" ו„חפר" ישנה אותה הוראה, ובכן מהו הנמוק שלא תכלם מפני שלא תחפיר?

אולי הכונה היא: אין לך להכלא (באלף!) ולהסגר מפני עין רואים כי לא יהיה לך ממה לֵבוֹשׁ, וכן הננו מוצאים במרים (במד' יב 14):

---

1 במקומות אחדים הננו מוצאים שרש „ראה" מְחֻבָּר אל „שבע", ואז הוא בהוראת „רוה", כגון: אשביעהו ואראהו בישועתי (תהל' צא 16), שְׂבַע קלון וּרְאֵה עניי (איוב י 15).

2 כן גם ארליך ב-Randglossen.

7. 8. יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ וְאִישׁ אָוֶן מַחְשְׁבֹתָיו וְיָשֹׁב אֶל־יְהוָה וִירַחֲמֵהוּ
וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי־יַרְבֶּה לִסְלֹחַ׃ כִּי לֹא מַחְשְׁבוֹתַי מַחְשְׁבוֹתֵיכֶם וְלֹא
דַּרְכֵיכֶם דְּרָכָי נְאֻם יְהוָה׃

תכן שני הפסוקים האלה וענינם הם ממש כדברי יחזקאל בפרק לג (10 — 20); כי הם חשבו והאמינו בעון הבא בירושה ובגזרה עליונה שלא יוכל איש להחלץ ממנה, ואם אך חטא אין תקומה לו עוד, והנביאים הוכיחו להם כי לא זאת היא דרך ה׳.

9 — 11.

הפסוק 9 שיך לפסוקים שלאחריו וההפסק בפרק צריך לבוא לפניו.

וכנראה הפסוקים האלה הם נבואה על בבל בימי בלשצאר, לפני לכד כרש את העיר.

9 — 11, כֹּל חַיְתוֹ שָׂדָי אֵתָיוּ לֶאֱכֹל כָּל־חַיְתוֹ בַּיָּעַר׃ צֹפָיו עִוְרִים כֻּלָּם
לֹא יָדָעוּ כֻּלָּם כְּלָבִים אִלְּמִים לֹא יוּכְלוּ לִנְבֹּחַ הֹזִים שֹׁכְבִים
אֹהֲבֵי לָנוּם׃ וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה וְהֵמָּה רֹעִים
לֹא יָדְעוּ הָבִין כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ אִישׁ לְבִצְעוֹ מִקָּצֵהוּ׃

הנביא מתאר את בבל, לפני כבוש כרש כעדר אשר גם רועיו גם כלביהם אינם משגיחים עליו, והם דואגים רק לנפשם ולתאותם, לאכלם ולבצעם, ולכן הוא קורא באירוניה לכל חיות השדה והיער[1] לנַצל את המצב ולבוא.

כֻּלָּם כְּלָבִים אִלְּמִים, בדרך קצרה במקום שהיתה המלה צריכה לבוא כפולה, והכונה: והכלבים, כלם כלבים אלמים.

וְהַכְּלָבִים עַזֵּי־נֶפֶשׁ לֹא יָדְעוּ שָׂבְעָה, למלת „נפש״ (نَفَس) יש בערבית ההמונית הוראת „תאבון״. ומזה במשלי כג 2,1: כי תשב ללחם את מושל בִּין תבין את אשר לפניך (כי המלכים היו לפעמים מרעילים את שריהם

ושרש "צוה" (מצוה) בא כמעט תמיד ביחס הפעול ורק במקומות בודדים עם "אל" או"ל"....

ואורט, ואחריו נגררו מרטי ועוד, מתקן במקום ל"אֻמִּים" א "לעמים" ושכחו את השם "אם" ו"אֻמִּים" שעל פיו אין שום צרך לשבש את המלה.

1 צודק ארליך במקרא כפשוטו באמרו כי האתנח צריך להיות במלת "לאכל" ולא במלת "שדי" שלפי"ז יוצא שהנביא קורא לכל חיות השדה לאכל את כל חיות היער.

אחרי שחופרים את יסוד הבית ומגיעים עד הסלע משליכים ברגיל בתוך החפירה חֹמר רב רווי מים, ובתוך חמר זה משליכים אבנים גלמיות הנקבעות בתוך החמר הרך כְּעִסָּה, ופה הוא מתאר את החֹמר כי איננו חֹמר פשוט רגיל כי אם חֹמר העשוי מאבק אבן הפוך השחרחֹרת (כצבע החֹמר), ואבני היסוד שירביץ בתוך חֹמר הפוך תהיינה אבני ספיר לבנות.

12, וְשַׂמְתִּי כַּדְכֹד שִׁמְשֹׁתַיִךְ וּשְׁעָרַיִךְ לְאַבְנֵי אֶקְדָּח וְכָל־גְּבוּלֵךְ לְאַבְנֵי־חֵפֶץ׃

בבנינים רבים מקשטים את הקירות בזה שבמסגרת החלונות והדלתות וכן בפִנּות הקירות קובעים אבנים בנות צבע אחר (לבנות מאד או אדמדמות) ועפ״ר הן יותר חלקות ובולטות יותר מכל אבני הקיר.

את החלונות בכללם הוא קורא בשם המליצי „שמשות״ (ולא את לוחות הזכוכית שבדלתותיהם), מפני שהם נותנים לאור השמש לחדֹר אל הבית; את הפתחים הוא קורא בשם „שערים״, כאלו של בנין גדול; ואת פִּנות הקירות שהן בקְצֵהם הוא קורא בשם „גבול״.

והוא אומר כי אבני השמשות (מסגרות החלונות) תהיינה אבני כדכד, ואבני מסגרות השערים תהיינה אבני אקדח, ואלה של פִּנות הקירות תהיינה אבנים יקרות בכלל.

14, ... רַחֲקִי מֵעֹשֶׁק כִּי־לֹא תִירָאִי וּמִמְּחִתָּה כִּי לֹא־תִקְרַב אֵלָיִךְ׃

הכונה היא בהפוך הדברים: לא תיראי מֵעשק (שיעשקוך) כי תרחקי (תהיי רחוקה) ממנו; וכן לא תיראי ממחתה כי לא תקרב (לא תהיה קרובה) אליך.

נה.

4, הֵן עֵד לְאוּמִּים נְתַתִּיו נָגִיד וּמְצַוֵּה לְאֻמִּים׃

פה ישנו צמוד שלם במלת „לְאֻמִּים״ שבאה פעמַיִם, בראשונה בתור ל״ר מהשם אֹם (כמו: שבחוהו כל הָאֻמִּים (תהל׳ קיז 1), עם למד היחס לפניו, ובשניה בתור רבוי מהשם „לאֹם״[1].

[1] ראבע איננו מחליט בדבר וחושב כי ב„לְאֻמים" א הלמד שרשית או שמושית, ומוסיף כי אולי היא בשניהם שרש או בשניהם מלת שמוש.

ואנכי בחרתי בלמד הראשונה לשמושית מפני שאפשר להיות „עד לפלוני״,

5. הַנֵּחָמִים בָּאֵלִים תַּחַת כָּל־עֵץ רַעֲנָן שֹׁחֲטֵי הַיְלָדִים בַּנְּחָלִים תַּחַת סְעִפֵי הַסְּלָעִים:

הוא מתאר מעשיהם בהר ובעמק: בראשי ההרים, תחת העצים הרענים הם מתחממים ומוציאים מעשי זנותם לפעל (ר׳ פסוק 7), ולמטה בנחל (קדרון) הם מעבירים בניהם למֹלֶךְ.

וההולך בגי בן הנום (מקום התֹּפת ושרפת הילדים) יראה את בליטת הסלעים הכבדים (סְעִפֵי הסלעים) ברום קומת אדם מעל לנחל זה.

נח.

2,1 .... וְהַגֵּד לְעַמִּי פִּשְׁעָם וּלְבֵית יַעֲקֹב חַטֹּאתָם: וְאוֹתִי יוֹם יוֹם יִדְרֹשׁוּן וְדַעַת דְּרָכַי יֶחְפָּצוּן....:

לאות ו ישנה גם הוראת „אף כי״, והכונה הגד להם עונם, אף כי הם דורשים אותי יום יום ומתראים כחפצים לדעת דרכי.

ורק עפ״י זה נוכל להבין דברי לבן ליעקב באמרו: יש לאל ידי לעשות עמכם רע, ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מִדַּבֵּר עם יעקב מטוב ועד רע (בראי לא 29), שהכונה היא: אף כי אמר אלי ה׳ אלי שלא אעשה לך כל רעה יכול אנכי בכ״ז לעשות זאת: כי אין לחשב שלבן יחליש יכלתו לעיני יעקב.

ומבלי באור זה אין הדברים מובנים.

וכן: הנה נא הואלתי לדבר אל אדני ואנכי עפר ואפר (בראי יח 27), שהכונה היא: אף כי אנכי עפר ואפר. ואבן גנאח בס׳ הרקמה בדברו (צד 23) על הוראות הוו הוא אומר: ותהיה בענין כמו אף על פי שהדבר כך וכך, כמו וו [טובה חכמה מגבורה] וחכמת המסכן בזויה (קהלת ט 10).

4. הֵן לְרִיב וּמַצָּה תָּצוּמוּ וּלְהַכּוֹת בְּאֶגְרֹף רֶשַׁע לֹא־תָצוּמוּ כַיּוֹם לְהַשְׁמִיעַ בַּמָּרוֹם קוֹלְכֶם:

מלת „הֵן״ היא פה בכַוָּנת שאלה של תמיהה, כמו שבאו שאלות של תמיהה אחדות בפסוק הבא (הכזה...?! הֲלָכֹף...?! הלזה...?!) וכן: הֵן נזבח את־תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלֻנו?! (שמות ח 27); וכן: והתבוננו מאד וראו הֵן היתה כזאת?! (ירמי ב־10)[1], והכונה: האם

1 וראה מאמרי Une deuxième forme du hé interrogatif en hébreu biblique (Rev. d. Et. Juives t. XCIV pp. 137 — 156).

שהזמינו למשתיהם ברעל ששמו במאכלם): ושמת שכין בלעך אם בעל נפש אתה, כלומר: אם הנך בעל תאבון חזק[1] והנך משתוקק מאד לאכל יותר טוב שתשים סכין בלועך מאשר תטעם במאכלו (וכן הוא אומר אח״כ: והוא לחם כזבים), והוא מתאר פה את המצב: בשעה שהאויב הולך וקרוב הכלבים הם אלמים ואינם נובחים להזהיר את בעליהם על בוא התוקפים כדרך כל הכלבים, אולם בנוגע לסעֻדות ולמשתאות אין קץ לתאבונם, כי הכלבים הם בעלי תאבון עז וכל מה שיאכלו איננו משביע רעבונם.

וְהֵמָּה רֹעִים לֹא יָדְעוּ הָבִין, ההא שבסוף מלת „והמה״ שיכת לכאן ולכאן, ובעִקר: והמה, הרועים, לא ידעו הבין, ובאה מלת „הרעים״ בתור באור לשם הגוף „והמה״.

כֻּלָּם לְדַרְכָּם פָּנוּ, אִישׁ לְבִצְעוֹ, מִקָּצֵהוּ. הכונה: כל הרועים פונים איש איש לדרכו ולעניניו הוא, ואיננו משגיח על צאן מרעיתו, וכל אחד פונה רק לבצעו ולתועלתו.

ומלת „מִקָּצֵהוּ״ באה ב„דרך קצרה״, והכונה: מקצהו ועד קצהו, וכן: מנער ועד זקן, כל העיר, „מִקָּצֶה״ (ברא׳ יט 4): מקצה העיר ועד קָצֶהָ, וכן בירמיה (נח 31): להגיד למלך בבל כי נלכדה עירו מִקָּצֶה, שהכונה ג״כ: כל עירו, מִקָּצָהָ האחד ועד השני.

(ור׳ מאמרי „דרך ההשמטה בישעיה ח״ב״, ו„דרך קצרה בתנך״)

12, אֵתָיוּ אֶקְחָה־יַיִן וְנִסְבְּאָה שֵׁכָר וְהָיָה כָזֶה יוֹם מָחָר גָּדוֹל יֶתֶר מְאֹד:

מתאר בהתול יפה את דברי בלשצאר אל שריו במשתה יינו לפני כבוש כרש את בבל המתאר בדניאל ה, והוא שם בפיו את המאמר: „והיה כזה יום מחר, גדול יתר מאד״ בחשב הנביא: האף אמנם יבוא עוד יום מחר עליו?

נז.

2,1, הַצַּדִּיק אָבָד וְאֵין אִישׁ שָׂם עַל־לֵב וְאַנְשֵׁי חֶסֶד נֶאֱסָפִים....: יָבוֹא שָׁלוֹם יָנוּחוּ עַל־מִשְׁכְּבוֹתָם......:

בא „יבוא״ בלשון יחיד כנגד „הצדיק״ שבפסוק 1, ו„ינוחו״ בלשון רבים כנגד „ואנשי חסד״ שם.

1 ר׳ ראבע לפסוק זה.

ס.

2,1. קוּמִי אוֹרִי כִּי־בָא אוֹרֵךְ וּכְבוֹד יְהוָה עָלַיִךְ זָרָח׃ כִּי־הִנֵּה הַחֹשֶׁךְ
יְכַסֶּה־אֶרֶץ וַעֲרָפֶל לְאֻמִּים וְעָלַיִךְ יִזְרַח יְהוָה וּכְבוֹדוֹ עָלַיִךְ יֵרָאֶה׃

השתמש במלת „בָא" בשתי הוראותיה: א) בהוראה הרגילה של מלה זו: הגיע כבר זמן אורך; ב) בהוראתה בבואה על מפיצת האור (השמש): שקע: אוֹרִי אַתְּ כי אורך, השמש, שקעה. ועפי"ז הוא ממשיך: כי הנה החשך יכסה ארץ, וכו׳[1].

4. שְׂאִי סָבִיב עֵינַיִךְ וּרְאִי כֻּלָּם נִקְבְּצוּ בָאוּ־לָךְ בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ
וּבְנוֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה׃

יפה הוא השמוש בראשונה במלת „כֻּלָּם" מבלי הגיד על מי הוא מדבר, ורק אחרי כן בא הבאור: בניך ובנותיך[2].

בָּנַיִךְ מֵרָחוֹק יָבֹאוּ וּבְנוֹתַיִךְ עַל־צַד תֵּאָמַנָה, הבנים, הזכרים החזקים, יבואו מעצמם, והבנות הרכות תנשאנה על צד (בעדות: על צד תִּנָּשֶׂאוּ — להלן סו 12).

הכפריות נושאות עד היום בארץ את עולליהן בלכתן העירה במין שק פתוח אשר בקצותיו חבל שהן מהדקות לראשן והשק הוא לצִדן.

5. אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ כִּי־יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם חֵיל
גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ׃

אָז תִּרְאִי וְנָהַרְתְּ וּפָחַד וְרָחַב לְבָבֵךְ, בעִקר: תִּרְאִי, מלשון ראיה כמו שאמר קדם (4): שאי סביב עיניך וּרְאִי, ועפי"ז בא: וְנָהַרְתְּ, תהיי מלאה אורה, נְהָרָה; רק כי על אפשרות קריאת „תִּירְאִי" משרש ירא[3]

---

1 ראבע אומר: ולפי דעתי שביאת האור היא חשך וכו׳, ורדק מבאר: הגיע זמן ישועתך שהוא לך אורה גדולה, ויש מפרשים: שקע אורך, וכו׳. [ושניהם צודקים].

2 ודוהם חפץ להוכיח כי החלק הראשון של פסוק זה הוא נוסף, בהיותו לקוח מפרק מט 18, מפני כי פה באה מלת „כלם" מבלי להגיד על מי היא מוסבה, [בשעה ששם היא מוסבה על „בניך" שבפסוק שלפני זה], ולא שם לב על דרך זו שבישעיה שהוא מזכיר מלה המוסבה דוקא על שם שבא אחריה ובזה הוא מפתיע את השומע.

3 הרדק המבאר מלה זו משרש „ראיה" אומר: ורבים טעו בזאת המלה שקראו התו בגעיא כמו מן „ירא", ואם יש ספרים שכתוב ביוד [תיראי], טעות הוא.

צומכם שהנכם צמים הוא לשם קטטות ומריבות ולהכות אחרים באגרף רשע שלכם?! — לא תצומו כיום! בקריאה, כלומר: יותר טוב שלא תצומו כיום ולא תשמיעו במרום קול קטטותיכם.

והשתמש יפה במאמר: „להשמיע במרום קולכם״, שהשומע יחשב כי הכונה היא להרים קול התפלה והתחנונים לאלהים, ובאמת הכונה היא אחרת.

6,5 ....הֲלָזֶה תִּקְרָא־צוֹם וְיוֹם רָצוֹן לַיהוָה: הֲלוֹא זֶה צוֹם אֶבְחָרֵהוּ.....:

הֲלָזֶה.... הֲלוֹא זֶה..... הנביא בטא יפה את התמיהה ואת הקריאה בצמוד שונה תנועה וכתיב: הֲלָזֶה?! — הֲלוֹא זֶה!

6 ..... פַּתֵּחַ חַרְצֻבּוֹת רֶשַׁע הַתֵּר אֲגֻדּוֹת מוֹטָה וְשַׁלַּח רְצוּצִים חָפְשִׁים וְכָל־מוֹטָה תְּנַתֵּקוּ:

מלת „מוֹטָה״ באה פה בדרך „צמוד שלם״, „מוטה״ א. הוראתה מעשה חמס ורֶשע, בתור הקבלה למאמר „פתח חרצֻבנת רֶשע״ שלפני זה, וכהוראתה להלן בפסוק 9: אם תסיר מתוכך מוֹטָה;[1] ו„מוֹטָה״ ב. הוראתה „מוֹט״, העֹל ששמים על הצואר.

ור׳ מאמרי „הצמוד השלם בתנך״.

מוֹטָה. העֹל ששמים בצואר הבהמה הוא כחצי עָגול המתאים לצואר משלשת עבריו: העֹרף ושני הצדדים, ואת שני קצותיו מחברים במוט ישר הבא בצד התחתון של צואר הבהמה והקשור בחבל אליהם, ועפי״ז הננו מוצאים בויקרא לג 13: ואשבר מוטות עֻלכם, ובירמ׳ כח 4: אשבר את עֹל מלך בבל, ואח״כ (9) ויקח חנניה הנביא את המוטה מעל צואר ירמיה וישברהו, כי העֹל והמוטה הם עץ (מֹטות עץ שברת — ירמ׳ כח 33), ומה שכתוב פה „וכל מוטה תנתקו״ הכונה היא על החבלים המקשרים את המוטה אל העֹל (עשה לך מוסרות ומֹטות ונתתם על צוארך — ירמ׳ כז 2).

8..... וְהָלַךְ לְפָנֶיךָ צִדְקֶךָ כְּבוֹד יְהוָה יַאַסְפֶךָ:

הכונה היא כי כבוד ה׳ ילך מאחריך, אך מפני הכבוד שָנה פה כמו לעיל נב. 12 ואמר: „יאספך״ בהוראת „המאסף לכל המחנות״ (במד׳ י 25), והמאסף הֹלך אחרי הארון (יהוש׳ ו 9). ור׳ לעיל נב 12.

1 גם היציג ופירסט מבארים „מוטה״ א מלשון „מַטֶּה״ שביחזקאל ט 9.

לָשׂוּם לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן, זהו מאמר קטוע, כי לא גמר: מה לשים להם[1]. ואולי בא זה בדרך החרטה. מתחיל המאמר ומוצא כי מלה זו איננה מתאימה ויש מלה מתאימה יותר (לתת) והוא משתמש בה מבלי לבטל את הקודמת (וביחוד בַּדִּבּוּר).

פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר, בהפוך סדר האותיות בא גם הפך ההוראה, ומלת „פְּאֵר" הוראתה: בגדי תפארה, וכן: כחתן יכהן פְּאֵר (בבגדי תפארה) בעדות: וככלה תעדה כליה (בפרק זה, 10).

שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן, כנראה זהו מבטא לשמן שמושחים בו מי שהוא (או הוא מושח עצמו) במארע של שמחה, וכן בתהלים (מה 8) בחֲתֻנת המלך: על־כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך.

מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה. „תהלה" פה הוראתה „זהר, יפעה" עפ״י: לא יָהֵלּוּ אורם (לעיל יג 10). ובזה תובן ההקבלה למבטא „רוח כֵּהָה"[2].

וכן באה „תְּהִלָּה" בהוראה זו בחבקוק ג 3: כסה שמים הודו, ותהלתו מלאה הארץ.

ור' גם להלן 11.

ולמבטא „מעטה תהלה" ר' תהל' קד 2: עוטה אור.

מַטַּע יְהוָֹה לְהִתְפָּאֵר, גם פה (כמו לעיל ס 21) הכונה: להתפאר בו.

11 ..... כֵּן אֲדֹנָי יֱהוִֹה יַצְמִיחַ צְדָקָה וּתְהִלָּה נֶגֶד כָּל־הַגּוֹיִם:

וּתְהִלָּה, גם פה (כמו לעיל 3) הוראתה: אורה ויפעה.

סב.

7 ... וְעַד יָשִׂים אֶת־יְרוּשָׁלִַם תְּהִלָּה בָּאָרֶץ:

תְּהִלָּה, כנראה גם פה משמעות מלה זו היא: אורה ויפעה.

---

1 וארליך במקרא כפשוטו אומר בתוך יתר דבריו: כאן חסר הפעול.

2 רדק הרגיש באי ההתאמה שבין „מעטה תהלה" ובין "רוח כהה" באמרו: מעטה תהלה, דרך משל, כי אין מעטה תהלה הפך רוח כהה, וכו'. ודוהם מאריך בדבריו על אי ההתאמה שבמאמר זה ומתקן עפ״י אורט בשומו מלת „מעטה" לפני „אבל" שלפניה (מעטה אבל), אך לא תקן בזה את מלת „תהלה".

בא תכף אחרי זה „וּפָחַד", וזה מֵעֵין „משנה הוראה".

וְרָחַב=וְרָהַב, בערבית מורה שרש זה (رهب רהב) על פחד ואימה.

יֵהָפֵךְ עָלַיִךְ הֲמוֹן יָם, השתמש במלת „הָמוֹן" בשתי הוראותיה: א) הֶמְיַת גלי הים, מֵי הים, כאלו כל מה שהגלים נושאים אתם יִשָּׁפֵךְ עליה (אולי: בעִקר יִשָּׁפֵךְ); ב) רכוש, בהקבלה ל„חֵיל", עפ"י: אהב כסף לא־ישבע כסף ומי־אֹהב בהמון לא תבואה (קהל׳ ה 9)[1].

חֵיל גּוֹיִם יָבֹאוּ לָךְ, בא „יָבֹאוּ" בל"ר לקרבת מלת „גוים" בל"ר למלה זו.

12, כִּי־הַגּוֹי וְהַמַּמְלָכָה אֲשֶׁר לֹא־יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ...:

יַעַבְדוּךְ יֹאבֵדוּ, בשתי המלים יש לנע"ל בחלוף עין ואלף, וכן בירמ׳ (י 11) בארמית: אלהיא די־שמיא וארקא לא עֲבָדוּ, יֵאבַדוּ מארעא.

15, תַּחַת הֱיוֹתֵךְ עֲזוּבָה וּשְׂנוּאָה וְאֵין עוֹבֵר...:

וְאֵין עוֹבֵר, ב„דרך קצרה", והכונה: ואין עובר בך.

21, וְעַמֵּךְ כֻּלָּם צַדִּיקִים לְעוֹלָם יִירְשׁוּ אָרֶץ נֵצֶר מַטָּעַי מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר:

צַדִּיקִים, נוֹשָׁעִים, כמו לעיל מט 24.
מַעֲשֵׂה יָדַי לְהִתְפָּאֵר, הכונה: להתפאר בו, וכן להלן סא 3.

סא.

3, לָשׂוּם לַאֲבֵלֵי צִיּוֹן לָתֵת לָהֶם פְּאֵר תַּחַת אֵפֶר שֶׁמֶן שָׂשׂוֹן תַּחַת אֵבֶל מַעֲטֵה תְהִלָּה תַּחַת רוּחַ כֵּהָה וְקֹרָא לָהֶם אֵילֵי הַצֶּדֶק מַטַּע יְהוָה לְהִתְפָּאֵר:

1 בקהלת ה 9 מבאר רש"י: בהמון בממון; וראבע על פסוק זה: יש שאוהב לקבל ממון; וארליך במקרא כפשוטו אומר: המון זה הון רב, ככתוב: טוב מעט לצדיק מהמון רשעים רבים (תהל׳ לז 16).

וכן השתמשו משוררי ספרד במלת „המון" בהוראת: ממון.

סד.

1, ... מַיִם תִּבְעֶה אֵשׁ.....:

תִּבְעֶה, תעלה בועות, אבעבועות, תרתיח. האש תרתיח את המים. ובא הפעול לפני הפועל.

3, ... עַיִן לֹא רָאָתָה אֱלֹהִים זוּלָתְךָ יַעֲשֶׂה לִמְחַכֵּה־לוֹ:

כל המפרשים והמבארים מחברים שתי המלים "אלהים זולתך" בהוראת: אל אחר מבלעדיך, ומזה יוצא כאלו הנביא מודה שיש אלהים זולתי ה׳, רק שלא עשה כמעשה ה׳ למחכים לו.

ולדעתי באה פה מלת „אלהים" בקריאה, והכונה היא: אתה האלהים! שום עין לא ראתה כי מי שהוא זולתך יעשה למי שמחכה לו.

וצורת ההפסק במלת „רָאָתָה" באמצע המאמר מראה כי לא צריך לקרא כל המאמר יחד כי אם לקרא מלת „אלהים" בקריאה שזוהי הפסקה.

סה.

5, ... אֵלֶּה עָשָׁן בְּאַפִּי אֵשׁ יֹקֶדֶת כָּל־הַיּוֹם:

פה ישנו שמוש ב„דרך קצרה" במקום שישנן הברות קרובות בצלצולן, ובעקר: עַל אֵלֶּה עוֹלֶה עשן באפי ואש יוקדת כל היום.

12, וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב.... יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם דִּבַּרְתִּי וְלֹא שְׁמַעְתֶּם.....:

וּמָנִיתִי אֶתְכֶם לַחֶרֶב, אתן אתכם למנה לחרב[1].

יַעַן קָרָאתִי וְלֹא עֲנִיתֶם. ככתוב לעיל בפסוק 2: פרשתי ידי כל היום, וכו׳.

15, וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי וֶהֱמִיתְךָ אֲדֹנָי יֱהוִה.....:

בא פה שמוש ב„דרך קצרה ומקצרת", בהביאו נסח שבועה מבלי הקדים לזה מלה המודיעה על כך, ובהביאו רק ראשית השבועה ולא המשכה,

1 וכבר אמרו מבארים שוגים כי השתמש במלה זו בתור לשון נופל על לשון למלת "לְמְנִי" שהיא השניה לפניו.

סג.

2,1, מִי־זֶה בָּא מֵאֱדוֹם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבָּצְרָה זֶה הָדוּר בִּלְבוּשׁוֹ....:
מַדּוּעַ אָדֹם לִלְבוּשֶׁךָ וּבְגָדֶיךָ כְּדֹרֵךְ בְּגַת:

השם הפרטי „אֱדוֹם" מזכיר את מֻשַּׂג האדמימות, ועפי"ז בא תכף אח"ז: חֲ מ ו ּ ץ בגדים; ובפסוק הבא בפרוש: מדוע אָ ד ם ללבושך?.
והשם הפרטי „בצרה" מזכיר את „ב צ י ר" הענבים, וביחס לזה בא אח"כ: ובגדיך כדרך בגת[1].

5, ... וַתּוֹשַׁע לִי זְרֹעִי וַחֲמָתִי הִיא סְמָכָתְנִי:

וַחֲמָתִי, בעקר: וְאַמָּתִי, בהוראת: אַמַּת־היד, שמזה נגזר השם „אַמָּה" במדת הארך[2], והיא מקבילה ל„זְרֹעִי" שלפניה, ואין טעם לאמר כי החֵמה היא הסומכת ועוזרת.

10 וְהֵמָּה מָרוּ וְעִצְּבוּ אֶת־רוּחַ קָדְשׁוֹ....:

מָרוּ וְעִצְּבוּ, הוראת „עִצְּבוּ" פה היא: ה כ ע י ס ו, כהוראת שרש ע'צ'ב (غضب) בערבית.
וכן באו שני השרשים „מרה" ו„עצב" יחד (בבנינים אחרים) בתהלים עח 40: כמה יַ מְ ר ו ּ ה ו ּ במדבר, יַ עֲ צִ י ב ו ּ ה ו ּ בישימון.

---

1 וְלַגרד, ואורט, ודוהם, ואחרים מתקנים „מְאָדָּם" ת' „מֵאֱדוֹם", ו„מְבוּצָּר" (בהוראת: יותר מבוצר) ת' „מבצרה"; ומרטי מוסיף: טענות גְרֶסמן וליטמן כי יש פה כונה למשחק מלים: אֱדוֹם — אָדֹם, וּבָצְרָה — בציר, זהו דבר הצריך לראיה, — ושכח כי תקוני „מְאָדָּם וּמְבוּצָּר" הם הם שצריכים לראיה.

ואוֹרֶלי מעיר בצדק: לא נכון הוא התקון של אחדים מהמבארים החדשים מְאָדָּם — וּמְבוּצָּר בהוראת: יותר מבוצר הענבים (!), ובזה נופל כל הקשר המלא חיים עם אדום.

ושדל אומר: נ"ל כי השמות האלה [אדום ובצרה] לאו דוקא, אלא בחר בהם מפני שהם לשון הנופל על הלשון.

2 וכן בערבית משמשת מלת ذراع (דִ'רָאע) גם לזרוע היד וגם למדת הארך (אַמָּה).

משתמש במבטא „עַל צַד תִּנָּשֵׂאוּ" הדומה למבטא „על צד תֵּאָמַנָּה" (לעיל ס 4) הבא בקשר עם נשיאת ילדים קטנים.

(ר' בפרושי שם).

18, וְאָנֹכִי מַעֲשֵׂיהֶם וּמַחְשְׁבֹתֵיהֶם בָּאָה לְקַבֵּץ אֶת־כָּל־הַגּוֹיִם וְהַלְּשֹׁנוֹת וּבָאוּ וְרָאוּ אֶת־כְּבוֹדִי׃

כנגד מה שאמרו (לעיל 5 בלעג ובהתול: יכבד יהוה! יקבץ ה' את כל הגוים ויבואו ויראו את כבודו[1].

---

1 כנראה הרגיש רש"י בזה באמרו על המלה „ומחשבותיהם", שהם חושבין „למען שמי יכבד ה'" יבינו שהוא שקר.

והכונה: שמכם הרע ישמש לשבועה (= לאלה ולקללה) לבחירי. באמרם לרעם כשירצו להשביעו לעשות או לא לעשות איזה דבר יאמרו: אם תעשה (או: לא תעשה) דבר פלוני והמיתך ה׳ אלהים, כאשר המית אתכם.

ונסח שלם לאָלה כזו בא בירמיה כט 22: וְלֻקַּח מהם (מצדקיהו ומאחאב בן קוליה) קללה לכל גלות יהודה אשר בבבל לאמר: יְשִׂמְךָ יהוה כצדקיה וכאֶחָב אשר קלם מלך בבל באש.

ור׳ מאמרַי: דרך ההשמטה בתנך, ודרך קצרה בתנך.

סו.

5: שִׁמְעוּ דְּבַר־יְהוָה הַחֲרֵדִים אֶל־דְּבָרוֹ אָמְרוּ אֲחֵיכֶם שֹׂנְאֵיכֶם מְנַדֵּיכֶם לְמַעַן שְׁמִי יִכְבַּד יְהוָה וְנִרְאֶה בְשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יֵבֹשׁוּ:

השונאים המתגרים בכם קוראים בהתול ובבטול: „הבה נראה איך יְכֻבַּד ה׳ למען שמו שלא יְחֻלָּל. הבה ונראה בשמחתכם ואנחנו נבוש״. וזה כנגד מה שאמר בפרק הקודם בשם ה׳ (13): הנה עבדי ישמחו ואתם תֵּבֹשׁוּ.

ועל דברי השונאים האלה בא ההמשך בפסוק הבא (6): .... „קול יהוה משלם גמול לאֹיְבָיו״ כי שונאי „החרדים אל דברו״ הם אויביו הוא.

ויען כי הנביא שׂם כל הדברים האלה בפי ה׳ בא אולי כנוי המדבר במלת „שמי״ במקום „שמו״.

ובא גם „והם יבשו״ במקום: „ואנחנו נבוש״ מפני שאינם חפצים להוציא מפיהם את המבטא „ואנחנו נבוש״; ע״ד המבטא: „שונאיהם של ישראל״ במקום שצריך לאמר כי תבוא איזו רעה על ישראל.

הערה: המשך פסוק 6 הגומר במאמר: ״קול ה׳ משלם גמול לאיביו״ הוא בפסוק 14 בחלקו השני: ונודעה יד־ה׳ את־עבדיו וזעם את־איביו, וכו׳, וכל הפסוקים 7 עד 14 ח״ב הם נבואה של תנחומים בפני עצמה.

12, ... הִנְנִי נֹטֶה־אֵלֶיהָ כְּנָהָר שָׁלוֹם וּכְנַחַל שׁוֹטֵף כְּבוֹד גּוֹיִם וִינַקְתֶּם עַל־צַד תִּנָּשֵׂאוּ וְעַל־בִּרְכַּיִם תְּשָׁעֳשָׁעוּ:

אחרי אמרו „וִינַקְתֶּם״ שעושה אותם לילדים קטנים היונקים הוא

נספחים

השמטה

מְעַט מִזְעָר. (ישעיה י 25, טז 14, כט 17).

אחרי „מְעַט" שהוראתה מִעוּט קשה להביא מלת „מאד" בשעה שרוצים להקטין את המעוט, בשעה שמלה זו הוראתה רבוי, ולכן השתמשו במקומה במלת „מזער" שהוראתה ג"כ מעוט.

ולכן לא נמצא בתנך הצרוף „מעט מאד" בשעה שישנו הצרוף „רב מאד" (7 פעמים), „הרבה מאד" (17 פעם), „לרב מאד" (4 פעמים).

וביחזקאל (טז 46) הננו מוצאים במקום מלת „מזער" את המלה „קט" (כמעט קט) שהיא ג"כ למעוט.

א. הָאֵשׁ בְּמַחֲנֵה סַנְחֵרִיב

בחלקו הראשון של ספר ישעיה רבים הם המקומות אשר בהם בא זֵכר האש ותאורי הריסותיה והשמדותיה. הם רבים מאשר בכל יתר ספרי התנך, ביחוד בפרקים ט, י, כט, ל, לא, ולג.

בקשר עם זכר האש בכל הפרקים האלה נזכר אשור ומלכו וצבאו או בפרוש או בכנויים: עמים, גוים, עריצים, הגוים הצובאים על אריאל, או: על הר ציון.

בשני מקומות מאלה בא זכר מפלת אשור בדִמוי אל „יום מדין"[1].

(א) שבט הנוגש בו הַחִתֹּתָ כיום מדין (ט 3);

(ב) ועורר עליו ה' צבאות שוט כמכת מדין בצור עורב (י 26).

הפסוק השני (י 26) מבאר לנו ע"י השם „צור עורב" כי „יום מדין" הוא יום מלחמת גדעון במדינים הנזכר בשופטים פרק ז'[2].

אחרי „יום מדין" הנזכר בפסוק הראשון (ט 3) כתוב: כי כל סאון.... והיתה לשרפה מאכלת אש.

מה היא האש שהיתה ב„יום מדין"? זהו בודַי הספור על דרך מלחמת גדעון במדינים במעט האנשים אשר אתו ע"י התחבולה בשופרות ובכדים ובלפידים אשר בתוכם (שופט' ז 16, 20), אשר בחצי הלילה הבהילו פתאם את המדינים בתרועת השופרות ובנִפּוּץ הכדים ובמראה שלש מאות הלפידים, עד כי חשבו כי צבא אָיֹם ונורא בא עליהם וינוסו כלם (שם 27).

ומזה נוכל להסיק המסקנא כי המְסֻפָּר בספר מלכים ב' (י"ט 35, 36) על מחנה סנחריב: „ויהי בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור

---

1 „הימים" اَلأَيَّام אצל הערבים הם ימי מלחמות מפֻרסמות כמו, يوم بَدْر או: يوم صِفِّين וכיו"ב, ועפי"ז בא פה „יום מדין". וכן נמצא לזכר מקרים חשובים: „יום ירושלם" (תהל' קלז 7); ו„יום יזרעאל" (הוש' ב 2; „כיום מצרים" (יחז' ל 9).

ולדעתי נובע גם מזה השם „דברי הימים" למלכי יהודה וישראל בכונה לימי מלחמות, וזה מקביל לשם „ספר מלחמות ה'" הנזכר בבמדבר כא 14.

2 גם בתהלים פ"ג, אחרי אָמרו: גם אשור נלוה עמם (9), הוא אומר: עשה להם כמדין.... שיתמו נדיבמו כזבח וכצלמונע.... כאש תבער יער וכלהבה תלהט הרים כן תרדפם בסערך, ובסופתך תבהלם (10, 12, 15, 16).

ולהב אש אוכלה כי מקול ה׳ יחת אשור.... כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן.... מדרתה אש ועצים הרבה, נשמת ה׳ כנחל גפרית בערה.

ובפרק ל״א (8, 9) ישנו רמז על מה שמספר במלכים ב׳ י״ט 35 כי: מלאך ה׳ יצא והכה במחנה אשור: „ונפל אשור בחרב לא איש וחרב לא אדם תאכלנו....: נאם ה׳ אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלם.

וכן הננו קוראים בפרק ל״ג (3, 11 — 14): מקול המון נדדו עמים מרֹממתך נפצו גוים:...... אש תאכלכם: והיו עמים משרפות שיד קוצים כסוחים באש יצתו״:

ואח״כ קורא הנביא אל יושבי העיר החוטאים שיקחו מוסר מהענש הגדול אשר העניש האל את אשור ע״י האש האוכלת.

„פחדו בציון חטאים אחזה רעדה חנפים: מי יגור לנו אש אוכלה מי יגור לנו מוקדי עולם.

ועל העיר ציון אשר לא קרה אותה כל דבר בשעת הרעידה הוא קורא בשמחה (16): „הוא מרומים ישכן (בהר ציון ובירושלם למעלה מגיא בן־הנום והתפת) מצדות סלעים משגבו: (20) חזה ציון קרית מועדנו עיניך תחזינה ירושלם נוה שאנן (כנגד הזעזועים שבמקום מחנה אשור) אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח....:

ואולי רומזים על מארע זה גם הפסוקים שבפרק כ״ד (18 — 20): כי ארֻבות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי ארץ: רעה התרועעה הארץ פור התפוררה ארץ מוט התמוטטה ארץ: נוע תנוע ארץ כשכור והתנודדה כמלונה:

הד המארע הכביר הזה מצא לו מקום לדעתי גם במזמורים אחדים בספר תהלים המדגישים כי בשעה של תנודת הארץ החזקה קרוב לירושלם ולהיכל ה׳ נשארה ירושלם וההיכל כ„נוה שאנן״ בשקט גמור.

זהו לדעתי תכן מזמור כ״ט אשר בו מתֹאר כל תקף קול האלהים „השובר ארזים ומשבר ארזי הלבנון (פסוק 5), ומרקידם כמו עגל וכו׳ (6), ושהוא חוצב להבות אש (7), ויחיל מדבר ויחיל מדבר קדש״ (8), זאת אומרת כי הרעידה היתה מקצה הארץ ועד קצה, מן הלבנון בצפון ועד קדש בדרום, — ובאותה שעה „בהיכלו כלו אמר כבוד״. ז״א השקט שבהיכלו מראה כבוד האלהים.

אולי על זה רומזים גם הפסוקים במזמור מ״ח המספר כי „המלכים

מאה שמונים וחמשה אלף, וישכימו בבקר והנה כֻלם פגרים מתים: ויסע וילך וישב סנחריב מלך אשור וישב בנינוה", הכונה היא על התפרצות אש פתאמית בלילה בקשר עם רעידת האדמה שהיתה בירושלם וביחוד בהר הצופים וסביבתו ועד גיא בן־הנום אשר שם חנה חיל אשור בבואו דרך נוב וגבעת שאול, ועד ירושלם העיר עצמה לא הגיעה כי אם במעט. הרעידה והאש המתפרצת אולי באותו הלילה שהגיע סנחריב עד ירושלם הבהילוהו הוא ומחנהו ומהרו לברח, ורבים מהם נפלו חללים בעת הבהלה והתפרצות האש והגזים והעשן והרעש, בהיות ירושלם ורַמָּלָה ויריחו מְשֻׁלש וולקני.

כי בשעת רעידת האדמה בא"י יקרה ג"כ כי האדמה נבקעת ועשן רב מתפרץ ממנה, זה נראה ממה שסֻפר בעתוני א"י המקומיים בשעת רעידת האדמה ביולי 1927 כי „חוקרים צרפתים שהיו אז בבקעת יריחו ספרו כי בקרבת נבי־מוסא נפתח בקע גדול ועשן רב פרץ מתוכו משך שעות אחדות וכאלו נוצר הר אש פתאמי, ולאחר כמה שעות נתפזרו ענני העשן והכל חזר למצבו הרגיל".

העֻבדות האלה מבארות לנו יפה פסוקים רבים בישעיה:

בפרק י (5—17), הפִּסְקה המתחילה „הוי אשור שבט אפי" נאמרה בודַּי על סנחריב, כי בה נזכרים (9), דברי מלאכיו הכתובים גם בישעיה ל"ו 19.

ובכן הוא אומר: והי כי יבצע ה' מעשהו..... אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור....: לכן ישלח ה'.... ותחת כבודו יֵקַד יְקוֹד כיקוד אש: והיה אור ישראל לאש וקדושו ללהבה ובערה ואכלה שיתו ושמירו (של אשור) ביום אחד, (י 12, 16, 17).

בפרק כו 11 כתוב: „אף אש–צריך תאכלם", וכנגד זה (12): ה' תשפֹּת שלום לנו. ובפרק כח 21 הוא אומר: כי כהר פרצים יקום ה'.

בפרק כט (3—8) מְסַפר על מצור ירושלם והרחקת שָׂמֵי המצור עליה פתאם בתאור זה: „וחניתי כדור עליך וצרתי עליך מצב והקימֹתי עליך מצורות", ואח"כ הוא מדבר על אחרית צריה: „והיה כאבק דק המון זריך וכמץ עֹבר המון עריצים והיה לפתע פתאם: מעם ה' תִּפָּקד זאת ברעם וברעש וקול גדול סופה וסערה ולהב אש אוכלה: והיה כחלום חזיון לילה המון כל הגוים הצֹּבאים על אריאל":

בפרק ל (27—33) מדבר בפרוש על אשור ועל מלכו: „הנה שם ה'.... בֹּער אפו וכבד משאה.... כאש אוכלת:....

אבל בא"י אין מקרים של "נפגעים בברקים", ומלבד זה זכרון האש הוא הרבה יותר בספר זה מאשר זכרון גשם שוטף.

ב. גם הר' מנדל וואהלמן בספרו "תקופת ישעיהו וחזיונותיו" שנתפרסם בשנת תרפ"ט מביא בציונים ציון X בשם "מוקדי עולם בגיהנום", ובו הוא מדבר על הצד הוולקני שבהרי ירושלם ומזכיר כי פרץ בימי חזקיהו הוולקן שכבה אחרי שפרץ בימי עזיהו, וכי חז"ל בערובין י"ט ע"א אומרים כי מגי הנום שבירושלם עולה עשן, וכן הוא מזכיר כי חז"ל ידעו עפ"י המסרת שבידם כי וולקן זה השמיד את מחנה סנחריב באמרם בסנהדרין צ"ד על הכתוב, ותחת כבודו (של אשור) יקד יקוד כיקוד אש (ישע') "כשרפת בני אהרן, מה להלן שריפת נשמה וגוף קים אף כאן שריפת נשמה וגוף קים", "וכונתם בזה לאלה מהאשורים שמתו ע"י הריח הארסי של שריפת הגפרית בתוך הלבה", והוא מביא גם דברי התרגום על הכתוב: וישלח ה' מלאך ויכחד וכו' במחנה מלך אשור (דה"ב לב 21): ושדר מימרא דיי' מיכאל וגבריאל מלאכיא ושיצי... באשא מנתכא ואוקיד נשמתהון בגותהון", ז"א.... והוא השמיד את מחנה אשור על ידי האש הנתכת וישרף את נשמתם בקרבם.

עפ"י כל הדברים האלה מתברר כי השערתי בנוגע להשמדת מחנה אשור ע"י אש שהתפרצה בשעת רעש היא נכונה, ושמחתי כי כונתי לדעת חכמינו הקדמונים.

(הַשוה ישעיה י׳ 8: כי יאמר — אשור — הלא שרי יחדו מ ל כ י ם) נועדו עברו יחדו: .... נ ב ה ל ו נחפזו: ר ע ד ה אחזתם שם .... ברוח קדים תשבר אניות תרשיש״ (5 — 8) ואח״כ הוא עובר לדבר על גְדֻלת ציון ומבצריה (13, 14), ועל שם אלהי ישראל אשר גְדֻלתו נודעה ע״י המעשה הזה בכל הארץ (4, 11, 12).

יותר בולטים המעשים האלה בפרק מ״ו אשר בו מְדֻבר, על „הָמִיר ארץ ומוט הרים״ (3), ו„רעש הרים״ (4), ועל תת האלהים קולו והארץ הזדעזעה (7) וע״י זה „מטו ממלכות (7), ובאותה שעה „נהר פלגיו ישמחו עיר אלהים״.... כאלו לא קרה דבר מפני כי „אלהים בקרבה ב ל ת מ ו ט יעזרה אלהים ל פ נ ו ת ב ק ר״ (6) רמז למקרה שקרה את מחנה אשור ב ל י ל ה ובהקיץ יושבי ירושלים בבקר ראו את עזרת האלהים.

וכן גם מזמור צ״ז המדבר על העובדה כי בהראות האל כח ממשלתו ומעשהו באשור שמחה הארץ כלה (פסוק 1), ואח״כ (3 — 5) הוא מתאר את המעשה: „א ש לפניו תלך ו ת ל ה ט סביב צריו: .... ראתה ו ת ח ל הארץ: הרים כדונג נמסו...״: ועי״ז התפרסם שם האל בכל העולם (6) וכל עובדי הפסילים בושו (7), ורק ציון שמחה למען ה מ ש פ ט אשר עשה האל באויבי עמו (8).

ה ע ר ו ת:

א. מאמרי זה כתבתי ופרסמתיו באנגלית בספר Oriental Studies in honour of S. E. Pavry שנתפרסם בשנת 1930 (תר״ץ).

אחרי כן שמחתי לקרא בספר ״פירוש על תהלים״ מאת שארי הר״ר זלמן פינס, שנדפס בשנת תרצג, את דבריו על הכתוב בתהלים כט 7: ״קול ה׳ חוצב להבות אש״: מרמז על ההופעה המצויה כי בשעת רעש הארץ נפתחים לועי הרי געש להריק אש מקרבם, והוא מביא לראיה את הכתוב בס׳ Wulkan מאת Dr. Haas צד 299, ״וכי היו בא״י הרי שרפה יוצא מיהושע כ״ד ל׳ מהכתוב שם: בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון ל ה ר ג ע ש״, אלא שבפרושו לישעיה כט 6 הוא אומר: נראה כי בליל מגפת מחנה סנחריב נתך פתאום ג ש ם ש ו ט ף עם קולות וברקים בהמחנה: ״רעם ורעש וקול גדול״ הם הרעמים ״ולהב אש אוכלה״ הם ה ב ר ק י ם שהמלאך רב ויכחד על ידם כל גבור חיל ונגיד ושר במחנה אשור, ובהערתו הוא מביא דוקה פסוקים המורים על שרפה, וגומר: ולזה אולי רמזו חז״ל במאמרם בסנהדרין כי מיתתם של מחנה סנחריב היתה נשמה נשרפת וגוף קיים, שכך הוא בנפגעים ב ב ר ק י ם.

דמשק מוסר מעיר... מעי מפלה (יז 1); עֲזֻבות ערי ערער לעדרים (2); שכחת אלהי ישעך, וצור מָעֻזך לא זכרת; וזמרת זר תזרענו (10); המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (12).

לכו מלאכים קלים אל (יח 2).

נדף ואיננו: ואנו הדיגים (יט 8,7)[1]; צען יעצי... עצה (11).

נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה (כא 9); שמר מה מלילה. שמר מה מליל (11); ביער בערב (13); ד ד נ י ם: נ ד ד: נ ד ד ו (13—15).

מה־לך... כי עלית כלך לגגות (כב 1).

רבים. זרע שחר קציר יאור (כג 3): לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי (4); צר המעטירה אשר סחריה שרים, כנעניה נכבדי ארץ (8); עברי ארצך כיאר בת תרשיש (10).

ויאשמו ישבי... ישבי... ונשאר אנוש... תירוש... שמחי... שבת משוש... שאון... שבת משוש... בשיר לא ישתו... שכר לשתיו. נשברה... שמחה... משוש... נשאר... שמה ושאיה... שער (כד 6—12); צוחה... בחוצות (11); פ ח ד ו פ ח ת ו פ ח (17); אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב (22). רוח עריצים כזרם קיר (כה 4), צביה ומצדתה והמציקים לה (כט 7).

על עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל (ל 5); על ס ו ס נ נ ו ס על כן ת נ ו ס ו ן (16); נותרתם כתרן (17); יחכה לחננכם ולכן ירום לרחמכם (18); לבב כהולך בחליל לבוא (29); בזעף אף (30, ת׳: בזעם להתאמת הצלצול).

ר כ ב כ י ר ב (לא 1); ונס לו מפני ח ר ב ו ב ח ו ר י ו למס יהיו; וחתו מנס (8, 9).

לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט (ואולי מפני זה באה האות ל במלת „ולשרים״) (לב 1); וכלי כ ל י ו (7); נשים שאננות... שמענה

---

1 דבר כזה, ז״א שלוב סוף פסוק בראש פסוק שלאחריו נמצא גם במקומות אחרים, כגון: ישישו כי ימצאו קבר: לגבר... (איוב ג 22, 23); לא עדה עליו שחל: בחלמיש שלח ידו (שם, כח 8, 9).

ב. צמודים וזוגי אותיות בספר ישעיה

ספר ישעיה הוא אחד הספרים הפיוטיים בתנך אשר בם רבו כל מיני הצמודים וזוגי האותיות, ופה יובאו עפ״י סדר המצאם בספר, מבלי הבדל במינם:

זרע מרעים (א 4); עם עמרה (9); שריך סוררים (28).

והאלילים כליל יחלף (ב 18); לערץ הארץ (21).

כֶּרֶם... בְּקֶרֶן (ה 1); שמיר ושית (6); למשפט והנה משפח, לצדקה והנה צעקה (7); וירד הדרה (17); קש לשון אש וחשש (24); מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל (26).

עמו כנוע עצי יער (ז 2); אם לא תאמינו כי לא תֵאָמנו (9); בנחלי הבתות, ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים (19) (שורה של אותיות נכפלות באותה מלה); שמיר ושית (24).

וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה (ח 21).

סאון סואן (ט 4); צרי רצין (10); אש, איש (18).

ולעצביה... יבצע (י 11, 12); כנף, ופוצה פה ומצפצף (14); ומטהו—ומטהו (24, 26); עברו מעברה (29) הקשיבי לישה, עניה ענתות (30); נדדה מדמנה (31).

שאר עמו אשר ישאר מאשור, כאשר (יא 11). באים מארץ מרחק מקצה השמים (יג 14, 5); כשד משדי (6); ונבהלו... וחבלים יאחזון, כיולדה יחילון (8); לשום לשמה... ישמיד (9);

רדה באף... מרדף (יד 6); שם ושאר ונין ונכד (22); מעליהם עלו וסֻבלו מעל (25).

יריעו.... ירעה (טו 4); דימון דם (19).

על קיצך ועל קצירך (טז 9); וקרבי לקיר (10).

דמשק מוסר מעיר... מעי מפלה (יז 1); עֲזֻבות ערי ערער לעדרים (2); שכחת אלהי ישעך, וצור מָעֻזך לא זכרת; וזמרת זר תזרענו (10); המון עמים רבים כהמות ימים יהמיון (12).

לכו מלאכים קלים אל (יח 2).

נדף ואיננו: ואנו הדיגים (יט 8,7)[1]; צען יעצי... עצה (11).

נפלה נפלה בבל וכל פסילי אלהיה (כא 9); שמר מה מלילה, שמר מה מליל (11); ביער בערב (13); ד ד נ י ם: נ ד ד: נ ד ד ו (13—15).

מה־לך... כי עלית כלך לגגות (כב 1).

רבים, זרע שחר קציר יאור (כג 3); לא חלתי ולא ילדתי ולא גדלתי (4); צר המעטירה אשר סחריה שרים, כנעניה נכבדי ארץ (8); עברי ארצך כיאר בת תרשיש (10).

ויאשמו ישבי... ישבי... ונשאר אנוש... תירוש... שמחי... שבת משוש... שאון... שבת משוש... בשיר לא ישתו... שכר לשתיו, נשברה... שמחה... משוש... נשאר... שמה ושאיה... שער (כד 6—12); צוחה... בחוצות (11); פ ח ד ו פ ח ת ו פ ח (17); אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב (22). רוח עריצים כזרם קיר (כה 4), צביה ומצדתה והמציקים לה (כט 7).

על עם לא יועילו למו לא לעזר ולא להועיל (ל 5); על ס ו ס נ נ ו ס על כן ת נ ו ס ו ן (16); נותרתם כתרן (17); יחכה לחננכם ולכן ירום לרחמכם (18); לבב כהולך בחליל לבוא (29); בזעף אף (30,) (ת': בזעם להתאמת הצלצול).

ר כ ב כי ר ב (לא 1); ונס לו מפני ח ר ב ו ב ח ו ר י ו למס יהיו: וחתו מנס (8, 9).

לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט (ואולי מפני זה באה האות ל במלת „ולשרים״) (לב 1); וכלי כ ל י ו (7); נשים שאננות... שמענה

---

1 דבר כזה, ז"א שלוב סוף פסוק בראש פסוק שלאחריו נמצא גם במקומות אחרים, כגון: ישישו כי ימצאו קבר: לגבר... (איוב ג 22, 23); לא עדה עליו שחל: בחלמיש שלח ידו (שם, כח 8, 9).

ב. צמודים וזוגי אותיות בספר ישעיה

ספר ישעיה הוא אחד הספרים הפיוטיים בתנך אשר בם רבו כל מיני הצמודים וזוגי האותיות, ופה יובאו עפ"י סדר המצאם בספר, מבלי הבדל במינם:

זרע מרעים (א 4); עם עמרה (9); שריך סוררים (28).

והאלילים כליל יחלף (ב 18); לערץ הארץ (21).

כֶּרֶם... בקֶרֶן (ה 1); שמיר ושית (6); למשפט והנה משפח, לצדקה והנה צעקה (7); וירד הדרה (17); קש לשון אש וחשש (24); מרחוק ושרק לו מקצה הארץ והנה מהרה קל (26).

עמו כנוע עצי יער (ז 2); אם לא תאמינו כי לא תֵאָמנו (9); בנחלי הבתות, ובנקיקי הסלעים ובכל הנעצוצים ובכל הנהלולים (19) (שורה של אותיות נכפלות באותה מלה); שמיר ושית (24).

וקלל במלכו ובאלהיו ופנה למעלה (ח 21).

סאון סואן (ט 4); צרי רצין (10); אש, איש (18).

ולעצביה... יבצע (י 11, 12); כנף, ופוצה פה ומצפצף (14); ומטהו—ומטהו (24, 26); עברו מעברה (29) הקשיבי לישה, עניה ענתות (30); נדדה מדמנה (31).

שאר עמו אשר ישאר מאשור, כאשר (יא 11). באים מארץ מרחק מקצה השמים (יג 14, 5); כשד משדי (6); ונבהלו... וחבלים יאחזון, כיולדה יחילון (8); לשום לשַמה... ישמיד (9);

רדה באף... מרדף (יד 6); שם ושאר ונין ונכד (22); מעליהם עלו וסֻבלו מעל (25).

יריעו.... ירעה (טו 4); דימון דם (19).

על קיצך ועל קצירך (טז 9); וקרבי לקיר (10).

צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם (נא 1); ששון ושמחה ישיגון נסו יגון ואנחה (11); אין מנהל לה מכל בנים ילדה (18).

מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו (נב 4); ההרים רגלי מבשר משמיע שלום... משמיע שלום (7).

לא תאר לו ולא הדר ונראהו ולא מראה (נג 2); מחלל מפשעינו מדכא מעונותינו מוסר שלומנו (5); לטבח יובל וכרחל לפני גוזיה נאלמה 7), תשים אשם נפשו יראה זרע יאריך (10).

בשצף קצף (נד 8); נפח באש פחם (16).

ל־אמים... לאמים (נה 4); כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב (10).

הנלוה אל יי לאמר הבדל יבדילני (נו 3); כלם כלבים אלמים לא יוכלו לנבח (10).

בחלקי נחל חלקך (נז 6); שכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכן (15).

צמכם תמצאו חפץ וכל עצביכם (נח ד); ומצה תצומו 4 תשיב משבת (13).

נגששה כשלנו בצהרים בנשף באשמנים (נט 10); כעל גמלות כעל ישלם חמה לצריו גמול לאיביו לאיים גמול ישלם (18).

ולילה לא יסגרו להביא אליך חיל (ס 11); יעבדוך יאבדו (12): ברוש תדהר ותאשור (13).

פאר תחת אפר (סא 3); נכר אכריכם וכרמיכם (5); כארץ תוציא צמחה... תצמיח... יצמיח צדקה (11).

עברו עברו בשערים פנו דרך העם סלו סלו המסלה סקלו (סב 10).

וכבגד עדים כל צדקתינו ונבל כעלה כלנו (סד 5), למני... ומניתי (11, 12); אשר המתברך בארץ יתברך (16).

בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה והמליטה זכר (סה 7).

(9) ; מרעה עדרים : עד יערה עלינו רוח ממרום והיה מדבר לכרמל והכרמל ליער יחשב (14, 15).

אבל אמללה ארץ החפיר לבנון קמל (לג 9) ; נהרים יארים רחבי ידים (21).

מחלב כליות אילים (לד 6) ; זבח... וטבח (6).

ששון ושמחה ישיגו ונסו (לה 10).

מבשרת ירושלם הרימו אל תיראי אמרי לערי (מ 9) ; כרעה עדרו ירעה בזרעו (11) ; מי מדד בשעלו מים ושמים (12) ; חוג... כחגבים (22) ; וגם נשף בהם ויבשו וסערה כקש תשאם (24) ; ולאין אונים (29).

העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו (מא 2) ; כקש נדף קשתו (2) ירדפם יעבר שלום ארח ברגליו (3) ; קרא הדורות מראש (4) ; ראו איים וייראו (5) ; מקצות הארץ ומאציליה (9) ; אשים מדבר לאגם מים וארץ ציה למוצאי מים (18) ; בערבה ברוש תדהר ותאשור (19) ; ופעלכם מאפע (אולי לשם זה באה העין במלת „מאפע״) (24).

לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים (מב 8) ; יעיר קנאה יריע (13) ראות רבות ולא תשמר (20).

ואתם עדי.... מבלעדי.... בל ידעתי (מד 8) ; ואפה לחם אף יפעל אל (15) ; ואף אפיתי על גחליו לחם אצלה בשר ואכל (19).

יוצר אור ובורא חשך עשה שלום ובורא רע (מה 7) נכלמו כלם (16), עד עולמי עד (17) ; תכרע כל ברך תשבע כל לשון (23).

קרסו כרעו (מו 2) ; ועד שיבה אני אסבל אני עשיתי ואני אשא ואני אסבל (4) ; קרא ממזרח עיט מארץ מרחק (11).

קחי רחים וטחני קמח (מז 2) ; חשפי שבל גלי שוק עברי נהרות (שם) ; אולי תוכלי הועיל אולי (12).

בחרתיך בכור (מח 10) ; הוציאוה עד קצה הארץ (20).

מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה גלה וסורה ואלה מי גדל (מט 21).

אלביש שמים קדרות ושק אשים כסותם (נ 3), לי לשון למודים לדעת לעות (4).

כאשר יחלם . . . והנה . . . והקיץ . . .
וכאשר יחלם . . . והנה . . . והקיץ . . . (8).

התמהמהו ותמהו, השתעשעו ושעו (9); לאמר קרא נא זה.... לאמר קרא נא זה (11, 12); מעשה לעשהו לא עשני, ויצר אמר ליצרו (16); יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב (23).

לעוז במעוז פרעה, ולחסות בצל מצרים:
... מעוז פרעה לבשת, והחסות בצל מצרים לכלמה (25, 3);
על עם לא יועילו למו
על עם לא יועילו (5, 6);

שברה: ושברה כשבר (13, 14); מפני גערת אחד, מפני גערת חמשה (17).

ונדיב נדיבות יעץ, והוא על נדיבות יקום (לב 8).

הוי שודד ואתה לא שדוד, ובוגד ולא בגדו בך, כהתימך שודד תושד, כנלתך לבגד יבגדו בך: (לג 1);

מי יגור לנו אש אוכלה
מי יגור לנו מוקדי עולם (14);
יי שפטנו, יי מחקקנו, יי מלכנו (22).

ותגל ערבה ותפרח כחבצלת: פרח תפרח ותגל, אף גילת ורנן (לה 2,1).

מיום עד לילה תשלימני:
מיום עד לילה תשלימני (לח 12, 13).
נחמו נחמו עמי (מ 1);
יבש חציר נבל ציץ . . . :
יבש חציר נבל ציץ . . . : (7, 8)

הלא תדעו, הלא תשמעו, הלא הגד . . . . הלא הבינותם . . . . (21)
אף בל נטעו, אף בל זרעו, אף בל שרש בארץ גזעם (24).

אף אין מגיד, אף אין משמיע, אף אין שמע (מא 26)
עשבם אוביש . . . . ואגמים אוביש (מב 15);
מי עור . . . מי עור . . . (19).
האמר . . . האמר . . . האמר . . . (מד 26, 27, 28)
ולא ידעתני . . . . ולא ידעתני (מה 4, 5).
כרע . . . קרס . . . . קרסו כרעו (מו 1, 2);
אני אסבל . . . ואני אסבל (4);
ושבי . . . שבי . . . (מז 1);

ג. חזרות בספר ישעיה

כרב הצמודים וזוגי האותיות בספר ישעיה כן הננו מוצאים במקומות רבים מלים יחידות או אחדות מאותם שרשים חוזרות שנית, ולפעמים גם קבוצות של מלים או משפטים שלמים חוזרים באותה צורה או בצורה שונה מעט, במקומות רבים מחזקת דרך זו את הבעת הדברים ונותנת לה תקף מְיֻחד.

והנה בזה רשימת חלק חשוב מהחזרות האלה:

משען ומשענה, כל משען לחם וכל משען מים (ג 1).

התאזרו וחתו, התאזרו וחתו (ה 9).

החֹקקים חקקי און, ומכתבים עמל כתבו (י 1); יֵקַד יְקֹד כיקד אש (16).

רוח יי, רוח חכמה ובינה, רוח עצה וגבורה, רוח דעת ויראת יי (יא 2).

כי בליל שֻׁדד ער מואב נדמה, כי בליל שֻׁדד קיר מואב נדמה (טו 1); עד אגלים יללתה ובאר אלים יללתה (8).

ערות על יאֹר, על פי יאֹר, וכל מזרע יאֹר (יט 7).

הבוגד בוגד והשודד שודד (כא 2); והקשיב קשב, רב קשב (7); שֹׁמר! מה־מלילה?, שֹׁמר! מה־מליל? (11), צנוף יצנפך צנפה (כב 17).

נבלה הארץ, אמללה נבלה תבל, אמללו מרום עם הארץ (כד 4); רֹעה התרועעה הארץ, פור התפוררה ארץ, מוט התמוטטה ארץ: נוע תנוע ארץ (19, 20); על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה (21).

מעוז לדל מעוז לאביון (כה 4); משתה שמנים, משתה שמרים, שמנים ממֻחים, שמרים מזקקים (6) הלוט הלוט... והמסכה הנסוכה (7), זה קוינו לו ויושיענו, זה יי קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו (9).

יעשה שלום לי, שלום יעשה לי (כז 5); הכמכת מכהו הכהו, אם כהרג הרוגיו הֹרג (7).

ביין שגו ובשכר תעו........ תעו מן השכר שגו בראה (כח 7); צו לצו, קו לקו, זעיר שם זעיר שם... צו לצו, קו, לקו, זעיר שם זעיר שם (10; 13).

והיתה תאניה ואניה (כט 2), ברעם וברעש (6).

הנה עבדי . . . ואתם . . . (14,13) ;
לא . . . ואחר . . . , לא . . . ואחר . . . (22)
גם המה בחרו . . . גם אני אבחר . . . (סו 4.3) ; קול . . . קול . . .
קול . . . (6) ; בטרם . . . בטרם . . . (7) ; למען . . . למען . . . (11) ;
תנחמנו . . . אנחמכם . . . תנחמו (13).

הערה:

בנוגע ליתר קשוטי המליצה שבישעיה ראה ספרי „כתבים נבחרים", חלק ב', כל הפרקים „לתורת המליצה התנכית" צד 1 — 149.

כי לא תוסיפי יקראו לך
כי לא תוסיפי יקראו לך (1, 5)

אלמנה... שכול: שכול ואלמן (8, 9); באשר יגעת מנעוריך... אשר יגעת סחריך מנעוריך (12, 15).

ולא ידעתם... ולא שמעתם... גם לא שמעת, גם לא ידעת (8,7,6).

הנה אלה... והנה אלה... ואלה... (מט 12).

יעיר בבקר, בבקר יעיר (נ 4). מי... מי... מי... מי... (10,9,8).

הביטו אל... ואל... הביטו אל... ואל (נא 1 3), נחם... נחם... (3); עורי עורי... עורי (9); הלוא את היא ה... הלא את היא ה... (10); חמת המציק... חמת המציק (13);

אין מנהל לה מכל בנים ילדה
ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (18).

עורי עורי לבשי... לבשי... (נב 1); מבשר... משמיע... מבשר... משמיע (7) סורו סורו, צאו... צאו (11).

אל... כי לא... ואל... כי לא... (נד 4); מי נח... מי נח (9).

לכו... לכו שברו... ולכו שברו (נה 1) מחשבותי מחשבותיכם.... דרכיכם דרכי... דרכי מדרכיכם ומחשבתי ממחשבתיכם (8, 9); תחת... יעלה... ותחת... יעלה... (13).

מקבץ... אקבץ... לנקבציו (נו 8); לא ידעו... לא ידעו (11).

נגששה... נגששה (נט 10); וילבש... וילבש... תלבשת (17); גמלות... גמול... גמול... (18).

גוים ומלכיהם... הגוי והממלכה (ס 11, 12); תחת... אביא... ותחת... אביא... ותחת... ותחת... (17).

לא יאמר לך עוד... לא יאמר עוד... (סב 4). חפצי בה... בעולה... חפץ... תבעל (שם); יבעל... יבעלוך... ומשוש... ישיש (5); אל דמי... ואל... דמי (7); עברו עברו... סלו סלו המסלה (10); וקראו להם... ולך יקרא (12).

דרכתי... ואדרכם... (סג 3); אתה אבינו... אתה יי אבינו (16).

ירדת מפניך הרים נזלו (19).
ירדת מפניך הרים נזלו (סד 2).

שלמתי ושלמתי (סה 6);

הנה עבדי... ואתם...
הנה עבדי... ואתם...
הנה עבדי... ואתם...

כי כה אמר יהוה (יח 4); כי לפני קציר (5).
כי כה אמר אלי אדני (כא 6, 16).
כי כה יהיה בקרב הארץ (כד 13).
כי גם כל מעשינו פעלת לנו (כו 12).
כי עיר בצורה בדד (כז 10).
כי כל שלחנות מלאו קיא צאה (כח 8); כי צו לצו (10); כי בלעגי שפה (11); כי בבקר בבקר (15); כי קצר המצע (20); כי כהר פרצים יקום יהוה (21); כי לא בחרוץ (26).
כי היו בצען שריו (ל 4); כי כה אמר אדני (15); כי עם בציון ישב (19); כי מקול יהוה יחת אשור (31); כי ערוך מאתמול תפתה (33).
כי כה אמר יהוה (לא 4); כי ביום ההוא ימאסון (7).
כי ארמון נטש (לב 14).
כי אם שם אדיר יהוה לנו (לג 21); כי יהוה שפטנו (22).
כי רותה בשמים חרבי (לד 5).
כי מירושלם תצא שארית (לז 32).
כי כה אמר יהוה (מה 18).
כי ידעתי בגוד תבגוד (מח 8).
כי עתה תצרי מיושב (מט 19); כי כה אמר יהוה (25).
כי נחם יהוה ציון (נא 3).
כי כה אמר יהוה (נב 3,4).
כי כאשה עזובה (נד 6); כי מי נח זאת לי (9); כי ההרים ימושו (10).
כי בשמחה תצאו (נה 12).
כי כה אמר רם ונשא (נז 15); כי לא לעולם אריב (16); כי רוח מלפני יעטוף (שם).
כי כארץ תוציא צמחה (סא 11).
כי הנני בורא שמים חדשים (סה 17).
כי כה אמר יהוה (סו 12); כי הנה יהוה באש יבוא (15); כי באש יהוה נשפט (16); כי כאשר השמים החדשים (22).

ד. „כִּי" בהוראת „אָכֵן" בספר ישעיה

המלה „כִּי" היא בעלת הוראות שונות, וחז"ל הביאו כבר בשם ריש לקיש את המאמר: כי משמש בד' לשונות: אי (אם), דילמא (אולי), אלא (כי אם), דהא (יען) (גטין צ ע"א), וכאשר נתבונן בכל המקומות שהיא באה בתנך נמצא כי לה הוראות הרבה יותר מאלה[1]:

אחת ההוראות האלה היא הוראת חזוק הדברים, הוראת „אכן", „אמנם כן"; והיא באה בראשית המשפטים, בלי כל קשר אל מה שכתוב לפניה, כמו מלת „אִנָּ"[2] (إِنَّ) בערבית, ובהוראה זו היא באה ביחוד בספרי ישעיה[3] ותהלים.

והנני מביא פה את רשימת המקומות שבהם היא באה בהוראה זו בספר זה[4]:

כי כשלה ירושלם (ג 8).

כי על כל כבוד חֻפה (ד 5).

כי את על סבלו (ט 3); כי כל סאון (4); כי ילד יֻלד לנו (5);

כי בערה כאש רשעה (17).

כי ירחם יהוה את יעקב (יד 1).

כי בליל שדד ער... כי בליל שדד קיר... (טו 1); כי מעלה הלוחית (5); כי דרך חרנים (שם); כי מי נמרים (6); כי יבש חציר (6); כי הקיפה הזעקה (8); כי מי דימון (9); כי אשית על דימון נוספות (שם).

---

1 במלון בן־יהודה תופשת מלה זו שנים עשר עמודים גדולים! (ח"ה צד 2826 — 2838).

2 מענין הדבר כי בבוא מלה זו בצורה שונה מעט, בצורת „אִנָּ" או „אַן" יש לה הוראת „כי" הרגילה בבואה אחרי פעל, היא הוראות „שֶׁ — ".

3 במלון בן־יהודה הובאה רק דגמה אחת מספר זה (ישעי' טו 1), וגיזניוס המביא הוראה זו בתור ההוראה העקרית למלה זו מביא ג"כ רק דגמה אחת מספר זה, וגם היא באה רק אחרי שבועה (חי אני נאם ה' כי כלם בעדי תלבשי — מט 18) שלא ברור אם זוהי הוראתה במשפט זה.

4 רבים מהם הם לפי השערתי אני.

נוספות

ל„חקרי־מקרא" לספר איוב.

ה. „עַל־כֵּן" בהוראת „אָכֵן" בספר ישעיה

המבטא „על־כֵּן" בא ברגיל בתנך אחרי הבעת איזו עֻבדה שהיא גורמת לעֻבדה אחרת, כגון: כי ששת ימים עשה יהוה וכו' וינח ביום השביעי, על כן ברך יהוה את יום השבת ויקדשהו (שמות כ' 11), יען כי נח אחרי עשית השמים והארץ לכן ברך את היום הזה וקדשהו.

אך בישעיה (בחלקו הראשון) הננו מוצאים במקומות אחדים מבטא זה בא לא בקשר עם עֻבדה שנזכרה לפניו, ובתור סבה למה שיבוא אחריו, כי אם בהתחלת מאמר. ובמקומות האלה אין ספק כי מבטא זה בא רק לחזק את האמור, והוראתו כהוראת „אָכֵן".

ואלה הם המקומות האלה:

על־כן על בחוריו לא ישמח אדני (ט 16),
על־כן שמים ארגיז (יג 13),
על־כן חֲלֻצי מואב יריעו (טו 4),
על־כן מעי למואב ככנור יהמו (טז 11),
על־כן מלאו מתני חלחלה (כא 3),
על־כן בֻּארים כבדו יהות (כד 15),
על־כן לא ירחמנו עֹשהו (כז 11).

א.

1. אִישׁ הָיָה בְאֶרֶץ־עוּץ אִיּוֹב שְׁמוֹ וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר......:

אִישׁ הָיָה בְאֶרֶץ עוּץ.

צורה זו היא הרבה יותר חיה ויותר קצרה מצורת: ויהי איש בארץ־עוץ ושמו איוב; כי באמרנו „איש היה" תוסב מלת „היה" רק על המלה „איש" שלפניה, ומה שבא אחרי זה הוא יתר באור; אבל באמרנו „ויהי" מחֻיבת מלה זו לסב על כל המאמר האֹרך שלאחריה ואי אפשר להפסיק בה, ועי"ז נחלש הרשם.

אִיּוֹב שְׁמוֹ, ע"ד סגנון „איש היה", ויש פה הדגשה; ולו אמר „ושמו איוב" היה זה רק בדרך הספור הנמשך מבלי הדגשה.

וְהָיָה הָאִישׁ הַהוּא תָּם וְיָשָׁר, בבאורי דברתי על סגנון „והיה" במקום „ויהי", ועתה אוסיף כי אולי באה צורה זו (והיה) בתור חזרה ל„איש היה" שבראשית הפסוק.

3. וַיְהִי מִקְנֵהוּ שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד.....:

שִׁבְעַת אַלְפֵי־צֹאן וּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי גְמַלִּים, אלה הם רכוש השבטים הנודדים. וכנגד זה:

וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת צֶמֶד־בָּקָר וַחֲמֵשׁ מֵאוֹת אֲתוֹנוֹת וַעֲבֻדָּה רַבָּה מְאֹד, זהו רכוש השבטים עובדי האדמה; ללמדנו שהיה עשיר בַּכֹּל.

6. ..... וַיָּבוֹא גַם־הַשָּׂטָן בְּתוֹכָם:

זאת אומרת כי תמיד לא היה רגיל לבוא, ורק הפעם בא גם הוא, מרמז על זה בכונה להראות על מזלו של איוב: למזלו בא הפעם גם השטן, ולמזלו לא התבונן ה' בשום אחד מבני האלהים, ופנה רק אליו.

9. ..... וַיֹּאמַר הַחִנָּם יָרֵא אִיּוֹב אֱלֹהִים:

לא מתוך הכרת טובה על הרכוש וכל טוב שחנן אותו אלהים הוא ירא אותו, כי אם מפני פחדו פן ישלל האלהים מכל אשר לו.

מעין הקדמה

אמר המחבר:

אחרי פרסמי את באורי והערותי לספר איוב בספר „חקרי מקרא" לאיוב נתחדשו לי באורים חדשים בספר זה, ואחרי שאיני יודע מתי יזכה ספרי לאיוב להתפרסם במהדורה שניה החלטתי לפרסמם בזה.

בנוגע לבאורים האלה הנני מצהיר מראש כי לא עִיַנתי עוד פעם בספרים הרבים שעל ספר איוב, ויוכל להיות שקדמוני אחרים בחלק מהם; ומה למי שרוצה לדעת איזה פרוש לאחד הפסוקים מי הגה פרוש זה, אנכי או אחרים? על כגון זה הן כבר נאמר: יבוא הטוב מכל מקום.

המחבר.

ג.

3, יֹאבַד יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָבֶר׃

יֹאבַד יוֹם אִוָּלֶד בּוֹ, בבאורי דברתי על דרכו של ספר זה להשתמש בעתיד בהוראת עבר גם מבלי וו ההפוך (אִוָּלֶד), וכנראה גם מלת „יאבד" היא מהמלים האלה, והכונה: מי יתן וְאָבַד היום שנולדתי בו ולא היה קים, כי אז לא הייתי נולד, כי אחרי שכבר היה אותו יום במציאות הן אי אפשר שיאבד.

וְהַלַּיְלָה אָמַר הֹרָה גָבֶר, פסוק זה מקביל לדברי ירמיהו (כ 14, 15), החלק הראשון מקביל למאמר: ארור היום אשר יֻלדתי בו; והחלק השני הזה מקביל למאמר: ארור האיש אשר בשר את אבי לאמר: יֻלד לך בן זכר, ועפי"ז הכונה פה היא: יאבד הלילה אשר בו אמר [האומר] נולד זכר, ומלת „גבר" פה באה בהוראת „זכר" שבירמיהו.

3 — 9, בכל הפסוקים האלה משמשים היום והלילה חליפות: 3 מדבר על היום והלילה, 4, 5 מדברים על היום, 6 מתחיל בלילה וממשיך ביום, 7 מדבר על הלילה, 8 על היום, 9 על הלילה.

6, הַלַּיְלָה הַהוּא יִקָּחֵהוּ אֹפֶל אַל־יִחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה בְּמִסְפַּר יְרָחִים
אַל יָבֹא׃

אַל יִחַדְּ בִּימֵי שָׁנָה, המלה „בימי" מורה כי הכונה היא כי היום לא יחד בימי השנה, בין יתר ימי השנה, וכן באמרו אח"כ: במספר ירחים אל יבוא, הכוונה היא, במספר ימי ירחים אל יבוא היום ההוא, כמו שהוא אומר לפני זה: בימי שנה, ואין הכונה כי החֹדש שנולד בו לא יבוא במספר הירחים, כי בכל הפרק איננו מדבר על החֹדש, (כנגד הכתוב בבאורי לפסוק זה).

9, יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ יְקַו־לְאוֹר וָאַיִן וְאַל־יִרְאֶה בְּעַפְעַפֵּי־שָׁחַר׃

יֶחְשְׁכוּ כּוֹכְבֵי נִשְׁפּוֹ, משני חלקי הפסוק שלאחר מאמר זה נראה כי „נשף" פה הוראתו „בקר".

לְאוֹר . . . יִרְאֶה, אותן שתי האותיות הנראות בשתי המלים האלה (א ר ־ ר א) מורות על הקרבה שבין מֻשגי האור ובין הראיה.

ועפי״ז יצא יפה ההמשך: ואולם שלח־נא ידך וגע בכל אשר לו, אם לא על פניך יברכך.

11, וְאוּלָם שְׁלַח־נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ....:

וְגַע בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ, הכונה: באיזה דבר שהוא מכל אשר לו, ע״ז מורה המלה „וגע״, הנגיעה היא רק בקצת מאיזה דבר.

12, וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל הַשָּׂטָן הִנֵּה כָל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיָדֶךָ.....:

כָל־אֲשֶׁר לוֹ — בְּיָדֶךָ, כנגד דברי השטן עונה האלהים: לא רק באיזה דבר שהוא תוכל לנגֹעַ כי אם בכל אשר לו תוכל לעשות כטוב בעיניך.

15, ... וָאִמָּלְטָה רַק־אֲנִי לְבַדִּי לְהַגִּיד לָךְ:

אין הכונה שהוא נמלט כדי להגיד לו, כי אמנם הוא נמלט מאנשי שבא שהכו את יתר חבריו לפי חרב. אך פה ישנה אחבת הקצור, והכונה: ואמלטה רק אני לבדי מכל יתר הנערים [וָאָבוֹא] להגיד לך [1].

ובכלל ישנה פה נטיה חזקה לקִצור כדי לעשות רשם יותר; השטן יוצא מאת פני ה׳ (12) ולא מְסֻפָּר מה עשה, כ״א הספור עובר ישר אל המקרים שהתחוללו, שהשטן הוא המחולל; וכן להלן (13, 14): „ויהי היום ובניו ובנֹתיו אכלים ושתים יין בבית אחיהם הבכור״, ולא מְסֻפָּר מה קָרָם כי אם המְסַפר קופץ ישר מזה אל: ומלאך בא אל איוב; וכן הסגנון (16): „עוד זה מדבר וזה בא״, במקום: „עוד המלאך הזה מדבר והנה מלאך שני בא״, ורק בדברי המלאך האחרון נמצאת המלה „והנה״.

והמבטא „ואמלטה רק אנכי לבדי להגיד לך״ בא כעין פזמון אחרי דברי כל אחד מהם.

16, 19. האש והרוח פועלות כנגד איוב, ע״ד הכתוב: עשה מלאכיו רוחות, משרתיו אש לֹהֵט (תהלים קד 4).

---

1 ואולי אין צרך בתוספת „ואבוא״, והמספר חפץ להבליט שכאלו כל הצלתו של הנער היחיד הזה היתה ג״כ בכונה למען יבשר את איוב בשורתו הרעה לצערהו.

21, הַמְחַכִּים לַמָּוֶת וְאֵינֶנּוּ....:

משפט זה מקביל למאמר: יקו לאור ואין (לעיל 9).

ד.

2, הֲנִסָּה דָבָר אֵלֶיךָ תִּלְאֶה....:

בבאורי בארתי שרש „לאה" בהוראת אי יכלת. ואחרי פרסמי באורי זה מצאתי כי כבר בארו זאת קדמונינו: הראבע על הפסוק ונלאו מצרים לשתות מים מן היאר (שמות ז 18) אומר: ונלאו מבנין נפעל, מגזרת לאה, כטעם לא יכלו; ורשבם על מלה זו: כבר פרשתיו בפרשת לוט שכל ונלאו כפל לשון שלא יוכלו; ובפרושו לבראשית יט 11 הוא מביא דגמות רבות מהתנך. וכן מלבים לישע' א' 14: נלאתי.... הוראתו המיוחד[ת] על פסיקת הכח בהחלט. ולישע' ז 13 למבטא „תלאות" אנשים" „תלאו גם את אלהי" הוא מבאר ממש כבאורי לפסוק זה שהבאתי בספרי „חקרי מקרא" לאיוב ד 2.

3, הִנֵּה יִסַּרְתָּ רַבִּים וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק:

יִסַּרְתָּ, בבאורי בארתי מלה זו בהוראת: חִזַּקְתָּ, והבאתי לראיה: יִסַּרְתָּ חִזַּקְתִּי זרועתם (הושע ז 15), ועתה מצאתי עוד ראיה מתהלים צד 12, באמרו: אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו: להשקיט לו מימי רע, וכו', ששם בודי הכונה: תחזקהו, תעודדהו, ולא: תביא עליו יסורים.

3, 4,.... וְיָדַיִם רָפוֹת תְּחַזֵּק: כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מִלֶּיךָ וּבִרְכַּיִם כֹּרְעוֹת תְּאַמֵּץ:

בהשפעת: חזקו ידים רפות, וברכים כשלות אמצו (ישע' לה 3), ועשה מהמאמר הטבעי ההוא אשר בו הקבלה שלמה וקצרה — פסוק וחצי, ואת המאמר: „וברכים כשלות אמצו" חלק לשנים, והביא מלת „כושלות" בצורת „כושל", ובמקומה הביא „כרעות".

10. כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי וַיַּסְתֵּר עָמָל מֵעֵינָי:

בבאורי הבאתי דעת אחד תלמידי לקרא „לֻא" במקום „לא", בכונה: כי לו סגר דלתי בטני אז היה מסתיר עָמל מעיני.

ועתה הנני רואה כי הנסח „לא" הוא יותר נכון, כי אחרי שבעת פסוקים (3—9) של קללת היום והלילה שנולד בם מתאים שיבוא תכף הטעם לקללתו זאת, כי הוא מקלל בגלל מעשה שעשו או לא עשו, בגלל זה שלא סגרו דלתי בטן אמו ועי"ז היו מסתירים עמל מעיניו.

11, 12, בשני הפסוקים האלה באו לשם חליפות שלש מלים לשאלה על טעם הפעֻלות: למה? מדוע? ומה?

תלמידי דוד יוסיפון.

ובשני הפסוקים האלה ישנה הדרגה בזמן: זמן היות הילד בבטן אמו (מֵרֶחם), זמן הולדו (מבטן יצאתי), ואחר הולדו (קדמוני ברכים; ויניקת שדי אמו).

תלמידי ביניש בנימיני.

13. כִּי־עַתָּה שָׁכַבְתִּי וְאֶשְׁקוֹט יָשַׁנְתִּי אָז יָנוּחַ לִי:

האות שׁ יש בטבע בטויה ענין של שקט ושֵׁנָה.

תלמידי דוד יוסיפון.

כִּי עַתָּה.... יָשַׁנְתִּי אָז יָנוּחַ לִי, מלת „אז" אחרי מלת „עתה" קשה, ואולי בעקר: ישנתי אף ינוח לי, ובאה „אז" בהשפעת „עתה" שלפניה.

יָנוּחַ לִי, היתה לי מנוחה. וכן להלן (לב 20): אדברה וְיִרְוַח לִי, בהוראת: תהיה לי רְוָחָה.

14, 15, עִם מְלָכִים.... הַבֹּנִים חֳרָבוֹת לָמוֹ: אוֹ עִם שָׂרִים.... הַמְמַלְאִים בָּתֵּיהֶם כָּסֶף:

חֳרָבוֹת.... בָּתֵּיהֶם, לנכון באר דוהם את המלה „חרבות" מהשם „הָרָם" هرم הערבי המורה על הפירמידות שבמצרים שהיו קברי מלכי מצרים. וכנראה מורה גם „בתיהם" על קברות השרים שהיו נוהגים לשים בהם תכשיטי זהב וכסף. וכן בישע' (יד 18, 19): כל מלכי גוים כלם שכבו בכבוד איש בביתו: ואתה השלכת מקברך.

והרעיון כי היה שוכב במותו עם המלכים והשרים מורה כי שתי המלים האלה מורות על קבריהם.

9, עֹשֶׂה גְדֹלוֹת וְאֵין חֵקֶר נִפְלָאוֹת עַד־אֵין מִסְפָּר׃

השם „חֵקֶר" מורה ברב המקומות שהוא נמצא בהם בתנך על „גבול", וכן מֻשג החקירה של הפעל משרש זה הוא: לחקר ולדרש ולהגיע עד הגבול הסופי של הדברים (ולכל תכלית הוא חוקר, איוב כח 3). וכן ההוראה בכתוב: אשר בידו מחקרי ארץ (תהל' צה 4) = גבולות הארץ. ואולי גם השם „מִסְפָּר" שבסוף כתוב זה שלפנינו בא גם הוא בהוראת: „סְפָר" התלמודית (יבמות מח ע"ב, סוטה מב ע"א, ועוד) שהיא: גבול. וכן: לתבונתו אין מספר (תהל' קמז 5) ששם בוַדי זוהי הוראתו, כי אין סופרים את התבונה.

17, הִנֵּה אַשְׁרֵי אֱנוֹשׁ יוֹכִחֶנּוּ אֱלוֹהַּ וּמוּסַר שַׁדַּי אַל־תִּמְאָס׃

החלק השני של הכתוב בא בהשפעת: מוסר ה' בני אל תמאס (משלי ג 11). ולכן בא הפעל „תמאס" בגוף נוכח אחרי „יוכיחנו" בל' נסתר.

19, בְּשֵׁשׁ צָרוֹת יַצִּילֶךָּ וּבְשֶׁבַע לֹא־יִגַּע בְּךָ רָע׃

הסגנון הוא זה של המספרים העולים, כמו במשלי ל פסוק 15 עד סוף הפרק, או עמוס א מפסוק 3 עד סוף הפרק.

המספר „שבעה" (שבע) הוא אחד המספרים הקדושים ואין לחשבו למַדיק, ופה מְדֻבר בעקר על ארבעת השפטים שביחזקאל (יד 13—21): חרב, רעב, חיה, ודֶבר: ברעב... מידי חרב (20)... משוד (=דֶבר[1], 21), ומֵחַיַּת הארץ (22) והמלים: „לְשד ולכפן" חוזרות על הדֶבר ועל הרעב, כמו שאח"כ בא עוד פעם זכר החיה: וחית השדה (23), כדי להגיע באפן מלאכותי למספר שבעה.

20, בְּרָעָב פָּדְךָ מִמָּוֶת.....׃

באה פה מלת „פדך" בעבר במקום עתיד שבא בכל יתר הפסוקים פה (יצילך, יגַּע, תחבא, תירא, תשחק, תירא), והדרוש גם מצד הענין, כי הוא מדבר פה על מצב קים ונמשך.

תלמידי יצחק מינסקי.

---

1 ור' בספר זה לישעיה נא 19.

6. הֲלֹא יִרְאָתְךָ כִּסְלָתֶךָ תִּקְוָתְךָ וְתֹם דְּרָכֶיךָ:

לפי הענין באה „הלא" בהוראת „איה", והכונה היא: איה היא יראתך, וכסלתך, ותקותך ותֹם דרכיך שחשבנו שהן בך?

8. .... חֹרְשֵׁי אָוֶן וְזֹרְעֵי עָמָל יִקְצְרֻהוּ:

בהשפעת: חרשתם רשע עולתה קצרתם (הושע י 13).

9. מִנִּשְׁמַת אֱלוֹהַּ יֹאבֵדוּ וּמֵרוּחַ אַפּוֹ יִכְלוּ:

לקוח מתהלים יח 16: „מנשמת רוח אפך"; ועשה מהמאמר הקצר הזה שני משפטים.

10. שַׁאֲגַת אַרְיֵה וְקוֹל שָׁחַל....:

בא המאמר בדרך קצרה בחסרון הנשוא והכונה: נָדַמּוּ.

11. לַיִשׁ אֹבֵד מִבְּלִי־טָרֶף וּבְנֵי לָבִיא יִתְפָּרָדוּ:

בהשפעת תהלים צב 10: איביך יֹאבדו, יתפרדו כל־פֹּעלי און.

17. הַאֱנוֹשׁ מֵאֱלוֹהַּ יִצְדָּק אִם־מֵעֹשֵׂהוּ יִטְהַר גָּבֶר:

...מֵאֱלוֹהַּ... מֵעֹשֵׂהוּ...: אין הכונה פה: יותר מאלוה, יותר מעושהו; כי אין זה מתאים לפסוקים הבאים, והכונה היא: היוכל בן האדם להחשב לצדיק מצד אלוה? וכן החלק השני של פסוק זה.

הַאֱנוֹשׁ... גָּבֶר, בהדרגה: לא רק האנוש החלש לא יוכל להחשב לצדיק בפני ה', אלא גם הגבר, החזק והגבור לא יטהר בפני ה'.

השמות: „אנוש" ו„בן־אדם" מורים על חֻלשה, בכל מקום שהם נמצאים, ובנין־אב להם: מי את ותיראי מאנוש ימות, ומבן־אדם חציר ינתן (ישע' נא 12); וכנגד זה מֻנח בשם „גבר" משג הגבורה שהיא מאותו שרש (אזר נא כגבר חלציך — איוב לח 3).

ה.

4. יִרְחֲקוּ בָנָיו מִיֶּשַׁע....:

הכונה: ירחק ישע מבניו.

הוא מתלונן על האל אשר יצור חלש כזה זכה שה׳ גדלהו כל כך ונותן לו חשיבות גדולה עד כי הוא שם לבו אליו, ולא רק באפן מקרי כ״א בכל בקר ובקר, ועוד יותר מזה: בכל רגע ורגע, וכל זה כדי להגביל חפשתו ולמנֹעַ תנועתו. והכל נאמר כמובן באירוניה.

21, וּמֶה לֹא־תִשָּׂא פִשְׁעִי וְתַעֲבִיר אֶת־עֲוֹנִי כִּי עַתָּה לֶעָפָר אֶשְׁכָּב וְשִׁחֲרְתַּנִי וְאֵינֶנִּי׃

אם היית נושא פשעי וחָדֵל לרדפני כי עתה היתה בקשתי נמלֵאת והייתי כבר שוכב בעפר, ובשעה שהיית פוקדני בכל רגע ורגע, כאשר הנך עושה זאת עתה — היית מוצא כי אינני עוד, ולא היית צריך עוד להמשיך את המשמר עלי והיית נפטר ממני פעם אחת: ושחרתני—ואינני!

והמבטא האחרון הוא כעין חזרה על המאמר: „עיניך בי — ואינני״ שבפסוק 8, אך בשנוי הכונה,

האתנח צריך להיות במלת „עֲוֹנִי״.

ח.

2, עַד־אָן תְּמַלֶּל־אֵלֶּה.....׃

תְּמַלֶּל, הוא משתמש בכונה בשרש ארמי זה המזכיר את הבטוי „מִלִּים״ שהוא משתמש בו פעמים אחדות בספר זה לְמֻשג „דברים בטלים״.[1]

וכן בא הכנוי הרומז „אלה״ מבלי הזכיר את השם, שזהו דרך בוז לדברי איוב, כמו: מה־יֹּשִׁעֵנוּ ז ה (ש״א י 27), ועוד.

7, ... וְאַחֲרִיתְךָ יִשְׂגֶּה מְאֹד׃

יִשְׂגֶּה = יַשְׂגֵּת, והפעל מוסב על „אֵל״ ולא על „ואחריתך״, ולכן בא בל״ז.

6, ... וְשִׁלַּם נְוַת צִדְקֶךָ׃

בבאורי בארתי כי הכונה היא כי האל היה משלם לו בעד כונתו הצודקת, וכי מבטא זה לקוח מירמ׳ לא 23: נְוֵה צדק, בשנוי הוראה מ„מָעון של צדק״ ל„כונה צודקת״.

וזהו כעין „שבוץ שונה הוראה״ שהשתמשו בו משוררי ספרד פעמים

---

1 ר׳ לעיל ו 26, ולהלן בפרק זה 10, וטו 3, ויח 2, ויט 2, ולה 16, ולח 2.

ז.

8. . . . . עֵינֶיךָ בִּי וְאֵינֶנִּי:

לקוח ממשלי כג 5: התעיף עיניך בו ואיננו, ופה בא זה בצורה יותר קצרה ויותר חיה: עיניך בי — ואֵינֶנִּי. עוד טרם הספקת להסב את עיניך ממני והנה כבר אינני.

12. הֲיָם־אָנִי אִם־תַּנִּין כִּי תָשִׂים עָלַי מִשְׁמָר:

האם הנני ים גדול זועף שיש לפחד פן יציף את היבשה וצריכים לשים עליו משמר את החול? (ר' להלן לח 8: ויסך בדלתים ים; שם 10: ואשבר עליו חקי ואשים בריח ודלתים; שם 11: ואמר עד פה תבוא ולא תוסיף, וכו', (ור' גם ירמ' ה 22: אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו), או הנני תנין גדול שמפחד הנזק שאוכל לגרם שמת עלי משמר?

המשך רעיון פסוק זה הוא מפסוק 17 והלאה.

13. כִּי אָמַרְתִּי תְּנַחֲמֵנִי עַרְשִׂי . . . . .:

תְּנַחֲמֵנִי, תניח לי מיסורי, וכן הוראת שרש „נחם" בכלל, כגון: זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידינו (בראש' ה 29) ששם אין מקום להוראת נחמה הרגילה[1], ואשר זהו הטעם לקריאת הבן בשם „נֹחַ".

17, 18. מָה־אֱנוֹשׁ כִּי תְגַדְּלֶנּוּ וְכִי תָשִׁית אֵלָיו לִבֶּךָ: וַתִּפְקְדֶנּוּ לִבְקָרִים לִרְגָעִים תִּבְחָנֶנּוּ:

אחרי התלוננו בפסוק 12 (שפסוקים אלה ההמשך ממנו) על ה' החושב אותו לים גדול או לתנין, הוא ממשיך פה בשאלה בנוגע לכל בני האדם ושואל: ומה הוא כל המין האנושי שהנך מגדל אותו כל כך עד שהנך שם לב על כל צעדיו, ובכל רגע ורגע.

פסוק 17 והמלה הראשונה מפסוק 18 לקוחים (בשנוי) מתהל' ח 5 מה־אנוש כי תזכרנו? ובן־אדם כי תפקדנו? רק שם בא פסוק זה בכונה אחרת: להביע גדל חסדי ה' שאת האנוש הדל שהוא כאפס ואיננו ראוי לזכירה ולפקידה — הגדיל כל כך עד שתְּחַסְּרֵהוּ מעט מאלהים, וכו' וכו', ופה

---

1 ראה יהושע שטינברג במלונו „משפט האורים" שרש „נחם"; ובספרו „משלי יהושע" צד 73, 75 אשר שם הוא מדבר על שרשים שבסופם ם שהיא בהור' מ היחס ומבאר „נחם" נח מ... .

י.

22, ... וַתֹּפַע כְּמוֹ אֹפֶל:

בבאורי הזכרתי כי שרש „יפע" הוא מאלה חמורים על דבר והפוכו, ועל זה צריך להוסיף כי מנחם בן סרוק ידע והכיר כבר דרך זו, וגם בשרש זה. ובמחברתו (צד 36) הוא אומר: „כי המלה כפולת ענין [= הוראה], ישנו בנין וישנו הריסה... נטיעה ועקירה... ותופע כמו אפל, ופתרונו ותחשך והוא הדין לזריחת נגה".

יא.

8, גָּבְהֵי שָׁמַיִם מַה־תִּפְעָל ....:

תִּפְעָל, אין מובן למלת זו פה, ואולי הכונה בסרוס אותיות השרש גבהי שמים מה־תַּעְפִּל (= תַּעְפִּיל), כלומר: ואל גבהי שמים מה־תעפיל? התוכל להגיע אליהם.

תלמידי דוד סלומון.

9, אֲרֻכָּה מֵאֶרֶץ מִדָּהּ וּרְחָבָה מִנִּי־יָם:

בבאורי בארתי כי הכונה היא כי היא (תכלית שדי) אֲרֻכָּה מהארץ במדה.

וצריך להוסיף כי לו היתה הכונה: מִדָּהּ (ההא כנוי הנסתר במפיק) = המֵד שלה, היה צריך לאמר: ארך מארץ מִדָּהּ ורחב מני ים, בל"ז, כי „מֵד" הוא בל"ז.

12, וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד:

וְאִישׁ נָבוּב יִלָּבֵב, הדברים באים בתמיהה: האפשר כי איש נבוב וריק יהיה פתאם לבעל לב [= לחכם]?

וְעַיִר פֶּרֶא אָדָם יִוָּלֵד, גם מאמר זה הוא בתמיהה. רק שבא ב„דרך קצרה" מבלי הביא את הנשוא: יחכם. והכונה: והאם האדם שנולד כעיר פרא — יחכם?

או שמלת „ילבב" היא מאלה ה„מושך עצמו ואחר עמו", והכונה: והאדם שנולד כעיר פרא — היִלָּבב?

רבות, כגון הרשבג ב„כתר מלכות״ בדברו על השמש הוא מביא בסוף דבריו את קטע הכתוב באסתר ב 14: „בערב היא באה״ בשנוי הוראת מלת „באה״ מ„מגיעה, נכנסת״ ל„שוקעת״.[1]

וצריך להעיר כי שרש „שלם״ בבנין פִּעל איננו מורה על „הַשְׁאֵר בשלום״, ולכן לא אפשר לבאר „ושלם נות צדקך״ ישאיר את ביתך בשלום. בנין פִּעל משרש „שלם״ מורה על הגמול או שִׁלּוּם חוב, ונכון איפוא לבאר פה כי „האל יְשַׁלֵּם לו כנגד כונתו הטובה״.

15, 16. יִשָּׁעֵן עַל־בֵּיתוֹ וְלֹא יַעֲמֹד יַחֲזִיק בּוֹ וְלֹא יָקוּם: רָטֹב הוּא, לִפְנֵי שָׁמֶשׁ וְעַל גַּנָּתוֹ יֹנַקְתּוֹ תֵצֵא:

בבאורי בארתי כי לפני פסוק 16 עלינו להוסיף כי הכונה היא: „לא כן הצדיק״, כי הוא רטֹב לפני שמש, וכו׳, כי אמנם קשה לחשב כי אחרי אשר אמר כבר בפסוק 13 את הנמשל (כן ארחות כל־שכחי אל, וכו׳) ישוב עוד פעם אל המשל (אל הגֹּמא שהזכיר בפסוק 11) כמו שמבארים המבארים; ועל כרחנו עלינו לאמר כי מה שבא בפסוק זה ובאלה שלאחריו מוסב על אחר (הצדיק) ולא על הקודם.

ט.

4. חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ מִי־הִקְשָׁה אֵלָיו וַיִּשְׁלָם:

חֲכַם לֵבָב וְאַמִּיץ כֹּחַ. כנראה מוסבים התארים האלה על האדם ולא על האל, כי בנוגע לאל הוא מדבר כאן על גבורתו ועל יכלתו לעשות הכל ולא על חכמתו. ולכן צריך לבאר: גם אם יהיה האדם החכם היותר גדול והגבור היותר אמיץ לא יוכל לאלהים, כי כל המעשה כנגדו לא ישלם.

11. הֵן יַחְתֹּף מִי יְשִׁיבֶנּוּ . . . . :

בבאורי בארתי כי מלת „יחתף״ הוראתה „ימית״, והבאתי לראיה את השרש حتف (חתף) בערבית, ואין להתפלא על שהוא משתמש בבנין הקל להוראת „הֵמִית״ (בהפעיל), כי כל הפעלים המורים על הֲמָתה (חוץ משרש „מות״) באים בקל: הרג, קטל, רצח, וכן גם שרש זה.

---

1 ור׳ פרק „השבוץ״ בספרי „תורת שירת ספרד״.

ואולי מזה לקח הרשבג רעיונו: „אברח ממך אליך, ואתכסה מחֲמָתך בצלך" (כתר מלכות).

וזה גם ענין „מדת הרחמים" ו„מדת הדין".

15. .... לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף:

המבטא „מעשה ידיך" המְכוון אל האדם מזכיר את המבטא „יגיע כפך" (לעיל י 3) המורה על האדם.

16 ... לֹא תִשְׁמֹר עַל חַטָּאתִי:

עפ"י באורי למלת „חטאתי", שהיא בהוראת „צעדי", יובן המבטא: תשמר על חטאתי, תשגיח ותשים עינך עליה.

יז.

10, וְאֻלָּם כֻּלָּם תָּשֻׁבוּ ....:

באו פה פעמַים שנויים לצרך זֶוֶג־מלים: מלת „אֻלָּם" באה רק פה בצורה זו בחסרון וו ובדגש חזק למען תשתוה למלת „כֻּלָּם" ובאה מלת „כֻּלָּם" במקום „כֻּלְּכֶם" למען תשתוה למלת „אֻלָּם".

יח.

3, מַדּוּעַ נֶחְשַׁבְנוּ כַבְּהֵמָה נִטְמִינוּ בְּעֵינֵיכֶם:

נִטְמִינוּ = נדמינו, ע"ד: נמשל כבהמות נדמו (תהל' מט 21).

תלמידי עזריאל[1] שוחט.

4, טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזַב אָרֶץ וְיֶעְתַּק צוּר מִמְּקֹמוֹ:

משקל הפסוק לקוי, כי חלקו הראשון גדול מאד והשני הוא בן שלש מלים בלבד.

לדעתי צריך להפריד (כמו בפסוק 2) את מאמר הקריאה, ואז יבואו שני חלקים שוים:

1 וכן לעיל בפרושי לישעיה נא 19, במקום „ישראל שוחט" צריך לתקן „עזריאל שוחט".

20 . . . וּמָנוֹס אָבַד מִנְהֶם . . . . :

מִנְהֶם, הדגש שבנון הוא מפני כי מלת „מִן" בעברית היא מהכפולים, כאשר נראה בבואה בצורה המליצית „מִנִּי" שבאה בה הנון דנושה: זכרו אבד מ נִּ י ארץ (להלן יח 17), ועוד.

יג.

20, הֵן יִקְטְלֵנִי לוֹ אֲיַחֵל . . . . :

הֵן יִקְטְלֵנִי? מלת „הֵן" היא לשאלה[1], ואחרי אמרו בפסוק שלפני זה השאלה עד מתי יתאפק מלהתפרץ כנגד האל הוא ממשיך: האם יקטלני? ההנני מפחד פן יהרגני?

לוֹ אֲיַחֵל! לו, לְקֶטל הרמוז במלת „יקטלני", מחכה הנני לדבר הזה, זוהי כל תוחלתי.

תלמידי דוד סלומון.

27, ... וְתִשְׁמוֹר כָּל אָרְחֹתָי עַל־שָׁרְשֵׁי רַגְלַי תִּתְחַקֶּה :

עַל שָׁרְשֵׁי רַגְלַי תִּתְחַקֶּה, „שרשי הרגלים" הם סִמני דריכת הרגל החקוקים בחול, בעפר או בטיט שהיא דורכת עליהם בהליכתה. ופעל „תתחקה" מורה על החפוש בסמנים החקוקים האלה. או שתהיה הוראתה כהוראת تحقّق (התחקק) בערבית שהיא: חָקור ודרוש: הנך חוקר ודורש בסמני הליכתי כדי למצאני.

ושרש „חקק" הוא מאלה הפעלים הבאים גם בצורת הכפולים גם בצורת נל"י, כגון: חַי—חיה, רב—רבה, וכיו"ב, והננו מוצאים אותו בצורת „חקה" ביחז' ח 10: מְ חֻ קֶּ ה על הקיר.

יד.

13, מִי יִתֵּן בִּשְׁאוֹל תַּצְפִּנֵנִי תַּסְתִּירֵנִי עַד־שׁוּב אַפֶּךָ....:

יפה הוא הרעיון כי אותו האל שהוא כועס עליו ומכלה חמתו בו הוא בעצמו יצפינהו ויסתירהו מפני אפו הוא.

1 ר' לעיל צד עט בפרושי לישע' נח 4.

תכן הענינים

טֹרֵף נַפְשׁוֹ בְּאַפּוֹ!

הַלְמַעַנְךָ תֵּעָזֶב אָרֶץ וְיֶעְתַּק צוּר מִמְּקֹמוֹ?

כח.

10. בַּצּוּרוֹת יְאֹרִים בִּקֵּעַ....:

בבאורי בארתי מלת „בצורות" משרש „בצר", והב' היא פה"פ. והכונה: האדם מְבקע את הבַּצורות של היארים, המקומות שאי אפשר להגיע אליהם בקרקע היארים.

אך אפשר שיש פה „משנה ההוראה" במלה זו, ובאותו זמן הוא נותן מקום לחשב על ההוראה השניה האפשרית, זו של הכתוב בתהלים (ע"ח 15): יְבַקַּע צֻרִים במדבר וישק בתהֹמת רבה; ותהיה הכונה: הוא מבקע את הצורים ויוצאים מהם יארים (כפרוש המפרשים).

ואולי שנה בכונה „בצורים" ב„בצורות" כדי לתת מקום לשתי ההוראות.

כט.

16. אָב אָנֹכִי לָאֶבְיוֹנִים וְרִב לֹא־יָדַעְתִּי אֶחְקְרֵהוּ:

הכונה: וריב של האיש שאינני מכירו כלל הייתי חוקר ודורש לחוציא משפטו.

לח.

38. בְּצֶקֶת עָפָר לַמּוּצָק וּרְגָבִים יְדֻבָּקוּ:

השם „עָפָר", עקר שרשו הוא „פר" בתוספת אות גרונית בראשו, שזוהי אחת מדרכי השרשים השְׁנַיִּים הנהיים לשְׁלָשִׁים (כמו: א־פס — פס, עָ־גל—גל (גלגל), ע־רץ—רץ (רצץ),—בגלל שהוא מתפורר, כנגד הסלע שהוא מוצק. ופה הוא מדבר על יציקת העפר באפן שיהיה מוצק כסלע, וכן בא תכף אחרי זה: ורגבים יְדֻבקו.

המו"ל

מדעת הבקורת

על הספר „חקרי מקרא" — איוב

חוקר חתנך הידוע, החכם פליקס פֶּרְלֶס ב-Monatschrift für Geschichte u. Wissenschaft des Judentums לשנת 1928 דף 546—549, כותב בתוך בקרת מפרטת על הספר חקרי מקרא לאיוב:

„בנקודה אחת עולה ילין בהחלט על כל חבריו שבאו מאירופה, משחר ילדותו שגורה בפיו הלשון העברית החיה, ובאותו זמן הוא שליט בפה ובכתב בלשון הערבית והוא קרוב מאד, ע"י ישיבתו בכל משך ימי חייו בארץ־ישראל, לחיי אבותינו לפנים ולהשקפותיהם. פרושיו לאיוב הם בחלקם הגדול תוצאה מעבודתו במשך שנים רבות בהוראה, הם כוללים אוצר הערות מתאימות בבאורים ובבקורת הנוסחאות, והרבה עוזרת לו בזה ידיעתו העמוקה בלשון הערבית הספרותית וההמונית, ועי"ז עלה בידו לפתור קשיים שונים שהחקירה של ארצות המערב חפשה לשוא למצא פתרון להם, התענינותו העקרית היא בבאורים לשוניים לפסוקים שונים. וביחוד קביעות הוראות מלים עבריות שלא היו ידועות עד כה או הוראות חדשות נוספות על אלו שהיו ידועות כבר, ואם יש להעיר על אחדות מהן, הרי הן כאפס כנגד התוצאות הבטוחות המרובות".

ואחר הביא מספר דוגמאות של באורים חדשים מוצלחים „בכדי שאלה תעוררנה את קוראיהן לעבר על הספר כלו".

סוקולוב ז"ל (במכתב פרטי)

„הנני טרוד מאד ועוד לא עיינתי בספרך כראוי לו. עלעלתי בו קצת ואעבור עליו אך בסקירה קלה, ואולם אף סקירה קלה דיה לראות אור חדש של אקסיגיזה עברית כהלכה, שטחיות, קצור ובהירות. היום הזה גלות מעל איוב האומלל את חרפת פרושיו, שהגדילו את יסוריו יותר מכל אוהביו. על כמה וכמה מהערותיך ברכתי ברכת הנהנין, יותר נכון, ברכת „יוצר אור". מובטחני שגם אתה נהנית. הרמב"ם מזכיר בה„מורה" את שמחת החכם בהתירו שאלות יחידות. גם העמדת טקסט עתיק על מכונו היא שמחה. כמדומני שבקורת מקרא בצורה זו לא תעורר מחאה — למרות חלופי הנוסחאות. התענגתי לראות, שאפילו ההדרובשובי (ר' שמחה) לא נעלם ממך".

יוליאן וייל הרב הראשי לפאריז ועורך הרבעון R. d. E. J. ברבעון זה מאוקטובר 1927:

הבאור החדש הזה על איוב ראוי לחקר מיוחד, המחבר, חוקר עברי ושמי הבקי בכל הספרות העשירה על איוב, נותן לנו הערות אישיות מועילות מאד, אשר ההשואה עם הערבית שבהן נותנת תדיר באורים מענינים, המחברת גומרת במחקר על סגנונו של איוב.

פרופיסור מרטין בובר (מתוך מכתב פרטי)

ספרך הוא יקר ערך מאד אשר מדענו התנכי הדל יוכל להתפאר בו. בכל מקום שפותחים את הכרך הדק אבל הכולל בו הרבה, שמחים על ההבנה העמוקה והבלתי תלויה בתכן ובצורה של ספר איוב (אנכי, באפן אישי, שמחתי ביחוד על תפישת הערך הריתמי של החלק הפרוזאי) ומקבלים עוררות והוראה לעבודה העצמית, אנכי וידידי רוזנצויג נשתמש בודי הרבה בדבריך בתודה. הנני מצפה ומחכה לכרכים הבאים בקצר רוח.

ד"ר א. צפרוני (ה„חנוך" תרפ"ז)

„...מר דוד ילין קבל על עצמו תפקיד קשה מאד בגשתו לפרש את הספר הזה, תפקיד שמלא אותו בהצלחה רבה. בפשטנותו המפורסמת ובשכלו הישר הוא מישר הרבה מן העקמומיות המדומה שבספר, וידיעתו העמוקה בשפה הערבית נותנת לו את האפשרות לפרש הרבה פסוקים באופן פשוט וברור. פסוקים שהמפרשים שקדמו לו עמדו לפניהם כמו לפני חידה סתומה".

הרב ש. לוי מלונדון, בשבועון Jewish Chronicle מיום 16 מרץ 1928 אומר בתוך דבריו:

מר ילין מקדיש תשומת לבו בעיקר לצורות הספרותיות והפיוטיות של הספר ולחקירות הפילולוגיות.... למרות ידיעותיו הרחבות בלשון העברית והלשונות הקרובות אליה כמו הערבית למשל, הוא מודה בתמימות כי ישנם פסוקים באיוב שהם למעלה מכחו לבארם, אך הוא מתנגד בכל תוקף לכל נסיון של באור בדרך של פלפול המקלקל את השורה, אבל מה שהוא מבאר הוא מבאר לנכון. בספר ישנן כל המעלות המצוינות של חבוריו הקודמים. זהו מאמץ רציני ומדעי לעשות את דברי ספר איוב למובנים במקום שהמפרש בטוח במה שהוא אומר, וזוהי אילוסטרציה נפלאה לכשרונו בבהירות

פרופיסור **דוד סימונסן** מקופנהגן (מתוך מכתב פרטי)

עלי להודות לך לא רק באפן פורמלי על שלחך אלי את ספרך חקרי־מקרא לאיוב, כי אם גם על הידיעות המרובות אשר שאבתי מתוכו. עם ידיעותיך העמוקות בשפות השמיות אשר שתים מהן הן לך כשפת־אם, יש לך האפשרות לבאר הרבה ממה שהוא בלתי מובן למי ששואב ידיעותיו רק מתוך הספרים.

ד״ר **נח חכם** ב„התור" י״ט חשון תרפ״ח

בדברו על „המהלך החדש במדע המקרא שבגללו נשכחות הדרכים הישנות של הפשטנים הקדמונים" הוא אומר: אפריון נמטייה איפוא לחוקר מר ד. ילין שבא במחברתו „חקרי מקרא" להוציא טעות גסה זו מלב החכמים. ובלכתו בדרך הסלולה הנושנה הצליח להספיק באורים חדישים ומקוריים למקראות רבים בספר איוב, שכונתם האמתית נעלמה עד עתה מעיני האקסיגיטים.

...ולעתים קרובות יוצאות קרני אור מן הבאורים שנכתבו לכתחלה בשביל ספר איוב, גם אל מקומות סתומים של ספרים אחרים, שנעשו רק עכשו מוסברים ומובנים די צרכם, חלק הגון מן ההערות מקדש להכרת דרכי המליצה התנכית ושופך אור על הצורה האסתיטית של הסגנון... אבל בעיקר גלה ה׳ ילין את כחו הרב בחקירותיו הדקדוקיות והבלשניות. בתור מדקדק ובלשן שמלאכתו בכך חודר ה׳ ילין אל מעמקי השפה, מבין לרוחה ומעמיד את הקורא על הרעיונות השפונים בלשונות הכתובים.

במקומות רבים גלה המחבר הוראה חדשה לגמרי לשרשי הלשון או, לכל הפחות, חשף במלה צד אחר של דרכי השמוש שעדין לא הכירוהו בעלי האוצרות והמלונים השונים.... לא תמיד, אולי, יודו החוקרים לבאוריו, אבל זה ברי שכל לקסיקוגרף שיקום מעתה, יצטרך להביא בחשבון את דעשו של מר ילין.

הרבה יותר מאשר הוראות חדשות לשרשים הם ה ב א ו ר י ם החדשים למקראות קשים, שע״י ההסבר הדקדוקי של המחבר הם נעשים לפשוטים וקלים.

ישראל לוי ז״ל, הרב הראשי של צרפת (ממכתב פרטי)

הערותיך לאיוב הן מצוינות והנני מברכך עליהן בכל לבי. ידיעתך בערבית נתנה לך האפשרות לפתור קשיים, ודקות הגותך תשחק לבעיות היותר קשות. פרקך על לשון נופל על לשון ראוי לתשומת לב, אקוה כי לא תעמד באמצע הדרך ותמשיך להעשיר את המדע הפרשני בעבודותיך הפוריות.

הסדור ועמקות המחשבה בבאור. „איוב" הוא עטרת עבודה ממושכה ופוריה.

קורא ותיק („העולם" 26 אוגוסט 1927)

הספר הזה הוא פרי חפושים אקסגטיים במשך זמן רב ולרגלי עבודת ההוראה למעשה.

דרכו של המחבר הזה בבאור המקראות היא באמת המשך דרך המבארים הראשונים, אלא שיתרון לו עליהם בטעם הספרותי החדיש ובסיגול דרך המחקר ההשואי בין הלשון העברית והלשונות השמיות וביחוד הערבית.

ד"ר ש. פייגין („שבילי החנוך", תרפ"ז)

...הספר מוכיח לקורא כי מר ילין הוא פרשן נפלא ופשטן גדול, יודע את העברית והערבית על בורין. את מלונותן, דקדוקן ודרכי שמושן בפרוזה ובשירה. הוא חדור אהבה למפורשיו. חפשי מכבלי המסורת המקדישה כל נקודה, אבל גם משוחרר מאסורי המסורת „המדעית", הפוסלת כל הנכתב עברית וה„מתקנת" דברי ראשונים לצורך ושלא לצורך. הרבה מהתקונים וההגהות של המבארים החדשים, הן של הגוים והן של היהודים ההולכים בעקבותיהם, בטל מר ילין בתקיפות בהוכיחו כי חסרה למתקנים הבנה בסגנון התנ"ך והתבוננות בספר איוב.

יעקב זלוטניק (כתובים תרפ"ז)

...מרכז הכובד של הספר היא חקירתו של ה' ילין בדבר המוסיקה של המלים בספר איוב, זהו ענין שלפני ה' ילין לא נתעורר עליו שום איש, ואפילו אילו בא הספר „חקרי מקרא" רק בשביל החקירה הזאת—היה עושה את שליחותו. ה' ילין גלה בספר איוב את המוסיקה שבמלים בכל הספר בדוגמאות רבות. והראה עד כמה הקפיד על זה מחברו של הספר. ומתוך כך מתישבים לנו הרבה מקומות תמוהים בספר איוב וגם בשאר ספרי המקרא, שהיו נעלמים מהמפרשים.
